ÜSKÜDAR

KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET DERGİSİ, SAYI 4

2017/1

15 Temmuz Şehitler Makamı Üsküdar'da...

ÜSKÜDAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI

Himayelerinde

15 TEMMUZ DESTANI

ŞEHİTLERİMİZE VE GAZİLERİMİZE SAYGIYLA...

ÜSKÜDAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI 1984

15 TEMMUZ 2016

ÜSKÜDAR

ÜSKÜDAR BELEDİYESİ

ADINA SAHİBİ
Hilmi Türkmen

YAYIN KURULU
Erhan Afyoncu
M. Fatih Andı
Beşir Ayvazoğlu
Ahmet Emre Bilgili
Özkul Eren
Mustafa S. Küçükaşcı
İskender Pala
Yunus Uğur
Coşkun Yılmaz

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
M. Fatih Andı - Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Saadet Gül

EDİTÖR
Saliha Özdemir

GRAFİK TASARIM
Özkul Eren

FOTOĞRAF
Mustafa Aksay
İsmail Küçük
M. Esat Yılmaz
Selman Ecirli
Üsküdar Belediyesi
Anadolu Ajansı

İLLÜSTRASYON
Doğan Arslan

GRAFİK UYGULAMA
Selman Ecirli

BASKI ve RENK AYRIMI

İLETİŞİM
Üsküdar Belediyesi
Kültür Müdürlüğü
Mimar Sinan Mah.
Çavuşdere Cad. No: 35
Tel: +90 216 531 30 00
Web: www.uskudar.bel.tr
e-mail: uskudardergisi@uskudar.bel.tr

Merhaba...

Bu milletin hayatında artık bundan sonra bir "15 Temmuz" gerçeği, her hatırlanışında bir yandan bir öfke ve nefret, bir yandan da bir bilinçlenme ve şükür tarihi olarak kıyamete kadar hep var olacaktır.

Bu tarih, yalnızca "ehl-i dalâl"in bir ihanet ve işgal teşebbüsü dolayısıyla değil, bu teşebbüsü gerçekleştirmeye yeltenenlere ve onları bu cürete azmettirenlere karşı her sene bir ahit yenilemesi gibi tazelenen bir bilinç parlayışı, bir irade ve mücadele keskinleştirme sene-i devriyesi olarak da yenilenip hatırlanacaktır.

Bu yüzden 15 Temmuz 2016 milletimizin kader akışı içinde "şerrin içinden çıkan hayr"ın bayrağı diye de görülmeli, o hıyanet gecesinin sabahında doğan güneşi, milletin şuur aydınlığı, azim ve irade ışığı olarak seneden seneye diri tutmalıyız.

Üsküdar dergisi, o mel'un teşebbüsün ardından, geçen yılın yaz sonunda çıkan sayısını başından sonuna bu menhus vak'aya ayırmış, düşünce, siyaset, sanat, edebiyat ve hatta din açılarından konuyu ele almıştı. Bu sayımızın neşir tarihi, yine bu olayın yıldönümü civarına tesadüf ediyor. Bu yüzden biz de "15 Temmuz"u "Şehitler Makamı" ile kapak konusu yaptık ve konuyu bir yıl sonrasında farklı açılardan değerlendiren yazı ve röportajlarla bir kere daha ele aldık. Eminiz ki, geçen bu bir yıl içerisinde yaşanan ve söylenenlerin üzerine yazılanlar ve söylenenler daha da önem arzedecektir.

Üsküdar dergisinin bu sayıdaki ikinci ağırlık merkezini ise florası, geçmişten bugüne gelen görünümleri, kültür envanteri, mimarisi pencerelerinden görülen Üsküdar odaklı İstanbul teşkil ediyor. Bir medeniyetin abide şehri İstanbul ve bu şehrin mümessil semti Üsküdar...

Bu bağlamda, derginin başına aldığımız Üsküdar gezisi notları dikkat çekmeli. Herbiri kendi alanında temayüz etmiş ehl-i kalem bir ekibin tarih içinde Üsküdar'a eli değmiş, ruhu sinmiş hanımların makamlarının ve eserlerinin izini sürerek gerçekleştirdiği bir gezinin bilgi ve tahassüsleri yeni, ilginç ve cazip bir bakış ve kavrayışı besleyecek mahiyette. Bu geziyi, Üsküdar sevgi ve sahiplenişimizi arttıracak yeni rotalar ve dikkatler ile sürdürmeliyiz. Nitekim "Bir şehri sevmek, hatıraların değerini bilmektir." denilmiştir.

Bu ayki "Açık Oturum" bölümümüzde, sinemanın tarih ve edebiyatla ilişkisinin mahiyeti üzerine zengin ve kapsamlı bir sohbeti sizlerle buluşturuyoruz.

Malum yaz ayları, tatil ayları. Toplumsal hayatın kabulleri ve sosyal kültürün kodları böyle işliyor günümüzde. Bu konuya da iki yazı ile değiniyoruz. Ve kültürümüze, mimarimize ve geleneğimize temas eden çeşitli yazıları da sizlere sunuyoruz...

Fayda ve veriminin bereketli olduğu bir dergi temennisiyle...

İÇİNDEKİLER

5 HAYIRHAH KADINLARIN NAKŞEYLEDİĞİ ÜSKÜDAR'A SEYR Ü SEFER / **YUNUS UĞUR**
23 İ. HALUK DURSUN İLE İSTANBUL VE ÜSKÜDAR'IN FLORASI / **MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI**
33 ÜSKÜDAR ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER / **M. SİNAN GENİM**
39 ÜSKÜDAR'IN KÜLTÜR ENVANTERİ / **ESRA KUDDE - İHSAN İLZE**
43 İBRET: GÖRÜNENDEN GÖRÜNMEYENE YOLCULUK / **ABDULLAH TAHA ORHAN**

12

İSTANBUL'UN FLORASI VE EDEBİYATIMIZ

BEŞİR AYVAZOĞLU

"Ressamlar, şair ve yazarlar, eserlerinde bitkilerden ancak gördükleri ve bildikleri kadarıyla söz ederler"

51

SİNEMA, TARİH, KÜLTÜR, EDEBİYAT

AÇIK OTURUM

İSKENDER PALA
BİROL GÜVEN
DENİZ YAVUZ
ELİF DAĞDEVİREN
FEHMİ YAŞAR
İHSAN KABİL
MESUT UÇAKAN
ÖZHAN EREN
YUSUF ESENKAL

71

15 TEMMUZ ŞEHİTLER MAKAMI

COŞKUN YILMAZ

"250 şehid bu topraklara, bir diriliş bir istiklal ve ölümsüzlük muştusu gibi düştü"

47 ÜSKÜDAR SOKAKLARINDA BİR "ADEM" / **SALİHA ÖZDEMİR**
79 15 TEMMUZ UNUTULMAYACAK
84 15 TEMMUZ ŞEHİTLER ÇEŞMESİ
95 15 TEMMUZ DERSLERİ / **ERCAN YILDIRIM**
97 GÜRÛH ACI ÇEKER Mİ? / **TURAN KOÇ**
99 TAHSİN GÖRGÜN İLE FETÖ, MODERNLİK VE CEMAATLER / **MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI**
105 ÜSKÜDAR'DA DİRENMEK, ÜSKÜDAR'LA DİRENMEK / **ALİ EMRE**
123 İSTANBUL'UN ŞÂHİDELERİ ve KİTABELERİ / **MEHMET SAMSAKÇI**
129 ÜSKÜDAR'DA KÜRESEL BİR EĞİTİM KURULUŞU: TÜRKİYE MAARİF VAKFI / **AHMET EMRE BİLGİLİ**
133 TATİLE, DEĞİŞEN ALGISINA ve EDEBE DAİR / **ÖZLEM FEDAİ**
141 YAZLIK, GÜN GELİR DEMODE OLUR / **NURHAYAT KIZILKAN**
147 BİR İSTANBUL KİTABI / **YUSUF ZİYA ALTINTAŞ**
152 GENÇLERİN GÖZÜ İLE 15 TEMMUZ: KARAKALEM ETKİNLİĞİ

89
FETÖNÜN ARKASINDAKİLER
ŞABAN TEOMAN DURALI
"Bizlere 1920'lerden beri dayatılan bir yol var. Bir yola girmemiz isteniyor. O da Türkiye'nin İslâmdan kopması, koparılmasıdır"

109
OSMANLI MEDENİYET YORUMUNDA MİMAR SİNAN
SAADETTİN ÖKTEN
"Osmanlı sarayı, bir ciheti ile devlet reisinin ve ailesinin topluma örnek olarak yaşadığı bir mekan olmakla birlikte diğer ciheti ile devlet işlerinin İslami esaslara göre yürütüldüğü bir idare merkezidir"

117
AMERİKA DİYANET MERKEZİ: MİMARİDE BİR KİMLİK ARAYIŞI
FARUK YASLIÇİMEN
"Türkiye mimarisinde gelenekle bağ kurma isteği yeni değildir"

HAYIRHAH KADINLARIN NAKŞEYLEDİĞİ ÜSKÜDAR'A SEYR Ü SEFER

YUNUS UĞUR

Jane Jacobs isimli Amerikalı yazar 1960'larda yazdığı ve büyük ses getiren kitabına başlarken şehirle kurduğu irtibatı dikkate alarak iki tip insandan bahseder, "yürüyen insanlar ve otomobil insanları".[1] Yürüyen insanlar, başka imkanları olsa da pek çok işini yürüyerek yapmayı sevenlerdir. Otomobil insanları ise tüm mesafeleri araçları ile katedenler ya da araçları yoksa da ah bir aracım olsaydı diyenlerdir. Jacobs, yazdığı kitabın birinci tip insanlar için olduğunu ikinci tipteki insanlara kitabının söyleyeceği pek bir şey olmadığını söyler ya da böyle bir uyarıda bulunur. Jacobs'un bu ayrımlarına ya da uyarılarına katılsak katılmasak da şehirlerle ve mekanlarla en iyi iletişimin ya da etkileşimin adımlamakla ve mekanla hemhal olmakla daha mümkün olduğu aşikardır.

Böyle yürüyen bir grup insan şehri teneffüs etmek ve yeni keşiflerde bulunmak üzere bir pazar günü Üsküdar Nevmekan'da buluştuk. Beşir Ayvazoğlu, İskender Pala, M. Fatih Andı, A. Emre Bilgili, Hayati Develi, Tufan Buzpınar, Coşkun Yılmaz, Mustafa Küçükaşcı ve Halil İbrahim Düzenli…

Üsküdar'da kadınların inşa ettirdiği mimari eserleri odağa alıp Bağlarbaşı'ndan Karacaahmet'e doğru ZeynepKamil'e yürümek, oradan da dolaşa dolaşa Üsküdar sahile, Mihrimah'a inmekti amaç.

Üsküdar'daki büyük mimari eserleri düşününce kadınların yaptırdığı ya da onların adına yapılan eserler hemen dikkat çekmekteydi. Amaç hanım sultanların 1500'lerden itibaren başlattığı, 1800'lerde başka değerli hanımların sürdürdüğü ve günümüze kadar da devam eden bu geleneğe dikkat çekmekti. Belki tümünü bir kerede gezmek mümkün değildi, özellikle de 19.

"Şehirlerle ve mekanlarla en iyi iletişim ya da etkileşimi kurmak, adımlamakla ve mekanla hemhal olmakla daha mümkündür"

1 Jane Jacobs, Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı, Metis Yayınları, 2011.

yüzyılda yapılanları ama 1500-1700'ler arasında yapılmış ve nispeten bir gezi rotası olabilecek olan eserleri gezelim görelim istedik.

Öğle vaktinden hemen sonrasına sözleşilmişti. Çaylar içildi, kısa hoşbeşler yapıldı ve grup tamam olunca da Güneye doğru Yeni Ocak sokak boyunca yola koyulundu. Bir gezi rehberi yoktu ama bir gezi fotoğrafçısı vardı grupta. Üsküdar'a uzun yıllar gönül veren arkadaşlar, birbirlerine bildiklerini anlatacaklar, yürürken dikkatlerini çeken hususları birbirleriyle paylaşacaklardı. Niyet belli idi, hanım sultanların ve kadınların yaptırdığı mimari eserler ziyaret edilecekti ama bakalım yollarda daha nelerle karşılaşılacaktı?

İlk girdiğimiz sokağı geçip daha dar sokağa girdiğimizde sol tarafta bir kilise ve hemen karşısında da 19. yüzyıldan kalma iki katlı mermer sütunlu pembemsi boyalı bir bina gördük. Bu bina bir zamanlar Rum Mektebi olarak kullanılanılıyormuş. Karşısında da zaten Profiti İlya Rum Ortdoks Kilisesi bulunmaktaydı (ilk ne zaman yapıldığı bilinmese de kitabesine göre 1831'de II. Mahmut'un izni ile genişletme ve tamir işlemleri yapılmış). Ayrıca, özel iki Ermeni anaokulu ve ilköğretim okulunun bulunduğu bu Hacı Murat Sokağı, evleri ve yol kenarlarını süsleyen ağaçları ile görmeye değer doğrusu.

Sokağın bitişinden sola dönünce etkileyici ismi olan bir başka caddeden, Allâme Caddesi'nden yolumuza devam ettik. Yol üzerinde ara bir sokakta gördüğümüz Ermeni Kilisesi'ni de (Surp Garabed) buraya not edip, Allame Caddesi'nin bittiği noktada Çinili Camii, hamamı, kütüphanesi, çeşmesi karşımıza çıkıyor. Restorasyonda olduğu için detaylı inceleme imkanı bulamadığımız cami, meşhur Kösem Sultan'ın himayesinde yaptırılmıştır. Tarihleri ise 1640'lara uzanmaktadır. Caminin ismi yine Üsküdar'da bulunan Atik Valide ve Yeni Valide camilerine nispetle Orta Valide Cami olarak da geçer. Kronolojik olarak ikinci sırada gelir. Kasım Ağa tarafından klasik Osmanlı mimari üslubu ile yapılan cami kare planlıdır ve tek kubbe, tek minarelidir. Taş olan bu yapının en önemli özelliği ise çini kaplamalarıdır ki bunlar meşhur 17. yüzyıl Kütahya işleridir. Ayrıca avluda bulunan şadırvan da özgün bir yapıdır. Oymalı taştan yapılan bu yapının kubbesinde kalemişi bezemeler mevcut. 20. yüzyılda pek çok kez bakımdan geçen camii ve etrafı, ziyaret ettiğimiz anda da kapsamlı bir restorasyonda idi.

"Kasım Ağa tarafından klasik Osmanlı mimari üslubu ile yapılan cami kare planlıdır ve tek kubbeli ve tek minarelidir"

Biz grup olarak bu temaşa içerisinde iken ve Zeynep Kamil'e doğru yola düşmeye hazırlanırken, bir telefonla gelen acı haber -Kemal Ural beyefendi vefat etmişti- rotamızı Şakirin Camii'ne çevirmemizi gerektirdi. Planımızda olmayan bu ziyaret, mimarı kadın olan bir yapıya daha yolumuzu düşürmüş oldu. İkindi namazı ve akabindeki cenaze namazını kıldıktan sonra Zeynep Kamil hastanesi ve yapılarının hemen bitişiğinde yer alan Cevri Usta Camii'nde toplandık ve biraz soluklandık. Eğer yolunuz düşerse bu minik mescidin ağaçlarla kaplı bahçesine bir uğramanızı tavsiye ederiz. Hasbi sohbetler ve hasbihaller için bir sığınak adeta. Sohbetimizde bir taraftan da Zeynep Kamil yapılarını konuştuk. Mehmet Ali Paşa'nın kızı ve Yusuf Kamil Paşa'nın zevcesi olan Zeynep hanım tarafından 1860'larda yapılan bu yapılar bugün de aynı işlevini sürdürmekte. Buradaki yapılardan biri olan türbede ise Zeynep

Hanım ve Yusuf Kamil Paşa'nın kabirleri bulunmakta olup türbede ilave bir kabir daha göze çarpmaktadır. Bu da Zeynep Hanımların manevi evlatları Said Halim Paşa'nın yeğeni Zehra Hanım'dan başkası değildir. Zehra Hanım, Zeynep Hanım'ın 1882'de vefatında sonra bu hastane ile ilgilenmiş ve daha sonra da bu türbeye defnedilmiş. Türbedeki gümüş şamdanlar ve aileye ait bazı eşyalar da ayrıca zikredilmeğe değer tabii. Cümlesine Allah rahmet eyleye…

Buradaki nefeslenme ve sohbetten sonra bu sefer hedefimiz bir Mimar Sinan yapısı ve İstanbul'un en büyük üçüncü külliyesi olan Nurbanu Sultan ya da Atik Valide Külliyesi. Semte de ismini veren ve 1580'lere tarihlenen bu külliye Üsküdar'a bu kapsamda yapılan ilk külliyedir. Öyle büyük bir külliyedir ki Üsküdar'ın o bölgesinde pek çok yeni mahallenin kurulmasına vesile olmuş, önce Mahalle-i Mamure denilen bölgede, daha sonar ise kısa zamanda onlarca mahalleye zuhur etmiştir. Camii, medresesi, darü'l-kurra ve darü'l-hadisi, darüşşifası, kervansaray ve imareti, tabhanesi, tekkesi, hamamı, sıbyan mektebi, haziresi, şadırvanı ve çeşmesi yani doğumdan ölüme her ihtiyacı karşılayan yapıları ile halefleri Haseki Hürrem Sultan ve Süleymaniye külliyeleri ile birlikte İstanbul'un en büyük külliyeleri arasına girivermiştir. Bu külliyeyi diğer iki külliyeden ayıran en önemli hususiyeti ise mevkiidir yani Üsküdar'da yapılmış olmasıdır. Haremeyn tarafında olduğu ve hac yolculuklarının (sürre alaylarının) da başlama alanı olduğu için kutsal topraklardan sayılan Üsküdar'a böyle bir külliyenin yapılması dikkat çekici olmuştur. Daha önce görümcesi Mihrimah Sultan'ın yaptırdığı külliye Rüstem Paşa Külliyesi ile birlikte sahili süslerken Nurbanu Sultan'ın kül-

liyesi ikamet alanı olmayan bir bölgeyi ihya ederek yukarıda söylediğimiz gibi Üsküdar'ın büyümesini sağlamıştır. Gezimiz sırasında, Fatih Andı hocanın rehberliği ve ikramları ile külliyenin önemli bir kısmının Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi yerleşkesi olduğunu, cami tarafındaki tekke ve medreselerin –bir yapının, bulunduğu topografyayla uyumuna güzel bir örnek olması hasebiyle özellikle görülmelidir– başka bir dernek tarafından dersler ve kurslar için kullanıldığını öğrendik. 19. yüzyılda Toptaşı Bimarhanesi, 20. yüzyılda Necip Fazıl, Yılmaz Güney, Can Yücel, Nazım Hikmet, Rıfat Ilgaz ve Nihal Atsız gibi meşhurların tevkif edildiği Toptaşı Hapishanesi, Tütün Bakım Atölyesi ve Üsküdar İmam Hatip ve Meslek Okulu olarak işlevlendirilen diğer kısımların ise hala restorasyon sürecinde olduğuna şahit olduk ve buraların da bundan sonra üniversite işlevini üstleneceğini öğrendik.

Tabii, burada dolaşırken Necip Fazıl'ın "Zindandan Mehmed'e Mektup" şiirini mırıldanmadan geçemezdik, zira tasvirleri bize rehber oluyordu:

"Osmanlı kültüründeki önemli inceliklerden biri olan kuş evlerinin en güzel örneklerini Yeni Valide Külliyesi'nde görmek mümkün"

Avlu... Bir uzun yol... Tuğla döşeli,
Kırmızı tuğlalar altı köşeli.
Bu yol da tutuktur hapse düşeli...
Git ve gel... Yüz adım...
Bin yıllık konak …

Şiirdeki altı köşeli tuğlaları yerinde görmüş olduk ve Eski Toptaşı Caddesi'ne bakan binanın büyük kapısından çıktık. Burada da Yahya Kemal'in "Atik Valde'den İnen Sokakta" şiirini hatırladık:

"İftardan önce gittim Atik Valde semtine,
Kaç def 'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat ramazan mâneviyyeti
Bir tatlı intizâra çevirmiş sükûneti;
Semtin oruçlu halkı, süzülmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer;
… Yâ Rab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!

Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı rûhuma bir gurbet akşamı.

"Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Mâdem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür."

Bu duygularla Üsküdar sahile doğru ilerleyebildik. Dar sokaklardan geçerek, bazen sokak üzerlerinde rast geldiğimiz ahşap eski konakları, yeni binaları ve gündelik koşuşturmaları da seyrederek yüzyılların biriken mirasları arasından Gülfem Hatun Camii'ne geldik. Artık sahile çok yaklaştık. Yeni Valide ve Mihrimah'a bir şey kalmadı. Fakat önce hayır sahibi Gülfem Hatun. Kendisi, Kanuni'nin eşi. Boşuna Üsküdar'da değil. Karaca Ahmed Dergahı ve Türbesi Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Gülfem Hatun tarafından yaptırılmıştır. Tek derdi, biriktirdiği paralarla bu caminin (mektep ve türbesi bugün mevcut değildir) inşaatını başlatmak, bu hayrı bitirmekmiş. Fakat, rivayete göre, 1561 yılında bir yanlış anlaşılma sonucu katledilince eşi Kanuni, Mimar Sinan'a inşaatı tamamlamasını emretmiş. Kabir taşına da şehit yazılmış. Haseki Hürrem Sultan ve Mihrimah külliyeleri ile aynı dönemde yapılan bu camii onlara göre pek sade olsa da maneviyatlı bir cami olsa gerektir.

Bu ziyaretimizi de bitirince hemen yakınındaki Yeni Valide/Gülnuş Emetullah Sultan Külliyesi'ne geçiyoruz. Kronolojik olarak burada bahsi geçen eserlerin en son yapılanıdır ve Gülnuş Emetullah Sultan adına 1700 başlarında yaptırılmıştır. II. Mustafa ve III. Ahmet'in annesi olan Gülnuş Emetullah Sultan'ın külliyesinde, büyük avlulu ve şadırvanlı bir camii, türbe, muvakkithane, sıbyan mektebi, hazire ve imaret bulunmaktadır. Kayserili Mehmed Ağa'nın eseri olan külliyenin hatları ise Hezarfen Mehmed Efendi'ye ait imiş. Valide Sultan'ın kabrinin bulunduğu türbenin üstünün açık olması dikkat çeken bir hususiyettir. Böylece ilahi rahmete ve tabiata açık olan bu yapının iç tarafındaki güzel Ayetel'l-kürsi hattı da görülmeye değer. Külliyenin diğer ilginç bir yönü de hünkâr kasrının ahşap bir konak görüntüsü vermesi. Tabii bir de kuş evleri… Osmanlı kültüründeki

önemli inceliklerden biri olan kuş evlerinin en güzel örneklerini burada görmek mümkün. Külliyenin imaretine de bakındık ama avlunun dışında sahil tarafında olduğunu ve şu anda bakımda olduğunu gördük.

Tabii biz de bu gezimize şahitlik edecek ve tarihe bir belge sunacak fırsatı bu tarihi mekanda özellikle kaçırmadık ve şadırvan, avlu sütunları ve giriş kapısının önünde fotoğrafçımızın karşısında saf tuttuk.

Buradan da nasibimizi alıp son durağımız Mihrimah Sultan Külliyesi'ne doğru ilerledik. Kanuni'nin kızı olan Mihrimah Sultan himayesinde Mimar Sinan tarafından yapılan bu eser erken bir tarihte 1540'larda yapılmıştır. Rum Mehmet Paşa külliyesinden başka büyük bir yapının olmadığı dönemde Üsküdar'a yapılan eser bu açıdan son derece önemlidir. Bir anlamda Üsküdar'a yapılacak daha sonraki eserlere kapı aralamıştır. Boğaza ve İskeleye yakınlığı ile en bilinir yapılar arasında yer alan bu eserin medresesi bugün hastane olarak kullanılmakta, sıbyan mektebi çocuk kütüphanesi olarak işlev görmektedir. Pek çok önemli şahsın kabrini içinde barındıran haziresi ise değişik biçimde mezar taşlarını görmek açısından açık bir müze gibidir. Ayrıca, cami duvarında yer alan, aylara göre öğle ve ikindi vakitlerini gösteren dikey güneş saati, türünün günümüze ulaşan en güzel örneklerinden biri olarak ziyaretimizin önemli ayrıntılarından biri olmuştur.

Uzun bir öğleden sonrada yaptığımız bu veciz ama verimli turla, Üsküdar'a ilk yapılan Mihrimah Külliyesi'nden 1710'larda yapılan Yeni Valide Külliyesi'ne kadar bazı eserler, aralardaki mekanlar ve gündelik yaşamlarla hemhal olduk. Hayırhah kadınların Üsküdar'ını teneffüs ettik. Akşam oldu, gezi bitti ama sohbetimize devam etmek için Üsküdar'ın güzel çarşısına doğru yöneldik… Yürüdük, yürüdük, yürüdük… Bazen üşüdük… Bazen hayatı, bazen ölümü, bazen iz bırakmayı, bazen yapılanları yakışımızı tefekkür ettik… Geçmişin şehir izlerinden günümüz şehir planlamasına doğru… Yeni yürüyüşlerde buluşmak niyazıyla da vedalaştık…

‘Odama Uzanır Akasyam Pencereden’

İSTANBUL’UN FLORASI VE EDEBİYATIMIZ

BEŞİR AYVAZOĞLU

FLORA, bir botanik terimidir; bir ülkenin veya bölgesinin bitki örtüsünü ifade eder. Beş bin küsur kilometre karelik alana kurulmuş bir şehir olan İstanbul, coğrafî konumu, toprak çeşitliliği ve elverişli iklimi sayesinde olağanüstü bir floraya sahiptir. Botanik uzmanları, İstanbul'da yaklaşık olarak iki bin beş yüz farklı bitki yetiştiğini; Hollanda'nın tamamında bin altı yüz, İngiltere'nin tamamında bin sekiz yüz elli bitki türü bulunduğu düşünülürse, bunun övünülecek bir zenginlik olduğunu söylüyorlar. Bu zenginliğin bütünüyle sanat ve edebiyata yansıması imkânsızdır. Goethe gibi botanikle ilgilenenler varsa da, ressamlar, şair ve yazarlar, eserlerinde bitkilerden ancak gördükleri ve bildikleri kadarıyla söz ederler. Biz de bu yazıda elbette İstanbul florasından değil, bu floranın edebiyatımıza yansımalarından söz edeceğiz.

"Ressamlar, şair ve yazarlar, eserlerinde bitkilerden ancak gördükleri ve bildikleri kadarıyla söz ederler"

Öncelikle sanat ve edebiyat adamlarının tabiata botanikçiler gibi bakmadıklarını, onların ağaçlara ve çiçeklere farklı anlamlar yüklediklerini hatırlatmakta fayda vardır. Samimi dindarlar ve mistikler ise herhangi bir çiçeğe yahut ağaca baktıklarında, insanı Tanrı'ya götüren işaretler görüyorlardı. Sultan Veled, *Maarif* isimli eserinde, dostlarına kırlarda, yaylalarda, yasemin tarlalarında, gül bahçelerinde gezinmelerini

ve yaprakları, çiçekleri, meyveleri seyretmelerini tavsiye eder; bu gezintiler insana manevî genişlik ve huzur vererek Dîdâr'a gark olmasını sağlamaktadır. "Çünkü o şâh bazan gizli, bazan açık olarak âlemde göründü. O, baştan sona kadar bu cihânın canıdır. Onun güzelliği ilkbahar, âlem ise bir bağ gibidir. Onun cemâlini ve lütfunu bağda temâşâ et!" diyen Sultan Veled'in bu sözleri, tabiatın duyu ötesi âlemden mesajlar ileten saydam bir gerçeklik alanı olarak algılandığını göstermektedir. Seyyid Hüseyin Nasr, ister antik, ister çağdaş olsun, modern-olmayan insana göre kâinatın temel maddesinin kutsal bir tarafı bulunduğunu, kozmosta olup biten her şeyin bir anlam taşıdığını ve bunların kozmik alanın hem perdelediği, hem de ifşa ettiği daha yüksek seviyede bir gerçekliğin sembolleri olduğunu söyler.

Tabiatı, daha üst seviyede bir gerçekliğin yansıdığı ayna olarak değerlendiren görüşün, kendini ifade ederken tabiata dayalı bir sembolizm geliştirmiş olması ve tabiatın canlandığı bahar mevsimine özel bir önem vermesi hiç de şaşırtıcı değildir. Mevlânâ, bir gazelinde "A bahar yelinin soluğu, a bahar çağı, hele bir can baharından haber ver. Çiçeklerinden anlıyorum, sen de ondan mahmur olmuşsun," diyor. Tasavvufi olsun veya olmasın, eski şiirde zikredilen ağaç ve çiçekler sayılıdır; çoğu sevgilinin güzelliği tasvir edilirken aynı zamanda birer benzetme unsuru olarak kullanılan bu ağaç ve çiçekler bütün bitki örtüsünü temsil eder: *Ar'ar* (dağ servisi), *sanavber* (fıstık çamı), *çınar, servi, erguvan, yasemin, gül, sünbül, lâle, benefşe, karanfil, nergis, sûsen, zanbak, şakayık vb.* Eski şiirde farklı çiçekler 19. yüzyılda uç vermeye başlamıştır. Mesela adı pek duyulmamış bir şair olan Ahmed Râşid, bir bahariyesinde, klasik çiçek kadrosu dışında, *leylâk, ıhlamur, mor salkım, papatya, ballıbaba, sedef çiçeği* gibi ağaç ve çiçeklerden de söz etmiştir.

Eski sanatkârlar, tabiattan alınarak stilize edilen bu unsurları tabiatı tasvir etmek gibi bir amaçla kullanmazlardı. Sanatlarımızda kanlı canlı tabiat Lâle Devri'nde uç vermeye başlar. Avrupa ülkelerinden gelen elçilerin beraberlerinde getirdikleri ressamların, kitapların ve resimlerin Türk sanatçılarında yeni yeni hevesler uyandırması kaçınılmazdı. Lâle Devri'nde Felemenk elçilerinden birinin maiyetinde gelen Van Mour (1671–1731), ölümüne kadar, yaklaşık otuz yıl İstanbul'da oturmuş ve başta III. Ahmed olmak üzere, saray erkânının portrelerini

çizmiştir. Nitekim son büyük nakkaşımız olan Levnî'de dış gözlem çabası açık bir biçimde görülmektedir. III. Ahmed Yemiş Odası'ndaki natüralist saksılar, çiçek buketleri, çiçekli vazolar ve meyveli sepetler, sanatımızın yeni istikametine dair işaretler taşıyordu.

Tabiata bakış tarzımızdaki büyük değişim, Tanzimat'la birlikte hızlanmış olmakla beraber, ilk yazarlar da, ilk ressamlar gibi, eski tabiat zevki ve anlayışından hemen kopamazlar. Edebiyatımızda ilk roman sayılan İntibah'ta, Namık Kemal'in, o kadar istediği hâlde, klasik edebiyatın baharından ve bahçelerinden çıkamadığı, romanın ilk sayfalarındaki bahar tasvirinde açık bir biçimde görülmektedir. Ancak yeni edebiyatın daha ilk örnekleriyle birlikte, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da işaret ettiği gibi, Ortaçağ'ın bahçe ve bostanını, yani minyatür estetiğini terk edip canlı tabiata açıldık. Sanat ve edebiyat adamları artık çevrelerine daha dikkatle bakıyorlardı. İstanbul'un florası, kendini Türk resminde ve edebiyatında bütün ihtişamıyla göstermeye başlamıştı.

Tabiat, eski edebiyatımız ve sanatlarımızda ne kadar mücerretse, günlük hayatımızda o kadar canlı ve hayatın o kadar içindeydi. Şehirlerde planın esası arazinin topografik yapısına göre belirlenirdi. Makbul olan, tabiata tecavüz etmek değil, onu tamamlamak, onun bir parçası olarak doğup gelişmekti. Baron de Tott, Türklerin tabiatı olduğu gibi sevdiklerini, gölgelerinde dinlendikleri ağaçlar için evlerinin planını bile değiştirdiklerini, bir evin yaşlı bir karaağacı kesmemek için ağacı içine alacak şekilde inşa edildiğine bizzat şahit olduğunu anlatır. Abidevî eserlerin dışında, beşerî ölçülerin hemen hiç dışına çıkmayan atalarımız, gölgeli dar sokaklarındaki asmalı çardakları, yer yer ağaçlı köşeleri, tabiatı taklit veya tabiata müdahale amacı taşımayan bahçeleri, muhtelif ağaçlarla gölgelendirilmiş kahveleri, çeşmeleriyle, son derece munis şehirler kurmuş, daha önce kurulmuş şehirlere de yepyeni kimlikler kazandırmışlardı.

"Eski sanatkârlar, tabiattan alınarak stilize edilen bu unsurları tabiatı tasvir etmek gibi bir amaçla kullanmazdı"

Mimarinin tamamlayıcı unsurları olarak düşünülen ağaçlar, tabiatla, tabiata ilave edilen yapılar arasındaki denge ve âhengi sağlardı. Bunun için Osmanlı Türk şehirleri uzaktan bakıldığında, üzerine kuruldukları arazinin tabii uzantıları gibi görünür. Başta İstanbul olmak üzere, iklim şartlarının müsait olduğu Osmanlı şehirlerinin hemen hepsi, bir baştan bir başa bahçe ve bostanlarla bezenmişti. Bahçeli bostanlı isimlerin yanı sıra,

ağaç ve çiçek isimleri taşıyan sokak, mahalle ve semtlerin çokluğu, İstanbul'un nasıl bir yeryüzü cenneti olduğunu gösteren açık belgelerdir.

Büyük mesireler ve hasbahçeler bir yana, istisnasız her evin küçük veya büyük, bir bahçesi, bu bahçede birkaç meyve ağacı, kestanesi veya çınarı bulunurdu. Cami veya mescit önlerinde, çeşme başlarında, meydanlarda, mesirelerde, her biri başlı başına bir anıt olan *çınarlar, serviler*, *atkestaneleri*, *dişbudaklar*, *çitlembikler, ıhlamurlar, kırmızı yapraklı kayınlar, erguvanlar*, *mor salkımlar*, ender de olsa *lâle ağaçları*, *çamlar, fıstık çamları, sakızlar, sedir ağaçları*, İstanbul manzarasının asla vazgeçilmeyecek unsurlarıydı. Ruşen Eşref Ünaydın, bir yazısında bu ağaçları birer fırça darbesiyle çarpıcı bir şekilde tasvir etmiştir.

Her biri başlı başına bir belirleyici olan bu ağaçlar, çevrelerinde yaşayanlar için apayrı bir anlam taşır ve adeta bir yaşama üslûbu yaratırlar; hatta efsanelerle, evliya menkıbeleriyle vb. bezenerek, bir çeşit kutsiyet, dolayısıyla dokunulmazlık kazanırlardı. İstanbul'un hâtıralarına da sahip olan asıl nüfusu, yaşadıkları çevredeki ağaçları korumuş, koruyamadıkları ağaçlar için de en yakınlarını kaybetmişçesine üzülmüşlerdir. İstanbulluların sahil yolu açılırken, Sakızağacı Mahallesi'nin denize temas ettiği noktada, Sakızın Burnu'ndaki bin iki yüz yıllık sakız ağacını kestirmemek için yaklaşık bir ay direndiği, Millet Caddesi açılırken de Fatih'in diktiğine inanılan beş yüz yaşındaki çınarın kesilmesini önlemek maksadıyla yolu kapatıp tam üç ay açmadığı kayıtlara geçmiştir.

"Hâlide Edip Adıvar da, çocukluğunu geçirdiği İstanbul evinin mor salkımlarını hiç unutmayacak ve yıllar sonra yazdığı hatıralarına Mor Salkımlı Ev adını verecektir"

Birçok şairin ve yazarın eserlerinde, çocukluklarının bir tarafını yapan böyle ağaçlar önemli yer tutar. Hâlide Edip Adıvar da, çocukluğunu geçirdiği İstanbul evinin mor salkımlarını hiç unutmayacak ve yıllar sonra yazdığı hatıralarına *Mor Salkımlı Ev* adını verecektir. Beşiktaş'taki bu evin arka bahçeye bakan pencereleriyle çift merdivenlerin sahanlıklardaki pencereleri baştanbaşa mor salkımlıdır "ve akşam güneşinde mor çiçekler arasında camlar ateşten birer levha gibi parlamaktadır." Necip Fâzıl'ın *Bir Adam Yaratmak* adlı oyunundaki temel figürlerden biri bir *incir* ağacıdır. Oyunun kahramanı olan Husrev, bu incirin hayatındaki yerini şöyle açıklar:

"Bu incir ağacı, bilseniz bana neler hatırlatmaz. Bütün bir çocukluk, bütün bir geçmiş zaman. Eski İstanbul kadınlarını bilmem hatırlar mısınız? Hayal dediğiniz kudret işte onlardaydı. Benim bir büyükannem vardı ki bu incir ağacının dibinde, göze görünmez bir cin ve peri âlemi tasavvur ederdi. Çocukken, beni bu incirin dibinde oynamaya bırakmazlardı. Bir gün orada oynarken ayağım kayıp yere düştüm. Sabahtan akşama kadar mutbakta, cinlerin öfkesini dindirecek şerbetler kaynadı. Sihirbaz değneklerine benzer kepçelerle uzun uzadıya bir kazanı karıştırdılar. İncirin dibine döktüler. Cinler tatlıyı severmiş."

Ağaçlar köklerini sadece "anne toprak"ın[1] değil, zamanın da derinliklerine salarak beslenirler. Evlerimizi inşa ederken ağacı tercih edişimizde, belki, ağaçtan geldiğimize dair eski inançların arketipal keyfiyetler hâlinde ictimaî şuuraltımızı hâlâ işgal ediyor olmasının da payı vardır. Sanatkârlar böyle keyfiyetleri şüphesiz sıradan insanlara nazaran daha güçlü bir biçimde sezerler. Bu bakımdan benzersiz bir şair ve yazar olan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın eserlerinde ağaçlar önemli figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. "Yaz Gecesi" adlı hikâyesindeki ceviz, *Bir Adam Yaratmak*'taki incir gibi kesilmiştir. "Rüyalar"da Cemil'in "kışın karanlıklarından bu kadar süslü ve güzel geldiği, bir altın mızrak gibi pırıl pırıl sabah sislerini yardığı için" Persephone adını verdiği bir erguvan ağacı vardır. *Sahnenin Dışındakiler*'de ise Cemal'in çocukluğunun geçtiği bahçedeki iki incir ağacı, bir mürdüm eriği ve büyük ceviz ağacı semtte meşhurdur. Adeta kudsiyet izafe edilen bu üç ağacı mahalle için taşıdığı anlamı uzun uzadıya anlatan Tanpınar'ın meyve ağaçları üzerinde özellikle durması, onun, Türk bahçesini, bahçelerin ve ağaçların İstanbul şehir estetiğindeki yerini çok iyi bildiğini göstermektedir. Güzellik ve faydayı birlikte düşünen ve yaşadıkları çevrelerde bu iki değerin benzersiz bir sentezini vücuda getiren eski Türkler, meyve ağaçları, hiç olmazsa bir erik, kayısı, kiraz, badem veya cevizi bulunmayan bahçeyi bahçeden saymazlardı. Sadece İstanbul için değil, bütün Müslüman Türk şehirleri için geçerli bir kaidedir bu. Çocukluğumuzu çiçek ve meyveleriyle dolduran ağaçları unutabilir miyiz?

1 "Anne toprak" tabiri Yahya Kemal'e aittir: "Fark etmez anne toprak ölüm maceramızı".

Çiçek kadar, meyve yetiştirmeye meraklı İstanbullular da vardı. Geçen yüzyılın hekimbaşılarından Mustafa Behçet, Abdülhak, Hayrullah ve Salih Efendi'ler, aynı zamanda tanınmış meyve yetiştiricileriydi. Elimizdeki kayıtlara göre, bıldırcın armudu, tereyağı armudu, şeker gevrek armudu, sarı büyük kış armudu, misk armudu, sibir elması, vişne eriği, aşağı yukarı nargile büyüklüğünde bir ayva türü, tanesi üç yüz dirhem gelen kızmemesi şeftalisi, bostanî şeftali, sarıpapa şeftalisi, draki yarma şeftalisi, ağustosta çıkan beyaz ve uzun saplı bir kiraz türü, ağustostan sonra olan ceviz büyüklüğünde, bir tarafı beyaz, diğer tarafı siyah kiraz, beyaz atkestanesi, şam üzümü cinsinden iri siyah üzüm ve daha birçok üzüm çeşidi, Abdülhak Hâmid'in dedesi Abdülhak Molla'nın Çamlıca'daki bağının ürünlerindendir.

Bahçelerinde meyve ağaçları bulunan herkes, şüphesiz, Hekimbaşı Abdülhak Molla ve benzerleri gibi, meyve yetiştirmeyi başlı başına bir zevk, bir sanat hâline getirmiş değildi. Fakat fakir veya zengin, her evin bahçesinde bir veya birkaç meyve ağacı bulunur, çocuklar mutlaka meyveyi dalından yemenin zevkini tadarlardı. En azından, komşunun bahçesindeki meyve ağaçlarının birinin dalları ya sokağa yahut diğer

avlulara taşardı. Tanpınar'ın *Huzur*'unda, Nuran, oturacakları evin bahçesinde bulunmasını istediği çiçeklerden söz ederken meyve ağaçlarının çiçeklerini özellikle kaydeder. Bu bahçede bol bol badem, erik, şeftali, elma ağaçları bulunmalıdır. Çünkü meyve ağaçlarının çiçekleri "ömürleri kısa ve beş gün için olsa bile, insanda bütün bir sene devam edecek hayaller uyandırabilir."

Bahçelerinde mutlaka birkaç meyve ağacı bulunmasını isteyen ve meyve çiçeklerine "bahar" diyen eski İstanbullular için baharın gelmesi, bir bakıma, manzaranın pembeden beyaza meyve çiçekleriyle donanması demekti. Bahar açmış bir meyve ağacı, cisimleşmiş yaşama sevinciydi. Orhan Veli, kısa bir şiirinde bu sevinci harikulâde bir söyleyişle ifade etmişti:

Deli eder insanı bu dünya
Bu gece, bu yıldızlar, bu koku
Bu tepeden tırnağa çiçek açmış ağaç

İstanbul'un baharıyla, çiçekleriyle ve tabii erguvanlarla en az Tanpınar kadar ilgilenen bir yazar da Refik Hâlid Karay'dı. İstanbul'u "sırf baharı seyretmek için kurulmuş bir köşk"e benzeten bu zeki yazar, "İlkbahar" adlı denemesinde, İstanbul ve baharı, altın üzerinde elmas, billûr içinde şarap ve güzel gözlerde ihtiras gibi birbirine çok yakışan, birbirine güç ve anlam veren, kısacası birbirini tamamlayan iki farklı güzellik olarak tarif eder. Karay, başka bir yazısında, İstanbul'da geniş yollar açılırken yetişkin ağaçların kesilmesinden rahatsız olan İstanbulluların üzüntülerini dile getirir. Eskiler ağaçsız bir İstanbul düşünemezlerdi. "Türk İstanbul" başlıklı yazısında, İstanbul'un tam dört asırdır bünyesinde yabancı bir örgü gibi taşıdığı Beyoğlu'nun Tanzimat'ın getirdiği yeni imkânlarla nasıl genişlediğini anlatan Tanpınar, Lamartine'in 19. yüzyıl başlarında zümrüt bahçelerinden söz ettiği Galata sırtlarının kısa sürede Avrupaî binalarla dolduğunu hatırlatır ve der ki: "İstanbul'un ufku hiç tanımadığı bir sertlik kazanmış ve İstanbul peyzajı bu sertlikle hiç bağdaşamamıştı." Tanpınar,

"Fakat fakir veya zengin, her evin bahçesinde bir veya birkaç meyve ağacı bulunur, çocuklar mutlaka meyveyi dalından yemenin zevkini tadarlardı"

aynı yazıda, asıl büyük tehlikeyi Beyoğlu'nun denize doğru genişleme eğilimi göstermesinde bulur. Bu da zamanla bütün şehrin ağaçsız ve ufuksuz kalacağı anlamına gelmektedir. Şu cümleler bir çeşit kehanet gibidir:

"Bugün Üsküdar tepelerini aynı tehlike beklemektedir. Harem iskelesinden başlayarak Paşalimanı'na giden kıyıdan Çamlıca'ya kadar yükselecek -eski tabirle söyleyelim- Şeddadi binaların İstanbul'u bir kıskaç içine alacağını, ümid ederiz ki, şimdiden düşünenler vardır. Eğer İstanbul'un ikinci bir Beyoğlu gibi ağaçsız, ufuksuz, millî karaktersiz inkişafına bir gün yol verilirse asıl İstanbul ve kendi zevkimiz gerçekten ezilir."

Yapılan her yeni bina, kesilen birçok ağaç demekti. Asırdide çınarlar bile acımasızca kesiliyor yerlerine zevksiz bir villa yahut çirkin bir apartman konduruluyordu. Bu trajik durum Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun bir şiirine de yansımıştır. "Yedi Tane Erik Ağacı" şiirinde, yolunun üzerindeki yedi

erik ağacının kesilişini büyük bir acı duyarak anlatan Karadut şairi, şiirine, evinin Fındıklı'da, deniz kenarında olduğunu, ekmek parasını ise Beyoğlu'nda kazandığını anlatarak başlar. Yirmi yıldır işine gitmek için bir yokuştan çıkmaktadır; bu yokuşun ortasındaki alanda yedi erik ağacı vardır:

Ne zaman yolum düşse
Erik ağaçlarını arar gözüm
Ya kedi yavruları gibi sırılsıklam
Ya buram buram bahar içredirler
Ya bütün dalları kırılıp dökülmüş
Her sene kırılır dallar âdettir
Bu yaz geleceğine alamettir

1951 yılının baharına gelindiğinde, henüz yeşermeye başlamış bu erik ağaçlarının yedisini de dibinden keserler. Ve bir süre sonra yerlerinde cascavlak bir apartman yükselir:

Ensesi ceketinden iki parmak dışarda
Üç katlı tombalak bir apartman kuruldu

Güzel bir yapı olsa canım yanmaz
Yapı değil mübarek hacıyatmaz

Bedri Rahmi, bu şiirle İstanbul'da yaşanan korkunç betonlaşma sürecini güzel anlatmıştır.

"1950'den sonraki sanayileşme hamleleri aynı zamanda büyük bir iç göçe yol açmış ve İstanbul'da asıl kahredici felâket o zaman başlamıştır"

Yedi erik ağacının 1951 baharında kesildiğini belirterek 1950'den sonraki imar faaliyetleri sırasında, İstanbul'un tarihî ve tabiî dokusunda yapılan büyük tahribata atıfta bulunan şair, şüphesiz aynı zamanda bir Tek Parti adamı olarak Demokrat Parti iktidarını üstü kapalı bir biçimde eleştirmektedir.

Doğrusu, Bedri Rahmi'nin göremediği gerçek, İstanbul'da bu mânâda asıl tahribatın batılılaşma hareketleriyle birlikte başlamış olduğudur. "Diyar-ı küfr"ü gezip "beldeler, kâşâneler" gördüklerini söyleyen ve bunları kendi şehirlerinde de görmek isteyen hüsnüniyetli Tanzimat aydınlarının hayal ettikleri şehir, Beyoğlu gibi, "ağaçsız, ufuksuz, millî karakterden mahrum" bir şehirdi. Bugünkü İstanbul, aslında Tanzimat ideallerinin -belki biraz fazlaca kontrolsüz- gerçekleşmiş biçimidir.

1950'den sonraki sanayileşme hamleleri aynı zamanda büyük bir iç göçe yol açmış ve İstanbul'da asıl kahredici felâket o zaman başlamıştır. Yeni nüfus, İstanbul'un tarihî ve tabiî dokusunun farkına bile varamadan kendilerini ekmek kavgasının içinde bulan yoksul insanlardan oluşuyor, varoşlarda başlayan gecekondulaşma, bir zihniyet olarak şehrin içlerine doğru sarkma eğilimi gösteriyordu. Çok geçmeden, asıl nüfus azınlığa düşecek ve bütün İstanbul bir baştan bir başa rant alanı hâline gelecektir. Eski evler, köşkler, bahçeler, ağaçlar vb., yeni sakinleri için şehrin en kıymetli arsalarını işgal eden lüzumsuz varlıklardı. Şurası bir gerçektir ki, birçok şair, günümüzde yaşasalardı,

Titreyen ellerimle penceremi
Açtım âfâk-ı leyle karşı; yine
Gecenin gölgeden menâzırına
İmtizâc eylemiş nücûm u bahâr...
Ahmed Hâşim

Serin rüzgârlara pencereni aç!
Karşında fecirle değişen ağaç,
Bak, seyret ağaran rengini ufkun
Ahmet Hamdi Tanpınar

Gökyüzüne ağaç desen türkülerinde,
Ağaca gökyüzü,
Bir şey değişmiş olmaz
Pencereden baktığın zaman.
Ne kuşlar şaşırır dallarını,
Ne yıldızları koparmak mümkün olur.
Eksilmez etrafta yeşillik;
Bu kubbenin maviliği devam eder

Cahit Sıtkı Tarancı

bir çam vardı önünde
doğduğum odanın
çöpten yapraklarında
güneşi
rüzgârla sallayıp
kafesten
içeri dolduran bir çam

Asaf Hâlet Çelebi

Kımıldanır mahallemin daralan ufku
Basma perdelerinde gün batarken
Atıp saatler süren uykusunu
Odama uzanır akasyam pencereden

Orhan Veli

gibi şiirler söyleyemezlerdi. Çünkü dışarı bakınca ne ağaçları ve çiçekleri, ne de gökyüzünü, büyük ihtimalle karşıdaki apartmanın kirli ve çirkin yüzünü göreceklerdi.

Pencerelerin artık tek fonksiyonu kalmıştır; içinde barındığımız hapishaneye benzer mekânların birer tecrit hücresi hâline gelmesini önlemek. Hâlbuki eski Türk şehrinde pencere demek, peyzaj demekti. Eski İstanbullular, evlerinin pencerelerinden baktıklarında, mevsimine göre, ya tepeden tırnağa çiçek açmış, ya dalları leziz meyvelerle yüklü yahut kuruyup kızarmış yapraklarını rüzgâra ve toprağa emanet eden güzel ağaçlar görürlerdi.

A. Haluk Dursun ile

İSTANBUL VE ÜSKÜDAR'IN FLORASI

MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI

Akademisyen kimliği, kültür adamlığı ve gazeteciliği yanında Türk kültür ve medeniyetine hizmet etmek için önemli bürokratik görevler üstenmiş olan Ahmet Haluk Dursun'la genelde İstanbul'un özelde ise Üsküdar'ın florasını, bağ ve bahçe kültürünü konuştuk.

İstanbul›un florası, bağ ve bahçe kültürü deyince hem talihsizliğimiz hem de talihimiz söz konusu. Talihsizliğimiz yeşil alanların tarihi süreç içerisinde yok edilmesi, ortadan kalkması ya da küçültülmesi. Talihimiz diyebileceğimiz husus ise dokunulmazlık zırhına büründükleri için yeşil alan olarak korunması daha çok mümkün olan mezarlıklar. Bu alanda talihin büyük payı aynı zamanda bir mezarlık şehri olan Üsküdar›a ait. İstanbul'da birçok mezarlık var ama parsel olarak İstanbul›un en büyük mezarlığı, İstanbul'da mezarlık denince akla gelen ilk yer olan Üsküdar'daki Karacaahmet Mezarlığı. Etkileyici görünümü ve mimarî ihtişamıyla sadece Müslüman halkın değil, yabancı seyyahların da ilgisini en çok çeken mekân. Karacaahmet'ten sonra da parça parça parseller halinde boğaz yakasında mezarlıklar var. Yine aynı şekilde Küplüce'de mezarlıklar var ama ilk sırada Karacaahmet geliyor. Anadoluhisarı'nda Otağtepe ve yamaçlarında dik mezarlık olduğu için orada da çok güzel servi ağaçları olduğunu Üsküdar'a bağlantı olmak üzere eklemek gerekir. Zaten Boğaz ve Beykoz servileri Üsküdar'la bir bütünlük arz eder. Bütün bunlar Beykoz'a kadarki alanda Kuzguncuk, Kanlıca, Mihrâbât korularıyla bütünleşerek İstanbul'daki en güzel manzaralardan birini oluşturur.

"Boğaz ve Beykoz servileri Üsküdar'la bir bütünlük arz eder"

Mezarlıklar ile ağaç kültürü arasındaki bağlantı nedir?

Bir kere mezarlığın yeşil alan olarak korunması doğru-

dan ağaçla ilgili. Bu bağlamda mezarlığın yeşilinin korunmasını sağlayan ana unsur ise bizim kültürümüzde çok önemli bir yeri olan ve kanaatime göre Üsküdar'ın birinci ağacı olan servi. Çünkü servi uzun yaşayan bir ağaç olduğu için Üsküdar'a bir siluet kazandırmıştır. Bunun en görünür olduğu alan Karacaahmet'tir. Sonra genel parça olarak yeşil alan dağılımına bakarsak servilerin mezarlık dışı kullanımına da bakmak lazım. Servi mezarlık ağacı olarak bilinir, doğrudur. Mezarlık ağacı olarak kullanılan ama eksik bilinen yahut hiç bilinmeyen servinin aynı zamanda bahçe planlamasında, bahçe tasarımında peyzaj dediğimiz uygulamada doğu ve batı bahçelerinde ve Akdeniz'de de dekoratif bir unsur olarak kullanıldığı görülür. Servi ağacı, özellikle yamaçlara dikildiği zaman perspektif, genişlik ve derinlik kazandırır. Servi, Hindistan ve Çin'den başlamak üzere bütün o coğrafyayı içine aldığı gibi diğer bölgelerde de mesela İtalya ve İspanya'da da bahçe peyzaj mimarisinde çok kullanılır. Flo-

"Servi ağacı, tasavvufî açıdan vahdeti ve ölümü hatırlattığı gibi, yeşilliği, yüksekliği ve uzunluğu itibarıyla uzun ve hayırlı ömre delâlet eder"

ransa servi ağırlıklı bir peyzaja sahip olan şehirlerdendir.

Servinin Üsküdar'da mezarlık dışında kullanıldığı yerler olarak nereleri söyleyebiliriz?

Manastırlar Korusu, yani Çengelköy ve Vaniköy arasında bulunan alanda servilerin yoğun olduğu, mezarlık dışında büyük bir parsel var. Bunun dışında servi yoğunluğuna, Fethi Paşa, Cemile Sultan, Adile Sultan koruları gibi daha çok has bahçelerden bâki kalan yerlerle Kandilli'nin kısmen küçük küçük parçalarından, Papaz Korusu'nun bittiği yere kadar rastlamak mümkün. Bezmiâlem Valide Sultan'dan Adile Sultan'a intikal eden ve Koşuyolu'na kadar inen bölgedeki Adile Sultan Korusu da servi açısından mühim yerlerden birisi.

Bir de bunun dışında münferit ve müstakil servi ağaçları var. Yol ve imar faaliyetleri nedeniyle büyük alan özelliğini kaybetmiş küçük mezarlık ve parseller bu grupta değerlendirilir. O bölge de bir de manevi değeri olan yatır varsa yahut sofa denen mezarlık kültüründe küçük bir parçayı ifade eden kısım kalmışsa oralarında başında müstakil küçük küçük servi ağaçları olur. Günümüzde kaybolan Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı'nın hatırasını Acıbadem caddesinden inerken taşıyan ile Kadıköy Göztepe'de bulunan Fikirtepe V. Murat Av Köşkü'ndeki parça parça münferiden ayakta kalan serviler gibi. Bunlar mesela Kadıköy'de Gözcübaba'da olduğu gibi bulundukları yerlerin maneviyatını da etkiler. Bu servinin dini kültür açısından manevi özelliğini ortaya koyar.

Bir de servi bağ evlerinde olur. Şehir evlerinde çok dikilmez ama bağ evlerinde, köşklerin olduğu bölgelerde yahut yalıların olduğu bölgelerde dekoratif olarak tek olmak şartıyla dikilir. Servi ağacı, tasavvufî açıdan vahdeti ve ölümü hatırlattığı gibi, yeşilliği, yüksekliği ve uzunluğu itibarıyla uzun ve hayırlı ömre delâlet eder. Hem vahdeti hem de ölümü ve ölümden sonraki "Ba's ba'de'l-mevti (ölümden sonra diriliş) hatırlatıyor. Ben en son kendi bağıma diktim bir servi. Yani bağının ve mülkünün içine niye dikiyorsun, "el Mülkü-llillah" diye. Yani fâni olan biziz, mülkün sahibi "Malik'ül-Mülk" olan Cenâb-ı Hakk'ın varlığını gözle, ayn'el yakin görülsün, girerken belli olsun ve girişlekilere de hatırlatsın diye. Üsküdar yalılarında, bağ evlerinde de servi var. Bağ evlerinin olduğu Bağlarbaşı semti de servilerle süslüdür.

Genelde İstanbul'un özelde Üsküdar'ın ikinci ağacı çınardır. Çınar ağacı meydan ağacıdır. Çınar, meydana dikilir, devleti temsil eden binalara mesela Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi kapı önlerine dikilir. Yahut yeni bir köy yerleşiminde, meydana ve merkeze ait olan noktayı belirtmek üzere dikilir. Yani kimse evinin bahçesine çınar dikmez.

Meydanların dışında çınar ağacı hangi mekânlarda görülür?

Topkapı Sarayı gibi özel mekânlarda, meydanlarda ve köy yerlerinden sonra çınarın en çok görüldüğü mekânlar camilerdir. Üsküdar'daki en güzel çınarlar camilerde bulunmaktadır. Bir de cami kubbeleri, minareler ve cami iç avlusundaki şadırvan pozisyonuna servinin çok yakıştığını burada belirtmem gerekir. Benim Üsküdar'da beğendiğim en güzel çınarlar Atik Valide çınarları, özellikle de şadırvanının kenarındaki Üsküdar'ın asırlık zînetleri olan çınarlardır. Yahya Kemal'de bunu Atik Valide şiirinde bunu mimarıyla da bağlantı kurarak çok iyi dile getirmiş. Atik Valide'den sonra aşağı yukarı Üsküdar'ın diğer camilerinde de çınar ağacını görmek mümkündür. Üsküdar'ın köylerindeki çınarlardan devam edersek orada da rakipsiz olan Çengelköy çınarıdır. O çınar hala Abdullah Ağa Mescidi'nin hemen önünde ne mutlu ki hala duruyor ve görüntüsüyle de o mekânı çok güzelleştiriyor. Anadolu-hisarı'nda da aynı şekilde eski caminin yeri değiştiği halde caminin yerini bulabiliyorsu-

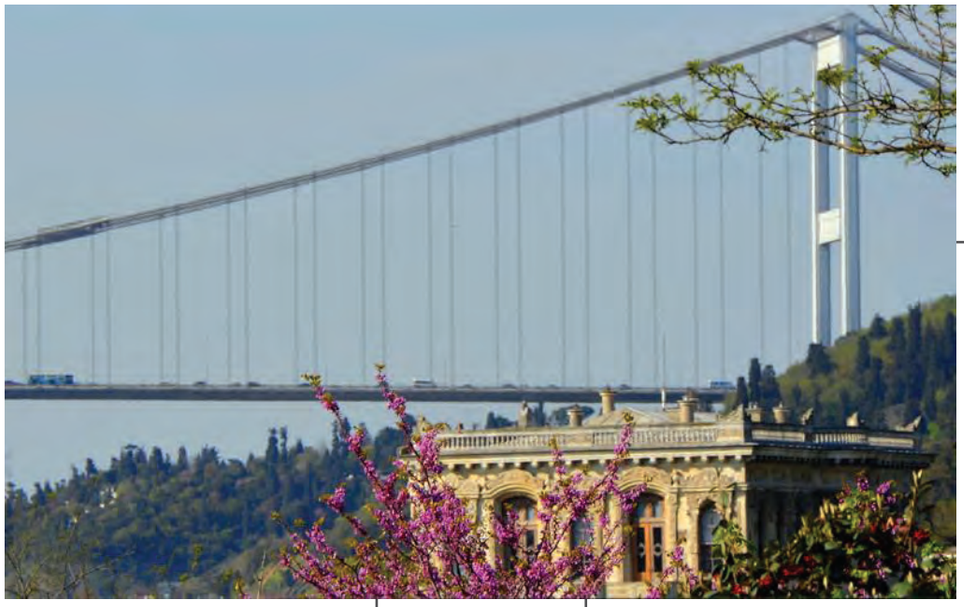

nuz çınardan dolayı. Gidip baktığın zaman burada cami var, cami olması lazım deyip anlayabilirsiniz. Mihrâbât ve Beykoz korularında güzel çınarların bulunduğunu belirtmek gerekir.

Servi ve çınardan sonra Üsküdar söz konusu olduğu zaman hangi ağaçlardan bahsetmemiz gerekir?

Üsküdar'ın üçüncü ağacı meşedir. Anadolu yakasında Kocaeli yarımadası ağaç zenginliği olarak meşe bölgesidir. Sahil kesimi zeytinlik iç bölgeleri meşeliktir. Yani sahil kısmı, deniz gören kısmı zeytin, iç kısımları, dağlık kesim Şile'ye kadar meşedir. Erenköy nihayetinde bizim için bir zeytinlik, meşelik, çınarlıktı. Üsküdar'da da korular olan bölümde de güzel meşelikler görmek mümkün. Meşe bahçe ağacı değil, yani şehrin içine girmez ama hüdâ-i nâbit olarak palamutlar suretinde çoğaldığı için ve bütün bölgeye yayıldığı için hala İstanbul'da Anadolu yakasında çokça ve Rumeli yakasında kısmen bulunmaktadır. Bunlar büyük ve âbidevî ağaçlar çınar ve meşe. Bu seriye katılan bir diğer ağaç var. O da sakız ağacıdır. Sakız meşeye çok benzer ve âbidevî havasını gösterir. Ama sakız daha çok Kadıköy yakasındadır. Sakız daha çok o bölgede ve çok tarihi bir saray olan, İstanbul'un en eski saraylarından birisi Fenerbahçesi Sarayı'nda görülür.

"Toprağa cemre düştükten sonra ilk açan çiçek mimozadır"

Genelde İstanbul özelde ise Üsküdar florasında süs bitkisi olarak öne çıkan ağaçlardan bahsedebilir misiniz?

Burada özellikle estetik bakımdan önemli ve Latince adı "Acacia Dealbata" olan İstanbul'da Mimoza olarak bilinen bitkiden bahsetmek gerekir. Anavatanı Güneydoğu Avusturalya ve Tasmanya olan ve zeytin gibi güneş ve denizi seven Mimoza da hüdâ-i nâbit bir ağaçtır ama son dönemde çoğaltılmaya başlandı. Denizin kenarında olmaktan hoşlanır, denize, rüzgâra ve güneşe ihtiyacı vardır. İstanbul kültüründe onun da bir özelliği var. Baharda ilk açan ağaçlarından bir tanesidir, şubatta ışık gördüğünde patlar, rüzgârdan **özellikle** soğuk rüzgârdan hiç hoşlanmaz. İstanbul'un kuzeyini hiç sevmez arkasını sağlama alır. Güneye bakacak, tercihen Marmara kıyısına, Adalar, Kadıköyü'nden Maltepe'ye kadar olan sahile kadar ulaşır, öteye de gitmez. Mimoza, Maltepe'de biter, zaman zaman Süreyya Paşa'ya doğru çıkar. Üsküdar'da dediğim tarife uyan güneş gören yerlerde mimozalar var. İlk açması bakımından klimatik bir özellik gösterir. Onu gören insanlar 'Bahar geldi, mimoza çıkmış'

diyerek baharın geldiğini anlarlar. Genellikle toprağa cemre düştükten sonra ilk açan çiçek mimozadır. Mart'ın başı gibi açmaya başlarlar, bir aylık bir tarih değişikliği olabilir. Fenerbahçe Parkında Bizans'tan kalan mimozalar kurumuştu. Ben 2005 yılında Turing'de olduğum dönemde Fenerbahçe Parkına değişik bir uygulama yaptım. Parkın tam orta bölümüne sakız ağaçlarının ön tarafına bir grup mimoza diktik. Demek ki 2005'ten sayarsak on seneyi geçmiş -Maşallah diyelim- İstanbul'un en güzel mimozalarından bir grup oldu şu anda. Her sene gidip bakıyorum fotoğraf açısından İstanbul'un en güzel mimozaları diyebiliriz. Arkasında derinlik ve kontrast olduğu için, bir tarafında servi ağaçları var bir tarafında manolyalar var bir tarafında sakız ağaçları önünde de mimozalar var. O kadraj fotoğrafçılar için çok güzel bir görüntü verir.

"Üsküdar Belediyesi kamulaştırmak suretiyle gerekse yeni bir yer açmak suretiyle bir bağın içinde (Validebağı içerisinde) bir yeri Üsküdar'ın eski bir bağı olarak ihya etme projesini gündeme getirmeli"

Üsküdar, Boğaziçi deyince hatırımıza hangi ağaç gelmelidir?

Üsküdar'ın Boğaziçi'nin esas ağacı erguvandır tabi. Fakat talihsizliği bütün güzelliğine, çiçeğine rağmen çok kısa ömürlü bir ağaçtır. Yani bir meşenin, çınarın yaşına ulaşması mümkün değil. Belli bir süre sonra kurur, yıkılır ve büyük anıt özelliği olabilecek bir erguvan ağacı oluşmaz. Ama bütünlük arz ettiği zaman çok dekoratif olur. Papaz ile Fethi Paşa korularında çok yoğun ve güzel olur; "al gözüm seyreyle" denilecek olan bir şekle bürünür, Üsküdar ve İstanbul florasına dâhil olur. Üsküdar'ın diğer ağaçlarından birisi de tekke ve türbelerde sıkça görülen çitlembik ağacıdır. Özellikle türbelerde görülen, çok fazla büyümeyen orta boylu bir ağaçtır çitlembik. Çok dekoratif bir görüntüsü yoktur ama sayı ve yoğunluk bakımından İstanbul florası içinde önemli bir yere sahiptir. Karacaahmet Mezarlığı'nın dekoratif güzelliğinin oluşmasında da rolü vardır. At kestanesi yine meydandaki dekoratif özelliği

bakımından İstanbul'da belli bölgelerde hâkimiyet elde etmiştir. Yaprakları koyu gölge yaptığı için çay bahçelerinde sıkça görülür. Boğaziçi'nde birçok yerde özellikle balıkçı köylerinde bulunur. Bu genel ağaçların içerisinde en fazla tahrip olan zeytin ağacı oldu. Esasen İstanbul tam bir zeytin bölgesiydi. Anadolu yakasının özellikle Marmara bölgesi Rumeli'ne doğru yine Marmara'dan gitmek suretiyle şimdiki Topkapı Sarayı'nın bulunduğu Zeytinlik tepesi ve ilerisi Zeytinburnu'nda zeytinlerin yetiştiğini biliyoruz. Ağaç olarak hiç kıymeti olmayan ama yiyecek meyve bakımından ve zeytinle yakınlığı bakımından inciri de söylememiz lazım. İstanbul'da birçok incirlik var ama esas tarihî incirlik Galata Tepesi'dir. Karaköyü'nden başlamak üzere Galata'ya doğru olan tepe incir tepesidir. Hatta semtin isminin de incirlikten geldiği söylenir. Benim orada kerameti benden menkul olan bir düşüncem var. Topkapı ile Galata'yı incir ve zeytinle birbirine bağlıyorum. Topkapı'da zeytin Galata'da incir olduğunu biliyoruz dolayısıyla İstanbul'un iki tarafı karşı karşıyadır. İnciri de ağaçtan ziyade kültürel açıdan listeye koymak lazım. İncir ağacının dalına çıkmanın makbul karşılanmadığını ve çok çabuk kırıldığını burada belirtmemiz gerekir.

"Üsküdar'da saray ve has bahçeler arasında bağlantı var"

Boğaziçi deyince köşk ve yalılar karşımıza çıkıyor. Bunlar ile bitkiler arasında ne gibi bağlantı kurabiliriz?

Bütün bir boğaz sırtları köşk, aşağısı da yalı. Köşkle yalı arasındaki fark mekânsal ve işlevsel bir farktır. Yalıda bağ olmaz, köşk ise bağsız olmaz. Anadolu'daki karşılığı da bağ evidir zaten. Bağın esas bitkisi üzümdür. İstanbul'un ve Üsküdar'ın üzümü de Çavuş üzümüdür. Yine aynı şekilde anıt ağaç olamayan incirler gibi üzüm de uzun süre yaşayamaz. Kırk yıldır bir üzüm kütüğünün ömrü, kırk yıl sonra randımanı düşer. Erguvanda olduğu gibi yenilemek ve tazelemek lazımdır. Dolayısıyla ben hep teklif ettim, bu mülakat dolayısıyla bir kere daha teklif ediyorum. Bağlarbaşı'nda Üsküdar Belediyesi kamulaştırmak suretiyle gerekse yeni bir yer açmak suretiyle bir bağın içinde (Validebağı içerisinde) bir yeri Üsküdar'ın eski bir bağı olarak ihya etme projesini gündeme getirmeli. Adı üzerinde Valide Sultan Bağı. Orada bir Üsküdar bağı oluşturulması Üsküdar Belediyesi'ne

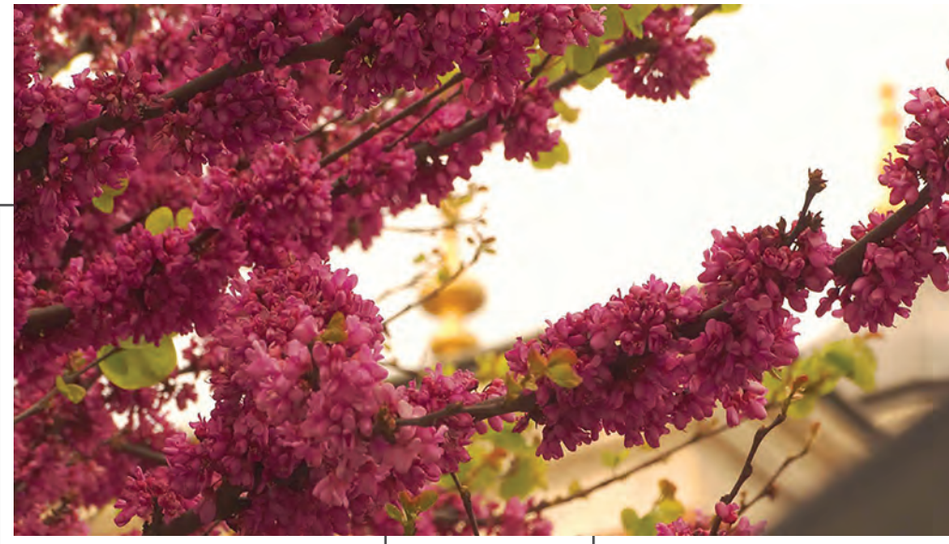

düşer. Orada mevcudu kalmayan yerli meyve cinslerimiz var şuan da benimde özel ilgi alanlarımdan ve takıntılarımdan bir tanesi, bunlar fidanları dikilmek suretiyle ihya edilebilir. Üzüm cinsleri başta olmak üzere, Erenköy'ün üzümü, Erenköy beyazı, Erenköy çavuşu diye cinsler var ama öbür tarafta da Bağlarbaşı var dolayısıyla Üsküdar Belediye Başkanımıza dergi üzerinden bir numune bağ kurulmasını teklif ediyorum. İstanbul 'da daha önce böyle kurulan bağlar var; en meşhuru "Numunebağı"-dır. Valide sultan bağlarının olduğu bir bölüme Babil bağları tarzında asmalar üzerinde ve belediye park anlayışına uygun şekilde Osmanlı örneğinde olduğu gibi "Millet Bahçesi" gibi çok özgün **ve dekoratif** bir park yapılması gerekir. Değişik cinsler olacak ama ilk sırada çavuş üzümü olacak yanında Üsküdar'a has meyveler olacak. Özellikle Çengelköy Bekar Deresi etrafında yetişen meyveler var. Beylerbeyi civarında yetişen meyveler var Trabzon hurması bunlardan birisidir. Üzüm başta olmak üzere diğer taraftan da meyvelikler olacak şekilde bir bağ kurulması çalışması olacak, ağaç ve bağ kültürü birbirini tamamlamış olacak.

Üzümün yanına gülü koymak gerekir değil mi? Estetik ve güzel koku bakımından hangi çiçekler özellikle Üsküdar'da karşımıza çıkar?

Üzümün en çok sevdiği bitki güldür. Asmaların yanına gül dikilir. Burada Üsküdar'a has bir diğer şey de İstanbul'da en çok kullanılan süs bitkisi mor salkım. Servi'ye dikilir genellikle servi Elif'i temsil eder, mor salkım bağlanmayı temsil eder. Dolayısıyla Allah'ın ipine sarılmak ve Allah'a bağlılığı temsil eder. Bunu özellikle Mevleviliğin içerisinden gelenler bilirler. Mor salkımı yaygınlaştırmalı, Üsküdar'a has bir şeydir. Leylak'ta yine yaz bahçelerinin, köşk bahçelerinin, yalıların güzel ağaçlarından bir tanesidir. İstanbul'a çok yakışan ağaçlardandır. Maalesef parklarda azaldı, Leylak çok dikilebilir. Kokulu bitkiler arasına leylağı ilk sıralara koymak gerekir. Erguvan'da koku yoktur, mor salkım zaman zaman koku verir ama o sarmaşık türüdür. Bahçe kültürü içerisinde fakirin fukaranın ve kanaat eden insanların bir çiçeği var ki, ucunu sok oradan devam eder ve yürür. Eski İstanbul evlerinin önlerinde yer alan çok feminen bir çiçek: Hanımeli. Olumsuz anlamda İstanbul'un arsız çiçeği olarak nitelendirilir, her an çıkar ayrık otu bu türden bitkilerin piridir. Mesela bir yasemini asla öyle büyütemezsin. Büyük soğanlı çiçekler, koku-

lu çiçekler açısından leylakla bağlantısı açısından söylüyorum, Filbahri (Filbahar) azaldı maalesef yine bu da çalı tarzı olup güzel kokan çiçeklerden bir tanesidir. Şakayık da eski İstanbul bahçelerinin güzel çiçeklerindendir. Kokusu yok ama görüntü itibariyle çok güzeldir. Köşk Bahçelerinde, yalı bahçelerinde olan çiçeklerden bir tanesidir. Bu da arsız çiçeklerdendir. Acemborusunu da, Üsküdar'da birçok yalı bahçesinde görürsünüz. Soğanlı olanlardan lale, sümbül, zerrin türü çoktur, evlerde olmasa da parklarda bahçelerde geleneksel İstanbul kültüründe ki yerini devam ettiriyorlar. Bir ara lale çok yükseklere çıkarıldı ama daha sonra sümbülün hakkı iade-i itibar olundu. İstanbul için karanfilin önemli olduğu da belirtilmesi gereken bir husustur. Birazcık ondan da bahsedelim. Maalesef İstanbul'un azalan çiçeklerindendir. Beyaz zambak çok azalanlara misaldir, neredeyse tamamen yok oldu. Haziran ayında olur çok narin ve nazenin bir çiçektir. Yukarı doğru Beykoz ve yine İstanbul'un yüksek yerlerinde kardelen ve çiğdem vardır.

Türk bahçe kültüründe meyve ağacının işlevi hususuna tekrar dönersek neler söylemek istersiniz?

Türk bahçeciliğinde meyve ağacı sadece meyvesi için değil, dekoratif özelliği için de dikilir güzel çiçek açması açısından. Bütün gravürlere, minyatürlere bakın hep Badem ağacı vardır. Badem de çok dekoratiftir ve baharın geldiğini haber veren ağaçlardandır. Bademin arkasından erik, arkasından kiraz ağaçları görünür. Aynı şekilde vişne, armut ve elma ağaçları da Türk bahçeciliğinde dekoratif olarak sıkça kullanılır. Özellikle Has Bahçe minyatürlerine bakın meyve ağacının dekoratif olarak kullanıldığı çok açık bir şekilde görürsünüz. O bakımdan Üsküdar'da bağ ağırlıklı meyve bahçesi kurulmasının elzem olduğunu bir kere daha tekrar ediyorum. Dekoratif olması ve Üsküdar'a has olması açısından Çengelköyü hurması ile Çengelköyü ayvasının kullanmasını da özellikle vurguluyorum.

Burada ceviz ağacından da bahsetmek gerekir mi?

Tabii. Kandilli ile Vaniköy arasında çok önemli ceviz ağaçları var. Ceviz de hüdâ-i nâbit sayılır. Bizim insanımız ceviz ağacını pek sevmez çünkü bir şehir efsanesi, tevâtür var. Ceviz ağacı dikenler meyvesini yemeden ölürler diye. Her ihtimale karşı uzak kalınmış. O yüzden kapama bahçe dediğimiz alanlarda elma bağı görürsün, üzüm bağı görürsün ama ceviz bağı yapmaz bizim insanımız. Kapama bahçe özel cins seçilmiş ve tek bir ürün cinsi için kullanılan alana denir. İnsan yapmadı mı Cenâb-ı Hakk vesile kılıyor. İki tane hayvanı görevlendiriyor bir tanesi karga, diğeri de sincaptır. Karga taşıyor, sincap yiyemediğini atıyor. Karga diken, sincap diken cevizleri ortaya çıkıyor bunlar tabi iyi ıslah edilmemiş cevizler olduğu için çetin ceviz oluyor. Fakat Allah'ın yine hikmeti, çetin olan ceviz ağacı daha çok yaşıyor. Böylelikle anıt ceviz ağaçları ortaya çıkmıştır. Kastamonu Taşköprü'deki anıt ceviz ağacı görülmeye değer.

Beykoz'un cevizinin meşhur olduğu da bilinen bir hususdur. Cevizin gölgesi de makbul değildir. Yanında başka bir şey yetiştirmediği tezi var. Ceviz ağacının ilginç bir özelliği de tedavide kullanılmasıdır. Turanî Horasanî bir adettir. Bu bölgede olmayan kayın ağacıdır esas Türk kültüründe olan ağaç. Anadolu'da ise ardıç ağacıdır. Hititlerden beri Anadolu'nun ağacı ardıçtır. Uzun yaşayan bir ağaçtır eski ağaç mimarisinde Frigya'da, Sakarya Vadisinde, Kütahya, Eskişehir, Afyon çevresinde görülür.

Dünün Üsküdar bahçeleri nasıldı?

Osmanlı döneminde İstanbul'da, Üsküdar'da has bahçeler var. Fakat bizde bağ ve bahçe birbirine çok karıştırılır. Niye karışmış biliyor musunuz? Batıda böyle değil. Bizde içinde dekoratif olarak meyve ağaçları var da ondan. Meyve ağacını da dekoratif olarak çiçeğinden bahsettim. İşte o zaman bağ ile bahçe birbirine giriyor ve karışıyor. İkisini birbirine bağlıyorlar. Anadolu'da bile bağ diye bakarsın. Hiçbir şey yapmazsa bile sarmaşık gülünü her zaman gitmeyeceği bağ evinin önüne diker. Üsküdar'da saray ve has bahçeler arasında bağlantı var. Saray mensuplarının kurduğu bahçeler var. Onlara da "valide bahçeleri" deniyor. Bunun en önemlisi Koşuyolu'ndaki Validebağı ayakta kalan ve yeri belli ve önemli. Sonra Kandilli bahçeleri gelir. Yalı arkası ya da köşk önü bahçeleri de var. Yalı arkası bahçesine örnek Fethi Paşa'dır. Güç ve zenginlik, debdebe, ihtişam artınca hepsi bunu tamamlamış oluyor. Önde yalısı arkada da köşkleri var. Kadıköy'den Kandilli'ye kadar böyledir. Mesela Kanlıca'ya kadar bakın önde yalıyı tam tepede de köşkü görürsünüz. Yine bu mekânlara bağlı olarak limonluk çok önemlidir.

Üsküdar'ın şifalı bitkilerinden bahsedebilir miyiz?

Üsküdar'ın makbul bitkilerinin başında rezene otu gelir. Üsküdar civarında rezene çok fazla. Özellikle Beylerbeyi civarındaki rezene otu meşhurdur. Almanlar çayını yaptı, rezene çayı. Sonra bize geldi. "Papaz otu"dur eski adı, bizim o taraflarda (Hereke ve civarı) öyle derler. Ege'de daha çok "Arapsaçı" derler. Yunanlılar bayılır buna. Sayısız yemekleri olur. O da Üsküdar için önemli. Rezeneyi Üsküdar bölgesindeki çiçek olarak belirtmekte fayda var. Çorbasını her sene yaparlar. Bunu şundan söylüyorum. Beykoz ve Üsküdar pazarlarında satılmaya başlandı artık. Millet ticari değerini öğrendi, getirip pazarda satıyorlar. Evvelden Beykoz ve Üsküdar'ın tepelerinden gelirdi. "Ilıştıra" denen mahallî adı "kaldirik" olan bir bitki var cemre zamanında çıkar. Ilıştırayı artık Beykoz pazarlarına getiriyorlar ama nereden getirdiklerini bilmiyorum. Belki daha yukarıdan Şile'den gelmiş olabilir.

ÜSKÜDAR ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

M. SİNAN GENİM

Pek dile getirilmez ama Üsküdar, geçmişte İstanbul için Eyüp Sultan kadar uhrevi ağırlığı olan bir semttir. Fetihten hemen sonra Üsküdar hızla iskan edilir ve üç mahalle teşkil edilir.[1] Bu tarihlerde her ne kadar büyük bir kısmı yamaçlardan gelen alüvyonlarla dolsa da, günümüz Üsküdar meydanın büyük bir kısmı koydur ve bu bölüm liman olarak kullanılmaktadır. Üsküdar topoğrafyası Sultantepe, Toygartepe ve Doğancılar Tepesi olmak üzere üç tepe ve bunların arasından akan Bülbüldere ile Çavuş Deresi'nden oluşmaktadır. Fetihten sonraki ilk Müslüman yerleşmesi Salacak civarında Fatih Sultan Mehmed'in (1451-1481) inşa ettirdiği Salacak Mescidi etrafında teşekkül eder.[2] Erken dönemde Üsküdar'da yapılan en önemli ibadet yapısı Rum Mehmed Paşa Camii'dir. Fatih Sultan Mehmed döneminde H.872/1467-68'de veziriazam olup H.875/1470-71 azl edilen Mehmed Paşa adına yaptırılan H.876/1471-72 bu camii Üsküdar'ın en eski Türk anıtı-

"Üsküdar, geçmişte İstanbul için Eyüp Sultan kadar uhrevi ağırlığı olan bir semttir"

dır.[3] Daha sonra Sultan II. Bayezıd (1481-1512) döneminde Toygartepe yamaçlarında, Toygar Çelebi adıyla anılan Hamza Çelebi tarafından bir mescit inşa edilir[4] ve çevresinde bir mahalle teşekkül eder.

XVI. yüzyıl Üsküdar için özel bir önem taşır. Sultantepe önündeki bir bölümü doldurulan koy ile hemen geri-

1 Ayverdi 1958, 69.

2 Ayvansarâyî 2001, 636; Konyalı 1976, 149-151.

3 Süreyya 1996, 1067; Ayvansarâyî 2001, 605-606; Konyalı 249-252.

4 Süreyya 1996, 602; Ayvansarâyî 2001, 644; Konyalı 1976, 304.

sinde yer alan yamaç üzerine Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) kızı Mihrimah Sultan adına Mimar Sinan tarafından bir külliye inşa edilir. Üsküdar'ın ilk selatin camii olan bu yapının, tüm Osmanlı coğrafyasında rastlanmayan bir özelliği de vardır. Padişahlar veya onların anneleri adına yaptırılan camilerin dışındaki tek iki minareli camii bu yapıdır. H.954/1547-48 tarihinde tamamlanan külliye cami, medrese, imaret, iki adet kervansaray, çeşme, sıbyan mektebinden oluşmaktadır. Her ne kadar günümüze kervansarayları ve imaret binası ulaşmasa da bir dönem iskele meydanını tüm görkemi ile süsleyen bu yapılardan cami, medrese, sıbyan mektebi ve çeşme varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler.[5]

"Karacahmed Mezarlığı, hakkında çok sayıda yayın olmasına rağmen gereği kadar incelenmemiş bir konudur ve himmet sahibi araştırmacıları beklemektedir"

Mimar Sinan tarafından Üsküdar'da biri büyük, diğeri ise küçük iki külliye daha inşa edilir. Toygartepe'nin üst kotlarında, daha sonraları Toptaşı olarak anılacak semtte yapılan Atik Valide/Nurbânu Valide Sultan Külliyesi, cami, medrese, darülkurra, darülşifa, imaret, sıbyan mektebi, tekke, hamam ve iki adet kervansaraydan teşekkül eden ve H.991/1583-84 yılında tamamlanan bir yapılar topluluğudur.[6] Mimar Sinan'ın Üsküdar'daki üçüncü külliyesi H.988/1580-81 tarihinde tamamladığı dönemin vezirlerinde Şemsi Ahmed Paşa

5 Ayvansarâyî 2001, 592-594; Konyalı 1976, 213-231; Kuran 1986, 288.

6 Ayvansarâyî 2001, 588-589; Konyalı 1976, 141-149; Kuran 1986, 304.

külliyesidir. Cami, medrese, türbe ve tekkeden teşekkül eden bu yapılar topluluğu mütevazi ebatlarına rağmen yapıldığı konum nedeniyle siluet içinde çok etkili bir görüntü sunmaktadır. Mimar Sinan'ın Üsküdar'da bu yapılar dışında cami, mescit, türbe, medrese, hamam ve saray olarak ne yazık ki çoğu günümüze ulaşmayan daha on dokuz adet yapısı bulunmakta olduğunu da zikretmek isteriz.[7] Yukarda adını verdiğimiz saray mensuplarına ait üç Mimar Sinan yapısının yanı sıra Üsküdar'da padişah ve padişah anneleri tarafından yaptırılmış, bazıları külliye niteliğinde altı adet yapı daha bulunmaktadır. Sultan IV. Murad (1623-1640) ile Sultan İbrahim'in (1640-1648) anneleri Mâhpeyker Kösem Valide Sultan tarafından yaptırılan ve H.1050/1640-41 tarihinde tamamlanan cami, darülhadis, çifte hamam, sebil ve çeşmeden oluşan Çinili Camii külliyesi[8], Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) annesi Gülnûş Emetullah Valide Sultan adına yaptırdığı ve H. 1122/1710-11 tarihinde tamamlanan cami, imare, sibyan mektebi, sebil ve çeşmeden oluşan Yeni Valide külliyesi[9], Sultan III. Mustafa (1757-1774) tarafından yaptırılan ve H. 1174/1760-61 tarihinde tamamlanan cami, hünkar mahfili, sıbyan mektebi ve kuşluk hamamdan müteşekkil Ayazma Camii külliyesi[10], Sultan III. Selim'in (

7 Kuran 1986, 254

8 Ayvansarâyî 2001, 590-592; Konyalı 1976, 130-136.

9 Ayvansarâyî 2001, 594-595; Konyalı 1976, 309-316.

10 Ayvansarâyî 2001, 595-596; Konyalı 1976, 96-104.

1789-1807) H. 1216/1801-02 ile H. 1220/1805-06 tarihleri arasında inşa ettirdiği cami, hünkar mahfili, muvakkithane, sıbyan mektebi, bir büyük tekke binası, kuşluk hamam ve bir çarşıdan oluşan Selimiye Camii[11], Sultan II. Mahmud (1808-1839) tarafından H.1232/1816-17 tarihinde inşa ettirilen ve ne yazık ki günümüze erişmeyen Adliyye Camii[12] günümüz Üsküdar'ı için birer ziynet niteliğindeki yapılardır.

11 Ayvansarâyî 2001, 596-601; Konyalı 1976, 259-264.

12 Ayvansarâyî 2001, 601-602; Konyalı 1976, 81-82.

Bu anıtsal nitelikli yapıların yanı sıra Ayvansarâyî Hüseyin Efendi tarafından kaleme alınan ve H.1182/1768-69 tarihine kadar İstanbul'da yapılmış cami ve mescitlerin isim ve vasıflarını belirten Hadîkatü'l-Cevâmi isimli eserde Üsküdar'da XVIII. yüzyılın ortalarında 31 adet minber konmamış mescit ve 46 adet Cuma namazı kılınan cami, olmak üzere toplam 77 adet ibadethane bulunduğunu öğrenmekteyiz[13].

Üsküdar'dan bahis edince hiç unutulmaması gereken bir alanda elbette Karacaahmed Mezarlığı'dır. Karacahmed Mezarlığı, hakkında çok sayıda yayın olmasına rağmen gereği kadar incelenmemiş bir konudur ve himmet sahibi araştırmacıları beklemektedir. Bu mezarlık İstanbul'un ilk Müslüman mezarlığıdır. İstanbul fethedildiği zaman Anadolu yakasındaki bu semt "**Peygamber Toprağı**" sayılarak, ölüler buraya nakil edilerek gömülürlerdi.[14] İbrahim Hakkı Konyalı'ya göre 150 milyon insanın ebedî uykularını burada uyuduklarını unutmamak gerekir. Bir dönem Tunusbağı'ndan Kadıköy'e kadar uzanan bu büyük mezarlık zaman zaman açılan yollar nedeniyle parçalanmış, bu yollarla ayrılan mezarlık alanlarının büyük bir kısmı ise iskana açılarak yok edilmiştir. Lord Byron'un *"Ey Üsküdar! Bembeyaz evlerin binlerce mezara bakar, ve o mezarların üstünde, paylaşılmamış bir aşka benzeyen sonsuz yas yapraklarına işlemiş, o her zaman yeşil ağaç, o narin ve karanlık servi yükselir"* diyerek tarif ettiği Karacaahmed Mezarlığı'nın geçmişteki görüntüleri gerçekten etkileyicidir. Yalnızca bizim değil, İstanbul'u ziyaret eden veya bir süre bu şehirde ikamet eden hemen her yabancının Karacaahmed Mezarlığını gezdiğini ve yaz kış yeşilliği saklayan güzel endamlı servilerinin gönül büyüleyen ihtişamından bahis ettiğini, bu mezarlığı girenler ölüm korkusunu kaybeder, manevi bir duygunun içinde erirler diyerek buradan huşu içinde ayrıldıklarını bilmekteyiz. Karaca-

13 Konyalı 1976, 80.

14 Konyalı 1976, 481.

ahmed Mezarlığı'nda yazıları, nakışları, serpuşları, taçları, duvakları, taşlarının biçimleri, lahitleri, sandukaları, açık ve kapalı türbeleri ile geçmişe dair binlerce belge birer hayır duasının yanı sıra kendilerini tanıtacak, değerlendirecek ve gelecek için yapılacak çalışmalara öncü olacak tasarımlara başlangıç yapılmasına yardımcı olacak çalışmaları yapacak bilim insanları beklemektedir.

1844 tarihli "Nüfus Defteri"ne göre Üsküdar'da 17.200 erkek yaşamaktadır. Bu sayıdan hareketle nüfusun 35.000.- civarında olduğunu söylemek gerekir. Aynı kayda göre bu nüfusun %61'i Müslüman olup, kaba bir sayı ile Müslüman erkek sayısı 10.500 civarında kabul edilir.[15] Daha önceki yüzyıllarda çok daha az sayıda ve çoğunluğu Müslüman olmayan kişilerin oluşturduğu bir semte yapılan yapıların yüzyıllar içinde sonuç verdiğini ve günümüz Üsküdar'ını oluşturduğunu unutmamamız gerekir. Son yıllarda yoğun bir emek ve büyük maliyetlerle onarmaya ve kendilerine yeni bir hayat vermeye çalıştığımız geçmişten bize kalan bu yapıları ve mezarlıklarımızı korumak ve geleceğe aktarmak bizim için vazgeçilmez bir görevdir.

"Geçmişten bize kalan bu yapıları ve mezarlıklarımızı korumak ve geleceğe aktarmak bizim için vazgeçilmez bir görevdir"

Kaynakça:
Ayverdi 1958 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı Ve Nüfusu*, Ankara, 1958.
Ayvansarâyî 2001 Ayvansarâyî Hüseyîn Efendi, *Hadîkatü'l-Cevâmi*, Haz. Ahmed Nezih Galitekin, İstanbul, 2001.
Bostan 2012 M. Hanefi Bostan, "Üsküdar", *TDV İslâm Ans*. C.42, s. 364-368, İstanbul, 2012.
Konyalı 1976 İbrahim Hakkı Konyalı, Üsküdar Tarihi, C. I, İstanbul, 1976.
Kuran 1986 Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986.
Süreyya 1996 Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, İstanbul, 1996

ÜSKÜDAR'IN KÜLTÜR ENVANTERİ

ESRA KUDDE - İHSAN İLZE

Bilinen tarihi MÖ 7. yüzyıla kadar uzanan Üsküdar, zengin bir kültürel ve mimari birikimin izlerini taşır. Büyük ve meşhur külliyelerin çevresinde gelişen Osmanlı dönemi mahalleleri, ahşap ve kârgir sivil mimarinin seçkin ve mütevazı örneklerini bir arada barındırır. Üsküdar; yalıları, sahil sarayları, köşkleri ve özellikle 19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl başına ait konut dokusuyla bir dönemin sivil mimari karakterini yansıtır. Bu eserler, çeşitli süsleme üsluplarıyla da öne çıkar: ahşap, kalem işi, yağlı boya, taş oyma gibi çeşitli tekniklerle yapılan bezeme türlerinin sanat tarihi açısından değer taşıyan birçok örneğini görmek mümkündür.

"Üsküdar, hem mimari zenginlik hem de coğrafi önem ve doğal güzellikleri bakımından da tarihi boyunca İstanbul'un öne çıkan kıyı yerleşimlerinden biri olmuştur"

Üsküdar, hem mimari zenginlik hem de coğrafi önem ve doğal güzellikleri bakımından da tarihi boyunca İstanbul'un öne çıkan kıyı yerleşimlerinden biri olmuştur. Selimiye Kışlası'ndan başlayan sahil şeridi; Salacak, Aziz Mahmud Hüdayi, Mimar Sinan, Sultantepe, Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Kuleli ve Kandilli mahallelerini içine alır. Üsküdar'ın kıyılarında, başta Beylerbeyi Sarayı olmak üzere Selimiye Kışlası, Mihrimah Sultan ve Şemsi Paşa külliyeleri gibi anıtsal yapılar, kıyı camileri, çok sayıda yalı ve köşk, iskele yapıları ve endüstri binaları yer alır. Kıyı mimarisi, gerisindeki tepelerde gelişen karakteristik konut

Üsküdar Meydanı – III. Ahmet Çeşmesi (Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 24.11.2015)

dokusu, geniş mezarlık alanları ve Küçük Çamlıca Tepesi, Mihrabad Korusu gibi doğal alanlarıyla birlikte, İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakası siluetinde belirleyici bir rol oynar. Üsküdar'ın eşsiz silueti, Tarihi Yarımada ve Haliç'in kuzeyindeki Tophane-Ortaköy arası semtlerden de algılanarak, kentin kıyı panoramasını tamamlar.

Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, İstanbul'un kültür envanterini derlemek ve günümüze ulaşan mimari kültür varlıklarını tespit etmek amacıyla, 2015 yılında bir çalışma başlatmıştır. İstanbul genelinde ortalama beş yıl içerisinde tamamlanması hedeflenen envanter güncelleme işinin ilk çalışma alanı olarak Üsküdar seçilmiştir. Bu seçimde, Üsküdar'ın zengin tarihi geçmişi, barındırdığı kültür varlıklarının çeşitliliği ve mimari dönem/üslupların geniş yelpazesi etkili olmuştur.

Üsküdar, İstanbul'un tescilli anıt eser yoğunluğu bakımından ikinci sıradaki ilçesidir; anıt eserlerin %11'ini barındırmaktadır. Her türde kültür varlığının yer aldığı bu ilçe, günümüzde 33 mahalleyi içeren sınırları ve her mahallede değişen dokusu nedeniyle, alan tespit çalışmaları bağlamında da oldukça öğretici bir deneyim olmuştur. Ortalama iki aylık bir araştırma sürecinde mevcut veri ve bilgiler derlenmiş; eserlere ilişkin Kurul kararları, tarihsel belge ve bilgiler, eski fotoğraf ve haritalar tasnif edilmiştir. Ortalama üç ay süren alan çalışmalarında ise, ilçe sınırlarında kalan alanın tamamında tespitler yapılarak fotoğraflar çekilmiştir Mimar, restoratör, sanat tarihçisi, arkeolog ve şehir plancısı gibi farklı meslek gruplarından oluşturulan üçer kişilik ekipler, Üsküdar'ın tüm sokaklarını dolaşarak tescilli kültür var-

Yusuf İzzeddin Efendi Köşkü (Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 09.09.2015)

Kuzguncuk – sıra evler (Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 08.10.2015)

lıklarının bilgilerini kaydederek fotoğraflarını çekmiş; aynı zamanda tescile önerilebilecek olanları belirlemiştir. Siluete etki eden tescilli kültür varlıklarının güncel durumları da denizden çekilen fotoğraflar yardımıyla belgelenmiştir.

Envanter çalışmasında, Üsküdar'da bulunan 2645 adet tescilli eserin envanter fişleri hazırlanmış; 98 adet eser ise tescile önerilmek üzere tespit edilmiştir. Hazırlanan envanter fişlerine, her bir eser için 69 tür veri/bilgi kaydedilmiştir (Bkz. Envanter Fişi). Eserin konumu, mülkiyet bilgileri, tescil bilgileri, mimari özellikleri, taşıyıcı sistem ve örtü bilgileri, korunmuşluk durumu, özgünlük durumu, tarihçesi, koruma sorunları, sağlamlık durumu, onarım geçmişi gibi bilgilerin işlendiği envanter fişlerinde; eserin güncel fotoğrafları ve vaziyet planına da yer verilmiştir.

Üsküdar'da yapılan saha çalışması, önemli anıtların yanı sıra farklı mahalle dokularını ve dönemlerin yaşam biçimlerini de keşfetmeye imkân sunmuştur. Mimar Sinan, Valide-i Atik, Ahmediye gibi mahallelerde, Osmanlı döneminin yaygın yerleşim biçimi olan, büyük bir külliye çevresinde genellikle bitişik nizamlı konut yapılarının oluşturduğu sokaklar görülür. Beylerbeyi, Kuzguncuk, Çengelköy gibi kıyı mahalleleri, ön görünüm bölgesinde yalılar; gerisinde ise genellikle dik yokuşlar ve organik sokak dokusuyla birbirinden ayrılan konut alanlarından oluşur. Bu semtlerde geçmişteki mahalle kültürünün izlerini görmek mümkündür. Altunizade, Kısıklı, Küçük Çamlıca, Kandilli gibi mahallelerde ise, 20. yüzyıl başlarında doğal alanların günümüze oranla daha geniş yer kapladığı; koru veya geniş

"Üsküdar genelinde 1914 adet tescilli sivil mimarlık örneğinden, aralarında Arapzade, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Cemile Sultan yalıları ve Narmanlılar Köşkü'nün de bulunduğu 194 önemli eser yok olmuştur"

Beylerbeyi Sarayı (Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 01.12.2015)

bahçeler içerisinde, köşk veya kasırların inşa edilmiş olduğu görülür. Önemli köşkler; ahır, müştemilat, hamam, sarnıç, kuyu gibi çeşitli birimlerle desteklenerek geniş bir araziye yayılmıştır. Günümüzde bu geniş parsellerin içerisine çok sayıda yapı bloğunun inşa edildiğini görmek üzücüdür. Üsküdar genelinde 1914 adet tescilli sivil mimarlık örneğinden, aralarında Arapzade, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Cemile Sultan yalıları ve Narmanlılar Köşkü'nün de bulunduğu 194 önemli eser yok olmuştur. Üsküdar'ın tescilli kültür varlıklarının 575 tanesi ise günümüzde işlevsizdir. Aralarında Altunizade ve Valide-i Atik külliyelerine ait bazı yapılar, sarnıçlar, çeşmeler, su hazneleri ve bazı önemli köşkler de bulunmakla birlikte; bunların çoğu ev olarak inşa edilmiş, mütevazı yapılardır.

Farklı mimari doku ve yaşam tarzlarını bir arada barındıran, kültür tarihimizden önemli izler taşıyan Üsküdar'a dair çalışmalarımız, hem kitap haline getirilmekte, hem de ortak paylaşıma açılmak üzere yazılım hazırlığına devam edilmektedir. Tespit ve analiz çalışmalarımızın, tüm araştırmacılara faydalı olmasını umuyoruz.

Envanter fişi örneği (Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, 2015)

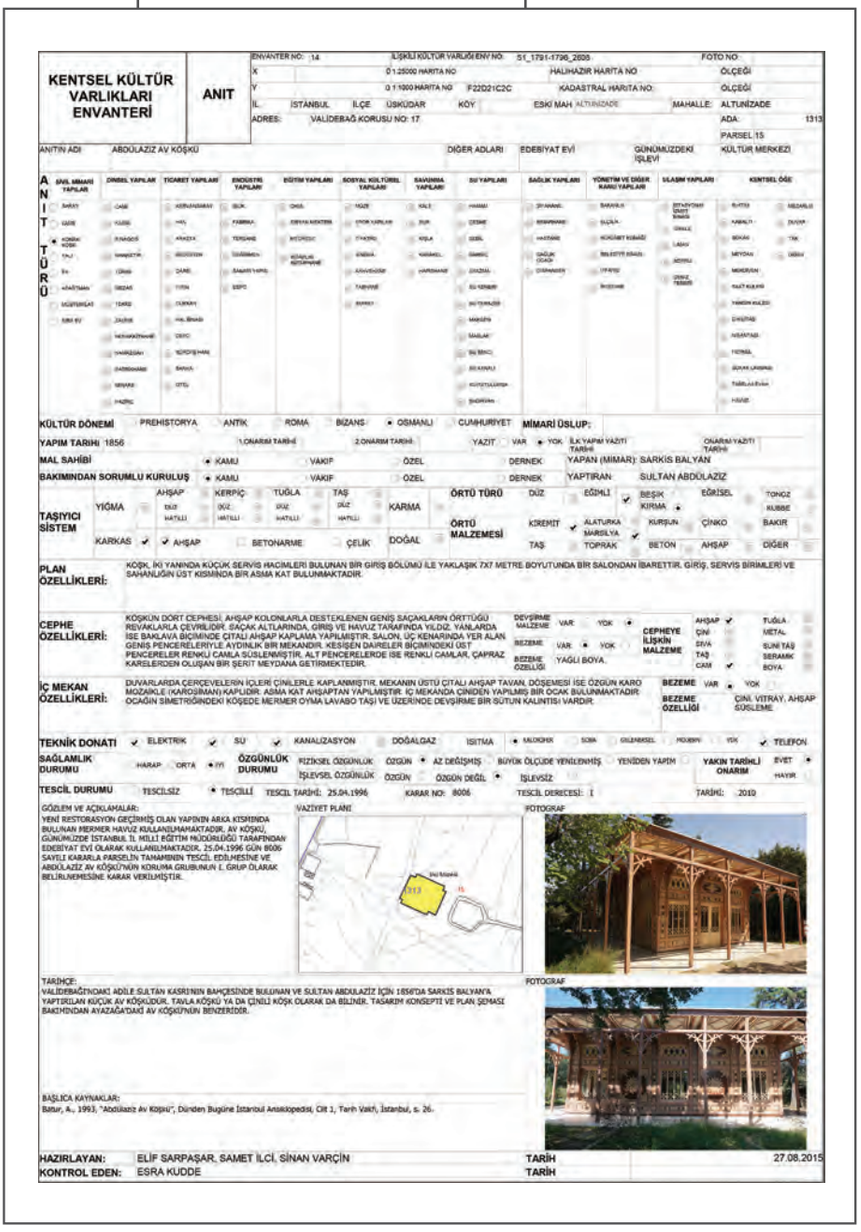

KENTSEL KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTERİ

ANIT

ENVANTER NO: 14 — İLİŞKİLİ KÜLTÜR VARLIĞI ENV NO: 51_1791-1796_2605 — FOTO NO:

X — 0 1:25000 HARİTA NO — HALİHAZIR HARİTA NO — ÖLÇEĞİ

Y — 0 1:1000 HARİTA NO: F22D21C2C — KADASTRAL HARİTA NO: — ÖLÇEĞİ

İL: İSTANBUL İLÇE: ÜSKÜDAR KÖY: ESKİ MAH: ALTUNİZADE MAHALLE: ALTUNİZADE

ADRES: VALİDEBAĞ KORUSU NO: 17 — ADA: 1313 — PARSEL: 15

ANITIN ADI: ABDÜLAZİZ AV KÖŞKÜ — DİĞER ADLARI: EDEBİYAT EVİ — GÜNÜMÜZDEKİ İŞLEVİ: KÜLTÜR MERKEZİ

ANIT TÜRÜ: SİVİL MİMARİ YAPILAR; DİNSEL YAPILAR; TİCARET YAPILARI; ENDÜSTRİ YAPILARI; EĞİTİM YAPILARI; SOSYAL KÜLTÜREL YAPILARI; SAVUNMA YAPILARI; SU YAPILARI; SAĞLIK YAPILARI; YÖNETİM VE DİĞER KAMU YAPILARI; ULAŞIM YAPILARI; KENTSEL ÖĞE

KÜLTÜR DÖNEMİ: PREHISTORYA ANTİK ROMA BİZANS • OSMANLI CUMHURİYET — MİMARİ ÜSLUP:

YAPIM TARİHİ: 1856 — 1.ONARIM TARİHİ — 2.ONARIM TARİHİ — YAZIT VAR • YOK — İLK YAPIM YAZITI TARİHİ — ONARIM YAZITI TARİHİ

MAL SAHİBİ: • KAMU VAKIF ÖZEL DERNEK — YAPAN (MİMAR): SARKİS BALYAN

BAKIMINDAN SORUMLU KURULUŞ: • KAMU VAKIF ÖZEL DERNEK — YAPTIRAN: SULTAN ABDÜLAZİZ

TAŞIYICI SİSTEM: YIĞMA (AHŞAP, KERPİÇ, TUĞLA, TAŞ; DÜZ, ÖRGÜ, HATILLI) KARMA — KARKAS ✓ AHŞAP BETONARME ÇELİK DOĞAL

ÖRTÜ TÜRÜ: DÜZ EĞİMLİ ✓ BEŞİK KIRMA • EĞRİSEL TONOZ KUBBE

ÖRTÜ MALZEMESİ: KİREMİT ✓ ALAFRANGA MARSİLYA KURŞUN ÇİNKO BAKIR — TAŞ TOPRAK BETON AHŞAP DİĞER

PLAN ÖZELLİKLERİ: KÖŞK, İKİ YANINDA KÜÇÜK SERVİS HACİMLERİ BULUNAN BİR GİRİŞ BÖLÜMÜ İLE YAKLAŞIK 7X7 METRE BOYUTUNDA BİR SALONDAN İBARETTİR. GİRİŞ, SERVİS BİRİMLERİ VE SAHANLIĞIN ÜST KISMINDA BİR ASMA KAT BULUNMAKTADIR.

CEPHE ÖZELLİKLERİ: KÖŞKÜN DÖRT CEPHESİ, AHŞAP KOLONLARLA DESTEKLENEN GENİŞ SAÇAKLARIN ÖRTTÜĞÜ REVAKLARLA ÇEVRİLİDİR. SAÇAK ALTLARINDA, GİRİŞ VE HAVUZ TARAFINDA YILDIZ, YANLARDA İSE BAKLAVA BİÇİMİNDE ÇITALI AHŞAP KAPLAMA YAPILMIŞTIR. SALON, ÜÇ KENARINDA YER ALAN GENİŞ PENCERELERİYLE AYDINLIK BİR MEKANDIR. KESİŞEN DAİRELER BİÇİMİNDEKİ ÜST PENCERELER RENKLİ CAMLA SÜSLENMİŞTİR. ALT PENCERELERDE İSE RENKLİ CAMLAR, ÇAPRAZ KARELERDEN OLUŞAN BİR ŞERİT MEYDANA GETİRMEKTEDİR.

DEVŞİRME MALZEME: VAR YOK • — BEZEME: VAR • YOK — BEZEME ÖZELLİĞİ: YAĞLI BOYA.

CEPHEYE İLİŞKİN MALZEME: AHŞAP ✓, ÇİNİ, DİVA, TAŞ, CAM ✓, TUĞLA, METAL, SUNİ TAŞ, SERAMİK, BOYA

İÇ MEKAN ÖZELLİKLERİ: DUVARLARDA ÇERÇEVELERİN İÇLERİ ÇİNİLERLE KAPLANMIŞTIR. MEKANIN ÜSTÜ ÇITALI AHŞAP TAVAN, DÖŞEMESİ İSE ÖZGÜN KARO MOZAİKLE (KAROSİMAN) KAPLIDIR. ASMA KAT AHŞAPTAN YAPILMIŞTIR. İÇ MEKANDA ÇİNİDEN YAPILMIŞ BİR OCAK BULUNMAKTADIR. OCAĞIN SİMETRİĞİNDEKİ KÖŞEDE MERMER OYMA LAVABO TAŞI VE ÜZERİNDE DEVŞİRME BİR SÜTUN KALINTISI VARDIR.

BEZEME: VAR • YOK — BEZEME ÖZELLİĞİ: ÇİNİ, VİTRAY, AHŞAP SÜSLEME

TEKNİK DONATI: ✓ ELEKTRİK ✓ SU ✓ KANALİZASYON DOĞALGAZ ISITMA • MERKEZİ SOBA GELENEKSEL MEVCUT YOK ✓ TELEFON

SAĞLAMLIK DURUMU: HARAP ORTA • İYİ — ÖZGÜNLÜK DURUMU: FİZİKSEL ÖZGÜNLÜK: ÖZGÜN • AZ DEĞİŞMİŞ BÜYÜK ÖLÇÜDE YENİLENMİŞ YENİDEN YAPIM — İŞLEVSEL ÖZGÜNLÜK: ÖZGÜN ÖZGÜN DEĞİL • İŞLEVSİZ — YAKIN TARİHLİ ONARIM: EVET • HAYIR

TESCİL DURUMU: TESCİLSİZ • TESCİLLİ — TESCİL TARİHİ: 25.04.1996 — KARAR NO: 8006 — TESCİL DERECESİ: I — TARİH: 2010

GÖZLEM VE AÇIKLAMALAR:
YENİ RESTORASYON GEÇİRMİŞ OLAN YAPININ ARKA KISMINDA BULUNAN MERMER HAVUZ KULLANILMAMAKTADIR. AV KÖŞKÜ, GÜNÜMÜZDE İSTANBUL İL MİLLİ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ TARAFINDAN EDEBİYAT EVİ OLARAK KULLANILMAKTADIR. 25.04.1996 GÜN 8606 SAYILI KARARLA PARSELİN TAHAMMÜN TESCİL EDİLMESİNE VE ABDÜLAZİZ AV KÖŞKÜ'NÜN KORUMA GRUBUNUN I. GRUP OLARAK BELİRLENMESİNE KARAR VERİLMİŞTİR.

VAZİYET PLANI

FOTOĞRAF

TARİHÇE:
VALİDEBAĞ'INDAKİ ADİLE SULTAN KASRININ BAHÇESİNDE BULUNAN VE SULTAN ABDÜLAZİZ İÇİN 1858'DE SARKİS BALYAN'A YAPTIRILAN KÜÇÜK AV KÖŞKÜDÜR. TAVLA KÖŞKÜ YA DA ÇİNİLİ KÖŞK OLARAK DA BİLİNİR. TASARIM KONSEPTİ VE PLAN ŞEMASI BAKIMINDAN AYAZAĞA'DAKİ AV KÖŞKÜ'NÜN BENZERİDİR.

FOTOĞRAF

BAŞLICA KAYNAKLAR:
Batur, A., 1993, "Abdülaziz Av Köşkü", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 1, Tarih Vakfı, İstanbul, s. 26.

HAZIRLAYAN: ELİF SARPAŞAR, SAMET İLCİ, SİNAN VARÇİN — TARİH: 27.08.2015

KONTROL EDEN: ESRA KUDDE — TARİH

İbret: Görünenden Görünmeyene Yolculuk

ABDULLAH TAHA ORHAN

Hâtırâtlar çoğu kimsenin zevk alarak okuduğu metinlerdir, bir mikro-hâtırât türü olarak seyahatnâmeler de öyle. Bunda bir başkasının dünyasına dâhil olmak cazibesi ve bunun uyandırdığı merakın yanı sıra bizden öncekilerin tecrübelerinden istifade etmek, onlardan ibret almak da mühim bir etkendir. Hâtırât okurken aslında bir nevi kendi hayat yolculuğumuz için bir rehber ararız kendimize. Başkalarının hayatlarında yolculuk ederken, onların aynasında görerek; örnek alabileceğimiz duruşlar ya da 'kötü örnek' olduğunu düşündüğümüz hareket tarzlarını çıkarırız. Seyahatnâmeler de komprime bir hâtırât türü olarak bizi kendine çeker, az zamanda daha yoğun yaşanmışlıklar üzerinden yeni mekanları, zamanları ve insanları tanımamıza vesile olurlar.

Aslında dışarıdan bir gözle bakarsak kendimize, kendi yaşadığımız hayatın da anbean yazılmakta olan bir hâtırât olduğunu görebiliriz. Ya da bir diğer açıdan, hayat yolculuğumuz, insanlığın uzun hâtırâtında bazı sayılı duraklara uğranmış bir seyahatnâmedir. Biz yazmasak da yazan birileri var. Kâinatta kayıp yok elbet.

Seyahat etmek, özellikle de tarihî mekanları gezmek de hâtırât okumakla birlikte düşünebileceğimiz bir şey. Mekanları gezerken aslında bir tür somut tarih olan eserler üzerinden onu yapanların ve onunla yaşayanların hatıralarını okumuş oluruz. Tarihi yerleri gezerken sıkça kullandığımız bir hayret ifadesidir: "Burada kim bilir kimler yaşadı, şu taşlara kimler ayak bastı?". Evet, işte o taşlara biz de ayak bastığımızda bizden yüzyıllarca önce aynı yerde bulunmuş insanların hatırasına ortak olmaya çalışırız, bunun bir adım ötesinde ise onların duygulanımlarından, tahassüs ve tefekkürlerinden ibret almak; onları bugüne taşımak gelir.

> "Hâtırât okurken aslında bir nevi kendi hayat yolculuğumuz için bir rehber ararız kendimize"

Diğer taraftan insan yapısı eserler birer tarih barındırdığı gibi, en geniş anlamıyla kainat da bir tarih barındırır, içinde yaşadığımız bir tarih… "Devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?" (Gâşiye, 88/17-20) diye buyurarak bakışlarımızı kainatın tarihine de, hem bugününe hem de geçmişine çevirmemizi ister Alemler Rabbi. Çünkü onlarda "inananlar için ibretler vardır". (Zâriyât, 51/20-21)

Bizden önceki kavimlerin eserlerinden ve hayatlarının akıbetlerinden de ibret alma-

mızı ister rabbimiz: “Onlar yeryüzünde dolaşıp, kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı?” (Mü’min, 40/21)

Kur’an-ı Kerim’de çokça zikredilen peygamber kıssaları da bizi hem zaman hem mekan boyutunda bir yolculuğa çıkarır, onlara bir çeşit eşlik ettirir ve ibretler sunar, “kıssaların en güzeli” olan Yûsuf aleyhisselam kıssası gibi: “Andolsun ki Yûsuf ile kardeşlerinin kıssasında ibret almak isteyenler için nice dersler vardır.” (Yûsuf, 12/7)

Hem hâtırâtlardan, hem fiziki bir hâtırât olan kainattan, hem de geçmiş kavimlerin bıraktıkları eserlerden ve kıssalarından ibret almanın en önemli şartı ise, istemek ve ardından da ‘görmek’tir. Bu meyanda “Hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zira dolaşsalardı elbette düşünecek kalpleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalpler kör olur.” (Hac, 22/46) buyurur rabbimiz. Kalb gözlerini kör edenler ne bugünden, ne de geçmişten ibret alabilir. İbret, görenedir.

İbret kelimesinin Arapça kökü olan a-be-ra fiili karşıdan karşıya geçmek anlamına gelir. Buradan bakılınca ibretin de zâhirden bâtına, görünenden görünmeyene geçmek olduğu düşünülebilir. Bir de sadece ilk harfin harekesinin değişmesiyle (abra), kelimenin “gözyaşı” anlamına geldiğini düşünürsek görünenden görünmeyene yapılan bu ibret yolculuğunun insanı derin tahassüslere taşıyacağı da söylenebilir belki.

Şimdi böyle hisli bir yolculuğa çıkmak için Üsküdar’a gidelim dilerseniz. Kur’an’ın ibretli kıssalarının en güzeli Hz. Yûsuf kıssası olduğu gibi, İstanbul’un en ibretli, en güzel yerlerinden biridir Üsküdar, tabii yukarıdaki iki şartı unutmadan: ibret almak isteyene ve kalb gözü açık olana.

“Kur’an’ın ibretli kıssalarının en güzeli Hz. Yûsuf kıssası olduğu gibi, İstanbul’un en ibretli, en güzel yerlerinden biridir Üsküdar”

Yüzyılların, belki de binyılların şehridir Üsküdar. İslam’dan önceki tarihi bir yana,

İslam’ın ikinci asrından, Abbasiler döneminden itibaren de İstanbul’u fethetmek için gelen İslam ordularının en önemli üssüdür. Tarihler 1329’u gösterdiğinde ise, Orhan Gazi’nin eliyle Üsküdar “Osmanlı” olmaya başlamış; bundan iki asır sonra, İstanbul’un fethinin ardından ise artık Osmanlı kimliği yerleşmiş bir şehir haline gelmiştir.

Osmanlı yüzyıllar boyunca Üsküdar’ı imar etmiş; külliye, tekke, türbe ve çeşmeleriyle halen dahi Üsküdar’ı Üsküdar yapan eserlerin pek çoğunu şehre kazandırmıştır.

Harem’den başlayıp Üsküdar’ı gezmeye çıkan bir kimse, önce o görkemli Surre-i Hümâyun alaylarının Harem durağındaki hallerini hayalinde canlandıracak, sonra ilk defa III. Selim’in 1808 yılın-

Ahmediye Külliyesi

da yaptırdığı ve ardından II. Mahmud döneminde yeniden yaptırılan azametli Selimiye Kışlası'nı görüp buradan savaşlara sevk edilen askerleri düşünecektir.

Ardından 1761 yılında III. Mustafa tarafından yaptırılan heybetli Ayazma Camii'ni, Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamlarından Rum Mehmed Paşa'nın inşa ettirdiği külliyeyi, bir Sinan eseri olan eşsiz güzellikteki Şemsi Paşa Külliyesi'ni ziyaret edip buralarda kimlerin namaz kıldığını, medreselerinde nasıl dersler görüldüğünü ve kim bilir daha neler düşünüp hislenecektir.

Sonra Üsküdar'ın iki mührü olan III. Ahmed'in annesi Gülnuş Emetullah Sultan'ın on sekizinci yüzyıla ait külliyesi ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın on altıncı yüzyıla ait Mimar Sinan imzalı külliyesi gelecek, iki caminin müezzinlerinin sanki bir düet olan o güzel ezanlarını dinleyecektir.

Doğancılar'a doğru tırmanacak, 1722 tarihli Ahmediye Külliyesi'ni, bir diğer Mimar Sinan şaheseri olan Atik Valide Sultan külliyesini, yine bir hanım sultan tarafından yaptırılan Çinili külliyesini ziyaret edecek, hanımların sosyal hayattaki etkisi üzerine tefekkür edecek belki de.

Mustafa Devâtî'si, Aziz Mahmud Hüdâyî'si, Selami Ali Efendi'si, Fenâî Ali Efendi'si ile tekkeler ve türbeler, gelecek ardından. Kim bilir belki Özbekler Tekkesi'ni ziyaret ederken Halide Edip'in ve daha pek çoklarının burada saklanıp Anadolu'ya Milli Mücadele için geçişini hatırlayacak.

Sonra yokuşu çıkmaya mecali kalmış ise, Fıstıkağacı'ndan Bağlarbaşı'na ve İcadiye'ye tırmanacak, Tanpınar'ın mısralarını yad edecek belki. Hatta İcadiye'den Medine'ye uzanan yolu keşfedecek burada belki. Nasıl mı?

Şöyle: İcadiye Dağ Hamamı'nı kuran Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, bu hamamın gelirlerini Medine'deki kütüphanesine bağlamıştır. Hamamı görüp, Arif Hikmet Bey'i ve ardından Medine'deki, döneminin en nadide eserlerini ihtiva eden kütüphanesini düşünecek belki. Ardından hamamın bugünkü acıklı haline üzülecek, kütüphanenin hali nasıldır acaba diye soracak kendi kendine.

Ve şimdi buradan başa dönelim.

Hâtırâtla başlamıştık, söz yine hâtırâta geldi. Zira bahsi geçen Şeyhülislam Arif Hikmet Bey'in kütüphanesinden, orada müdürlük yapmış olan merhum Ali Ulvi Kurucu'nun son günlerde okuduğumuz hâtırâtı vesilesiyle haberdar olmuştuk. Meğer Osmanlı döneminde oranın gelirleri İcadiye'den gider imiş…

İşte hâtırâtlar ve geziler böyledir, beklenmedik yerde sizi bambaşka âlemlere götürüverirler; aralarında da sıkı irtibat vardır. Yolculuklar hâtırâtları, hâtırâtlar da yolculukları besler.

İbretlerse bu yolculukta saklı; yollardan hatıralara, görünenden görünmeyene yolculukta…

Üsküdar sokaklarında bir "Adem"

SALİHA ÖZDEMİR

Asırlar boyunca yerli, yabancı nice insana ana kucağı olmuş Üsküdar bugünlerde Etiyopya asıllı, küçük Adem'i ağırlıyor sokaklarında. Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Ahmet Emre Bilgili ve kıymetli eşi Hamide Bilgili'nin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının "Koruyucu Aile Projesi" kapsamında şefkatle kucakladığı Adem, sevimli adımlarıyla dolaştığı Üsküdar'da bütün çocuklar gibi anne-babasının elinden tutup parklara koşuyor, kedileri seviyor, Kız Kulesi manzarası eşliğinde iştahla simit yiyor, şımarıyor, hopluyor, zıplıyor ve çok mutlu görünüyor.

Dünyada insanoğlunun merhametini, şefkatini sorguladığımız, yanı başımızdaki komşumuzu tanımadığımız ve güvenemediğimiz günlerden geçiyoruz. Gazete sayfalarında, televizyon ekranlarında, sosyal medyada hemen her gün bir merhametsizliğe maruz kalmış, zor durumdaki insanların dramatik hallerini görüyor, insanlığa dair inancımızı günden güne kaybediyoruz. Mesela Türkiye'de çok değil, bundan henüz 10-15 yıl önce bir çocuğun bütün mahallenin çocuğu olduğu günlerden, mahalledeki çocukların bile artık birbirini tanımadığı günlere geldik. Hatta bırakalım mahallemizdeki bir çocuğu, aile çevremizde desteğimize ihtiyacı olan bir çocuğa dahi kol kanat germiyoruz. "Çekirdek aile" denen kavram sadece kendi çocuklarımıza merhamet duymamızı, iyi olan her şeyi yalnızca kendi evlatlarımızın hak ettiğini düşünmemizi, sadece onların ana babası olmamızı öğütleyen bir kavram gibi duruyor önümüzde ne yazıkki. Diğer her şey ise "fazlalık"... Ana-babasız büyümüş, yetim bir Peygamberin ümmeti olarak, yanı başımızdaki yetimlerden bile bihaberiz en kötüsü. Buraya kadar modern hayatın bizden alıp götürdüklerini eleştirenler olarak hemfikiriz sanırım. Bu eleştirilerin getirdiği endişeler dahilinde, özellikle çocuklar söz konusu

olduğunda ekranlarda gördüklerimiz, duyduklarımız bizde dünyaya artık kötücüllüğün gitgide daha fazla hakim olduğu düşüncesini uyandırıyor. Peki her şey göründüğü kadar kötü mü? İyi insanlar gerçekten azaldı mı? Şefkat, merhamet artık mazide kalmış bir şey mi?

Çok şükür ki hayır. Geçtiğimiz ay televizyon ekranlarında, gazete sayfalarında, sosyal medyada kapkara gözlerinden neşe taşarak bizlere bakan Etiyopya asıllı 3 yaşındaki Adem ve onu 8 ay önce şefkatle bağrına basan, evlat olarak kabul eden Bilgili ailesi hakkında okuduklarımız sanırım hepimizin kalbini kıpır kıpır ettirdi. Şahsen ben, Adem'le ilgili yapılan haberlerde dünyada hala güzel insanlar olduğunu görerek oldukça ferahladım. İçim anında iyilikle ısındı, Adem'e kanım kaynadı, Bilgili ailesine ise hayranlık duydum. Ve geçmişte İstanbul İl Kültür Müdürü olarak tanıdığım, şimdilerde Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığı ve Türkiye Maarif Vakfı Mütevelli Heyeti Üyeliği görevlerini yürüten, çoğu Üsküdarlının da

yaptığı güzel işlerden tanıdığı bir sima olan Ahmet Emre Bilgili ile irtibat kurarak, bu güzelliğe yakından şahit olmak istedim. Ahmet Emre Bey sağolsun bu isteğimi kırmadı ve bir pazar sabahı Üsküdar'daki evlerinin yakınında bir parkta buluştuk.

Randevu saatimizde parka ulaştığımda Ahmet Emre Bey'i Etiyopya asıllı oğlu Adem'i bir salıncakta sallarken buldum. Kıvırcık saçları, kapkara gözleri ve esmer teni ile parktaki diğer çocuklardan farklı görünen Adem ise oturduğu salıncak her ileri atılışında "Baba daha hızlı, daha hızlı!" diye bağırıyordu. Amacım röportaj yapmak değil, bu güzel insanlarla vakit geçirmek olduğu için birlikte geçirdiğimiz o birkaç saatin güzelliğini anlatabilmek imkansız fakat o anların düşündürdüklerini ve hissettirdiklerini paylaşmak mümkün.

Adem'in güven dolu adımlarından yansıyan bir anne

Adem, ilk bakışta insanı şaşkınlığa uğratan bir çocuk. Çikolata rengi, her ne kadar Türkçe konuşuyor olsa da sesindeki o tatlı Afrikalılara has tını şaşırtıyor insanı. Aşırı ilgiden, yetişkin muhabbetlerinden ise hiç hoşlanmıyor. Biz Ahmet Emre Bey ile sohbet ederken o kedilerin peşinden koşuyor, parktaki diğer çocukların toplarına vurmak, gördüğü her salıncağa binmek, bütün kaydıraklardan kaymak istiyor. Bu sebeple, hemen her

mahallesi parkla donatılmış Üsküdar'da yaşayan bir çocuk olarak oldukça şanslı diyebiliriz. Torun sahibi olacak bir yaşta, 3 yaşında bir çocuk sahibi olan Ahmet Emre Bey ise sohbetimizi sık sık Adem için hiç üşenmeden bölüyor, gözlerini bir saniye üzerinden ayırmıyor, her baba gibi çocuğu mutlu olsun diye yorulmak bilmeden onu sallıyor, kaydırıyor ve onunla birlikte kedilerin peşinden koşuyor.

Basının Adem'e olan ilgisini konuşurken bir ara eşi Hamide Hanımı soruyorum Ahmet Emre Bey'e, "Annemiz Hamide Hanım basınla görüşmeyi istemiyor. Ben de bu konuyu gündeme getirmekten çok hoşlanmıyorum ama kıramadıklarım oluyor tabii." diye cevap veriyor. Yaptığı ufacık iyiliği sosyal medyada paylaşan, muhabbet ortamlarında önüne gelene böbürlenerek anlatan insanlar geliyor o anda aklıma. Adem'i bağrına basan, evine alan, sorumluluğunu üstlenen ve basın hayli ilgi gösterdiği halde bir kenarda sessizliğe bürünen Hamide Hanım'a derin bir saygı duyuyorum. Adem'in annesi Hamide Bilgili, devletin koruma altına aldığı çocuklara destek veren Gönüllüler Platformu'nun Yönetim Kurulu Üyesi aynı zamanda. İki çocuğunu büyütüp, okutmuş, yoğun çalışan eşine, ailesine ayırdığı vakitler dışında insanlara iyilik yapmak için zaman ayırmış ve bunun için çok doğru bir mecra bulmuş bir anne. Sağa sola koşuşturan Adem'i izlerken, güven dolu adımlarında, kendiyle barışık halinde, bütün mutlu çocuklar gibi gülen o kara gözlerinin içinde Hamide Hanım'ın ne kadar geniş bir yüreği olduğunu görüyorum adeta. Dünyada, hiçbir kan bağı bulunmayan bir insanın hayatına kendi iradesiyle, hiçbir karşılık beklemeden dokunabilen insandan daha mukaddes bir insan yoktur bana göre.

Ahmet Emre Bey, Üsküdar sokaklarında gezinirken Adem yaramazlığa yeltendiğinde hemen Adem'in abisi ve ablasından, kızı Zeynep ve oğlu Yunus Emre'den söz açıyor, Adem de onların adını duyduğunda yaramazlığı bırakıp geri adım atıyor. Abi ve ablasını çok seviyor, onlarla ilgili her vaad ona çok güzel şeyler çağırıştırıyor. Bir süre sonra, sokaktaki kedilerin ortak sevdiğimiz hayvanlar olduğunu anladıktan sonra Adem'le artık el eleyiz. "Adem sen nerelisin?" diye soruyorum bir ara. "Adanalıyım" diye cevap veriyor. Orada kimin olduğunu sorduğumda ise "Babaannem!" diye sevinçle bağırıyor. Sonra dönüp babasına "Baba Adana'ya, babaanneye gidelim!" diye sesleniyor. Henüz 8 ay öncesine kadar bir ailesi olmayan Adem'in şimdi çok geniş bir ailesi var... Babası Ahmet Emre Bey'in memleketi Adana'dan bir sürü isim sayıyor ve ailenin 20. torunu olarak hepsini çok seviyor.

Adem'i ve babasıyla geçirdiğimiz süre zarfında parktan ayrılıp Salacak'a doğru iniyoruz. Ahmet Emre Bey bana bu sırada Koruyucu Aile Projesi hakkında bilgi veriyor. Kimsesiz çocukları evlat edinmenin

herkes için kolay olamayabileceğini, bunun anlaşılabilir

İyilik bulaşıcıdır

olduğunu ama bekar ya da evli herkesin, hafta sonları bir çocuğu kaldığı yuvadan alarak gezdirip, iyi vakit geçirmesini sağlayabileceğini, yüzünü güldürebileceğini anlatıyor. "Haftada bir gün bir çocuğu sevindirmek herkese iyi gelir." diye tamamlıyor sözlerini Ahmet Emre Bey.

Aşağı indiğimizde Üsküdar'ın incisi Salacak Sahili her zamanki gibi kalabalık. Biz yürürken, yanıbaşımızdan geçen hemen herkes meraklı ve sevecen gözlerle Adem'in kıvırcık saçlarına, esmer tenine ve ışıl ışıl gözlerine bakıyor. Adem ise üzerindeki gözleri umursamıyor, Ahmet Emre Bey ile benim ellerimizi tutarak yol boyunca bizi salıncak yapıyor. Adem öyle mutlu bir çocuk ki, içindeki mutluluğu dışarı vurmak istercesine sürekli ayaklarını yerden kesmek, havaya zıplamak istiyor. Biz onu sallayıp, Adem mutluluktan

sevinç çığlıkları attıkça içimde insanoğluna duyduğum inanç kabarıyor. Elindeki simiti bembeyaz dişleriyle kemiren Adem'in ve yorulduğu için onu omuzlarının üstünde taşıyan Ahmet Emre Bey'in yanından ayrılırken ben de artık hafta sonlarımda kimsesiz bir çocuğun yüzünü güldürmeyi düşünmeye başlıyorum. Çünkü iyilik, yapan ve yapılana kattığı güzellikten çok daha güzel bir şeydir: İyilik, insandan insana bulaşır.

AÇIK OTURUM

Sinema, Tarih, Kültür, Edebiyat

BİROL GÜVEN
DENİZ YAVUZ
ELİF DAĞDEVİREN
FEHMİ YAŞAR
İHSAN KABİL
MESUT UÇAKAN
ÖZHAN EREN
YUSUF ESENKAL

YÖNETEN
İSKENDER PALA

Türk sineması, son yıllarda Türkiye'nin dünyaya açılan en önemli kapılarından biri haline geldi. Üretilen dizi ve filmler daha çekim aşamasında satılıyor. Sinema perdelerinden televizyon ekranlarına taşınan görsel şölen bugün cep telefonlarına ve dijital dünyaya sıçradı. Artık insanlar dizi izlemek için paket satın alıp bedel ödüyorlar. Bazılarımıza çılgınlık gibi gelen, bazılarımızın zaman kaybı olarak gördüğü bu tutku dünyası bilhassa genç kuşaklar arasında önemli bir konu ve gündem oluşturuyor. Öte yandan, üretilen her bir sahnenin endüstriyel bir karşılığı olduğu gibi zihinsel ve duygusal bir karşılığı da var. Bazılarımıza göre yalnızca ticari meta olan bir dizi, bir başkasına göre medeniyet birikiminin veya eğitimin bir parçası. Dizilerden etkilenen veya dizilere özenen gençlerin sayısı hızla artıyor.

Dizi ve sinema sihirli bir dünya gibi. Ülke tanıtımına katkısı bir yanda, toplumu değiştirip dönüştürme gücü diğer yanda. Tarihe sadakat bir tartışma konusu, kimlik problemi bir fikir problemi. Sektöre dair resmi makamların yaptırımları, özel televizyonların talepleri… *Rating kaygısı yahut ratinge kurban edilen hakikatlerin dilsizliği… İzleyici kim, izlediği ne? Senarist, oyuncu, yapımcı… Her birini izleyen sıkıntılar ve dertler…*

Üsküdar Dergisi son yılların yükselen değeri sinema ve dizi dünyasını bir masa etrafında sizler için tartıştı. Getirileri ve götürüleriyle sinema ve diziler nerede duruyor, sektörün *imkanları ve sorunları neler, zihinlerdeki bedeli ne, bir sahneyi izlerken mamur mu oluyoruz, gizliden gizliye tahribe mi uğruyoruz ve daha bir yığın soru. Merak edilen hemen her şey…*

Sinemayı ve dizileri söyleşmek üzere davetimizi kabul ile masamızı teşrif eden ve görüşlerini bir sohbet ortamında bizimle paylaşan dostlara teşekkür ediyoruz. Onlarla sohbet ederken beyaz perdede ve ekranlarda izlediğimiz sahnelerin gizli kahramanlarını tanıdık ve yedinci sanatın sancısını yüreklerinde hissettiklerine şahit olduk. Teşekkür ederiz.

İskender Pala

Birol Güven: "Şu anda Türkiye'nin sattığı diziler hâlâ 2006-2007 yıllarında yapılan dizilerdir"

İskender Pala: Kitabın ortasından başlayalım mı? Mesela dizilerimizin bölümleri neden uzun? Neden önce özet, sonra yeni bölüm gösteriliyor?

Birol Güven: Bu öncelikle aktörlerin sorunu. "Beni 5 dakikalık bir şey için sokmayın stüdyoya, gelmişken bütün gün çalışalım" diyor. Ne yapıyorlar senaristler, mesela bizim kahramanı yatırıyorlar yoğun bakıma koyuyorlar hortumu bir yerden bir şekilde ve 45 dakika onu yediriyorlar. Fakat bunları yurt dışında satmak için 45'er

dakikalık bölümlere böldüğünüzde bazen içinde gerçekten hiçbir şey olmayan bölümler Dubai'ye gidiyor. Bir bakıyor herif yoğun bakımda geçen bir 45 dakika. Onlar sadece bunu 1 hafta seyredip dizide yine bir yere bağlanıyor. Geçen yine bir toplantıdaydık. Acıbadem hastanelerinin sahibi Mehmet Ali Aydınlar dedi ki; "Türkiye'de sağlık çok ilerledi, yurt dışından çok hasta geliyor bizim hastanelerimize". Ben de dedim ki; "Ağabey övünme, bu dizilerden dolayıdır. Bizim dizilerde hastaneler son derece iyi gösteriliyor ve kimse ölmüyor". Şimdi, Arap diziyi kendi memleketinde seyrediyor ve bu hastanelerde öyle bir yoğun bakım olduğunu görüyor. Türk dizilerinde yoğun bakım değil çok yoğun bakım var. Doktor uzun uzun hastanın yanına geliyor, hemşire vakit geçsin diye hastayla uzun uzun ilgileniyor. Hal böyle olunca da, Elif'in aksine, ben şunu diyeceğim; diziler satamamaya başlıyor. Şu anda Türkiye'nin sattığı diziler hâlâ 2006-2007 yıllarında yapılan dizilerdir. Dolayısıyla bir markamız da yok. Son dönemde yapılanların hiçbirini satamıyoruz. Yani artık yabancılar yemiyor bu durumu. Çünkü 150 dakika içinde bile bir şey yokken 45 45 bölüp sattığında içinde hiçbir şey olmayan 5 episot gönderiyorsun.

Özhan Eren: O 150'den temiz bir 45 dakika çıkarırım diye bakıyorlar.

Elif Dağdeviren:Ama artık satamadıklarını aralardan çıkartıp dakika kısaltmaya başladılar. Dünyada istatistikî bir araştırma var, bütün dünyada var. Kendi ülkesinde dizi bizimki gibi değil, biz her konuyu kullanıp kafa karıştırıyoruz. İstatistik içinde duruyor ama adam geliyor bakıyor istatistik dağılıyor.

Birol Güven: Biz kendi kendini eğlendirebilen bir ülkeyiz, kendi dizlerimizle, filmlerimizle.

Elif Dağdeviren: *Cinema Of Turkey* diye bir organizasyonumuz var bizim. *Cinema Of Turkey*'ın hedefi dünyanın çeşitli yerlerine davet edilen Türk filmlerinde kendimiz çalıp kendimiz oynamamayı sağlamak. Yani filmi izlemeye oradaki Türkler dışında insanları getirmek. geliyorsa geliyor, gelmiyorsa gelmiyor. Şimdi de akıllı ekranlar çıktıktan sonra zaten herkes onlardan seyretmeye başladı, ekstra bir şey veremiyorsan gelmiyor. *Cinema Of Turkey*, festivallerin içine, mesela Moskova Film Festivali'ne 2 sene üst üste, özel bir Türkiye filmleri bölümü koydurmaktı.

Birol Güven: Şimdi, ana akım sinemadan bahsetmiyorsun değil mi?

Elif Dağdeviren: Ana akım sinemadan da bahsediyorum. Öyle bir seçki yapıyoruz ki hem son yılın 5 filmi, hem de o yıla gelene kadar Türkiye sinemasını temsil eden yüksek gişeden ödül almış filmlere kadar seçki yapıyoruz. Buradaki hedeflerden biri şu; özellikle sinema okullarını tercih ederek gittiğimiz ülkelerin yarın bir gün

Elif Dağdeviren: "Alışveriş merkezleri sinema üretimimizi tamamen değiştirmiş durumda"

yapımcıları olacakların, jüri üyeleri, ne bileyim yönetmenleri oyuncuları olacak kişilerin Türkiye sinemasıyla tanışmasını sağlamak. Türkiye sinemasının hiç etkinlik yapmadığı yerleri seçiyoruz ki farkındalıkları olsun. Gelenlere şunu soruyorum, mesela. Nerden duydunuz, neden geldiniz? Verilen cevaplar hep aynı: Muhteşem Yüzyıl, Tuba Büyüküstün, Kıvanç Tatlıtuğ. Yani birtakım yüzlerle, birtakım dizi markalarıyla o ülkelere biz girmeye başlamışız. Şimdi Los Angeles dahil Türkiye sinemasına gayet hakimler, işte ne bileyim Nuri Bilge Ceylan'ı zaten biliyorlar, yeni isimler öğrenmeye başladılar. Ama bunu sorduğunuz vakit esas dalganın televizyonlarda seyrettikleri diziler veya magazinden onlara sirayet eden meseleler olduğunu görüyoruz.

İskender Pala: Peki de, dizilerin sinemaya yararı oluyor mu?

Birol Güven: Sinemaya faydası olmadı. Şöyle olmadı; şimdi bir kere ilgi, evet ilgi denen o şey var. Mutlaka insanlar merak ediyordur. Böyle dizileri olan ülkenin sineması nasıldır diye merak ediyordur. 300 milyon dolar dizi geliri var, ama sattığımız film yok.

Elif Dağdeviren: Sattığımız film var, yok değil.

Birol Güven: Ana akımda hiç yokuz.

Elif Dağdeviren: Ama Türkiye'de dünyayı ilgilendirecek ana akımlar bulunmuyor ki.

Birol Güven: Fark etmez, dünyayı ilgilendiren dizi mi yapıyoruz ki?

Elif Dağdeviren: Osmanlı dünyayı ilgilendirmiyor mu?

Birol Güven: Ama bak, şunu söylemek istiyorum; Halit Ergenç'in dizilerini satıyorsun, Halit Ergenç'in filmini satamıyorsun, almıyorlar. Yani biz bunu kendi aramızda çok tartıştık. Bunun nedenini bulduğumuz için de söylemiyorum. Bu bir tespittir. Biz dizilerimizi satıyoruz, çok ilginçtir, filmlerimizi satamıyoruz.

Elif Dağdeviren: Dizi sektörüne benim bu kadar saygı duymamın nedeni sistematik ve sektörel çalışıyor olmaları. Sinema öyle değil. Sinema daha yönetmenin iki dudağı arasında. 2007'lerde Türkiye sinemasıyla ilgili kurduğumuz cümle şuydu; televizyonda göremeyeceğiniz bir şeyi salona gidip göreceksiniz. Evden kalkıp oraya gittiğinize değecek. Çünkü siz zaten haftada iki gece dizi seyrediyorsunuz. Şimdi tam tersi yani. Gidip televizyonda gördüğü ve güldüğü adamın filmine giriyor. Veya televizyonda gördüğü ve etkilendiği adamın filmine giriyor. Yani bizim sinema üretimimizi alışveriş merkezleri tamamen değiştirmiş durumda. İnsanlar film seçmiyor, zaten alışveriş merkezine gidiyor gitmişken eğlencenin bir kısmı diye sinemaya giriyor ve çocukları var yanında.

İskender Pala : Diziyle sinemanın satış kanalları, kullandığı portföy aynı mı? Yani dizimizle sinema filmimizi yurtdışına aynı kanallar üzerinden mi satışa sunuyoruz? Farklı kanalları kullanıyoruz değil mi?

Birol Güven:Şimdi sinemada bir satış marketimiz yok bile denebilir. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'de çekilmemiş gibi olan dizilerimiz de çok bizim. Mesela arada geçiş sahnelerinde Kız Kulesi olmasa bir Türk dizisi de değil aslında. Mesela, bir çiftlikte çekiliyor. Çünkü şehrin içinde dizi çekme şansımız yok. Zaten filmler 150

Mesut Uçakan: "Bir dizi bekleneni yapmak zorundadır"

dakika yapılıyor, bir de RTÜK gizli reklam kuralları olduğu için biz dizilerimizi çiftliklerde yalılarda yapmak zorundayız.

Özhan Eren : Kırlarda ormanlarda.

Birol Güven: Tabi, kırlarda ormanlarda. Mesela Araplar bizi yalıda oturuyor, ormanda yürüyor, koşuyor zannediyor. Birde burada kimse yaşamıyor zannediyorlar, hep tenhalara kaçıyoruz ya. Bilmiyorum satışta ne kadar etkisi var ama, ben şuna bağlıyorum; Amerika ile karşılaştırdığımızda, ister istemez Amerika ile karşılaştırıyoruz, çünkü Türkiye dizi satışında dünyanın ikinci ülkesi. Amerika bir yaşam stili satıyor, biz dizi satıyoruz. Bazı şeyleri kapattığınızda izlenen şeyin bu coğrafyayla, bu kültürle hiçbir alakası yok.

İskender Pala: Bir anlamda bizim sattığımız Amerika'nın kültürünün kötü bir kopyası, öyle mi?

Birol Güven: Hatta Güney Amerika kültürünün. Biz melodram yapıyoruz. Herkes 4 kişi diye fiyakalı bir isim koyuyor ama bu melodram.

Mesut Uçakan : Diziler; beklentileri, talepleri, bir ihtiyacı yönetmek noktasından çıkmıştır. Dolayısıyla bütün sanat da böyle bir handikap içerir. Anca sanatta kuvvetli sanatçılar tarafından farklı bir dil oluşturularak farklı bir pazar ve seyirci de yaratılır. Sanatın elinde böyle bir kuvvet vardır. Sanat o imkanları kültürel birikimiyle, estetik tercihleriyle oluşturmaya çalışır. Kaldı ki günümüzde korkunç şekilde zorlanıyor ve alanları oldukça daraldı. Ama dizinin matematiği bunun üzerine kurulmaz, yani dizinin böyle bir şeye ihtiyacı yok. Bir dizi bekleneni yapmak zorundadır. Çünkü çok satmak, çok yayılmak üzerine bir fikri vardır. Yani var oluş nedeni odur. Bazen denk düşebilir, iyi bir romandan iyi bir uyarlama yaparsınız ve bu o dönemsel atmosfere, dönemsel temalara çok iyi değinir. O zaman bir yerde, bir ülkede etkili olabilir. Ancak bir başka ülkede ise etkili olmayabilir. Benzer kültürlerde etkili olabilir, farklı kültürlerde etkili olmaz. Farklı kültürlerde etkili olmasının tek yolu ise basitleştirmek, formülasyona yaklaştırmak ve kimliksiz dizi yapmaktır. Başka türlü o imkanı, senin dizinin Peru'da oynama ihtimali kalmaz. Çünkü Peru'da oynama ihtimali şudur; insanlar daha önce gördüğü bir şablonun benzerini, farklı kostümler giymiş halini görmek ister. Başka türlü onu algılayamaz da zaten. Dizi seyircisinin talebi de imkanı da budur. Amerikan dizilerinin bazılarını daha üst seviyelere çekmek, daha eğitimli insanlara göre diziler yapmak, iç matematikleri daha zengin oyunlara imkan veren diziler yapmak mümkün. Oralarda yapıyorlar da. Türkiye'de dizileri eleştirmek, bizim kültürümüze deformasyonları açısından etkileri açısından konuşmak mümkün. Ama uluslararası pazarla ilgili konuştuğumuz zaman durum farklı. Tabi her dizi atmosferinin de bir dönemi oluyor. Bir dönem Brezilya dizileri kastı kavurdu, nerde şimdi? Türk dizileri onun yerine ikame oldu. Türk dizileri de bir süre sonra karakter, tema, mekan olarak tüketilmiş olacak. Dolayısıyla diziler

bir tüketim ürünüdür ve kendi işlevini tamamlar. Başka bir şeye evrilebiliyorsa evrilir. Bazı sanatçılar tarafından o şanslar yakalanabilir, kalitelileri yapılabilir. Ben dizleri sektöre getirdiği katkılar açısından çok önemsiyorum. Sektörü güçlendirdi. Bir sürü kahraman oyuncu, aktör, yüz kazandırdı.

Bu vesileyle de sinema yeni imkanlar yaratabiliyor. Bu çok iyi kullanılmayabilir. Çünkü Türkiye'deki esas sinema seyircisi imkanı da dar. Yani onlar da belli kategorilerin içinde kalıyorlar. Onlar da aslında bir dizi izleyicisi.

Birol Güven: Şöyle çok büyük bir sıkıntı var. Şimdi bir kere 4 günde 150 dakika dizi çekebilen yetenekli insan oluştu. Yani aslında şu anda Türkiye'de olağanüstü bir şey yapılıyor. Türkiye'de biri çıkıp şunu derse; diziler 45 dakika olacak derse…

Özhan Eren: Niye diyemiyor?

Birol Güven: Bu rekabete aykırı. Rekabet hukuku burada devreye giriyor. Bunu dediği anda ben, dünyanın en iyi dizilerinin buradan çıkacağını düşünüyorum. Müthiş bir potansiyel var burada. Amerika'da böyle bir şey yok mesela… Bizim izleyicimizin alışkanlıkları çok farklı ve kanal bir geceyi bir diziyle geçmek...

Özhan Eren: Vallahi ben yeni okudum. Amerika'da diziler belli bir süreye indirilmek zorunda kalındı. Orada diyor ki, evet süre 150 değildir de mesela 75'tir 80'dir. Böyle iş uzamaya başlayınca meslek örgütü birlikleri orada bir sınırlama getirildi diyor. Bu belli bir süre devam ettikten sonra da her yıl alınan kararlarla öyle bir hale geldi ki karar almaya bile gerek kalmadı artık.

Birol Güven: Bu böyle akışına bırakıldı. Seyirci bunları seyretmeyecek ve bir gün yeni, daha kısa, daha güzel şeyler yapılacak diye bekliyoruz ama seyirci seyrediyor.

Özhan Eren: Peki etkili meslek birliği bunların hepsini hizaya sokamaz mı?

Birol Güven: Ben onların başkanıyım, Böyle bir ihtimal yok.

Özhan Eren: O zaman meslek birliği de yok demektir bu.

Birol Güven: Rekabetçiler "Meslek birlikleri de zaten rekabet hukukuna aykırı kuruluşlardır" diyorlar.

Özhan Eren: Niye yok, niye olmuyor bu?

İskender Pala: Benim gördüklerimden bir tanesi şu; Türkiye'de dizi Türkiye için yapılıyor. Onun için bunları artık ihraç edemiyoruz. Eskiden ise, bundan 5 yıl önce, 10 yıl önceki satabildiğimiz diziler hem Türkiye insanının izlediği hem de oralarda anlam kazanan dizilerdi.

Birol Güven: O zamanki dizileri satacağımızı bilmiyorduk. O yapılan dizilerin satılacağı bilinmiyordu.

İskender Pala: O halde sormak lazım; burada biz hangi diziyi yapmalıyız ki hem Türkiye için izlenebilir olsun hem de yurtdışına satılabilir olsun. Bu soruya dizi sektörünün bir cevap araması gerektiğine inanıyorum. İkincisi de şu; sinema bir sanat iken dizi ticari kaygı güden bir üretim. Ne dersiniz?

Mesut Uçakan: Sinema da ticari bir ürün.

İskender Pala: Peki o zaman ben sektörün dışından birisi olarak çıkarımda bulunmak istiyorum; Türkiye'de şimdi sanatsal film yapan arkadaşımız var, gişe filmi yapan arkadaşlarımız var, televizyonlara dizi yapan arkadaşlarımız var, bir de televizyonlara yaptığı dizileri yurtdışına satmak gayretinde olan arkadaşlarımız var. Bunların arasında nasıl bir orta yol bulunmalı ki gişe filmi yapan insan biraz sanata yaklaşsın, sanatsal olanı öncelemeye başlasın. Sanat filmi yapan arkadaşımız gişede de iş yapar hale gelsin. Dizi çeken arkadaşımız reyting kaygısının yanında aynı zamanda, "Ya bu ülkenin de bir ideali var, bu ülkeye ben kimliksiz bir şey sunmamalıyım" diyebilsin. Benim anladığım ölçüde sanat iyiye, güzele ve doğruya yönelik olmalıdır. Bunda herhalde hepimiz hemfikiriz. Ama biz; iyiyi, güzeli ve doğruyu sanatın içerisinden ayıklayarak daha fazla seyirciye ulaşmak, daha fazla reyting almak gibi bir kaygıyla hareket ettiğimizden sadece para kazanmak isteyen insanlar olmuyor muyuz? Burada bizim sorumluluklarımız yok mu? Bizim yaptıklarımızı izleyen insanlara iyiyi, güzeli ve doğruyu kazandırmalı değil miyiz? Bizim sinema filmimize gelen insan birbuçuk saat salonda oturduktan sonra evine giderken zihninde bir şeyler götürmemeli mi? "Evet güzel vakit geçirdim" mi demeli sadece? Veya birbuçuk saat, 3 saat, 5 saat dizi izleyen bir ev hanımı o 3 saatini harcadıktan sonra, evet yarın şöyle davranırım en azından, beyime şunu söyleyeyim, gibi kendisine yatırım olan bir şey kazanmamalı mı? O zaman ne yapıyoruz?

Mesut Uçakan: Sinema olayının bir fikir boyutu var, estetik boyutu var, teknik boyutu var, yasa boyutu var. Şimdi bunlar içinde teknik boyuta teknik kombinasyonu ortaya koyup da diğer endişelere mahal bırakmamak ciddi bir şekilde sorumsuzluk, sen buna dikkat çekiyorsun. Bu çerçeveleri şöyle de belirtebilirim, izninle. Birincisi fikir, ikincisi estetik, üçüncüsü seyirci. Yani üç şey olmayınca sinema olmuyor.

İskender Pala: "Sanat filmi yapan arkadaşımız gişede de iş yapar hale nasıl gelecek?"

Birol Güven: Şimdi televizyonla ilgili, ancak sinemayı da ilgilendiren bir tespitte bulunacağım. Ülkenin estetik anlayışını ilgilendiren bir durum var burada. O da şudur, televizyon bedava, ücretsiz sunulan bir şey ve ölçülen bir mecra. Reyting denen bir şey var. Amerikalıların bir sözü var; "Diziler, içinde reklam yayınlansın diye yapılır". Yani domine eden, reklam verendir. Burada da daha çok izlenmek en önemli şeydir. Şimdi bu ilişkide; daha çok izlen, daha çok reklam al, daha çok para kazan! Sen içerik üreticisi olarak bunu ahlaklı bulmasan bile senin bir iş verenin var, bir yayıncın var. Yayıncı dediğimiz kişi de Hatice'ye değil neticeye bakan biri. Yani reklam gelirlerine bakan kişi. Bence kültüre yön veren insanların asıl bakmaları gereken yer, burasıdır. Bu dizilerin içeriğini belirler, estetiğini belirler, toplumun kültür yapısını belirler, her şeyini belirler. Rating ölçümleri için öyle bir 2500 kişi belirlersiniz ki, Türkiye bambaşka bir ülke olur. Öyle bir 2500 kişi belirlersiniz ki, 5 saat melodram seyreden bir profille karşı karşıya kalırsınız ve bunu Türkiye zannedersiniz. Yani tabi burada istatistik bilmek ortaya çıkıyor. Bu alan daha önce bazı grupların domine ettiği bir alandı, orası düzenlendi. Dolayısıyla, toparlayayım, bu 2500 kişi, her şeyi belirleyen bunlardır. Ne isterseniz onu seyrettirebilirsiniz.

Yusuf Esenkal: "Dizi sattığımız yerler bizi tercih ederken, kendileri dizi yapmaktan ziyade çok izlenen bir ürünü ucuza alarak dizi tüketmeyi hedefliyorlar"

Yusuf Esenkal: Bizim ana problemimiz, genelde çözemeyeceğimiz şeyler üstüne tartışmak oluyor. Hele televizyoncular yan yana geldiğimizde muhakkak süreyi tartışırız. Diğer yerlerde ise telifler, teşvikler vs. Ya da filmin sanatsal yönünü konuşmak da, aslında herkes her yerde farklı bakabildiği için, bambaşka oluyor. Şimdi bakanımız bir müjde gibi şunu açıklıyor;

40 milyon lira Türk filmlerine destek veriyoruz. Ortalamanın biraz üzerinde bir dizinin yıllık aldığı para 40 milyon liradır zaten. Dizi sattığımız yerler bizi tercih ederken, kendileri dizi yapmaktan ziyade çok izlenen bir ürünü ucuza alarak dizi tüketmeyi hedefliyorlar. Ben burada, rakamların yetersizliğine çözümler bulunması gerektiğini düşünüyorum. Yani biz aslında filmleri zaten yeterince kendi pazarımıza gösteremiyoruz. Dizileri dramalara doyurarak götürüyor olabiliriz, çok kaliteli yapımlar yaparak belki sinemadan uzak olabiliriz. Komediyi televizyonda yapamadığımız için sinemada hep komedi izleniyor olabilir. Ama ana derdi, sinemanın da gerçekten para kazandıran bir endüstri olmadığıdır… Mesela bir sual sordunuz, dediniz ki; filmlerin bazı temaları da olmamalı mı? Yani bir insan bunu izlediğinde şunu da düşünmemeli mi? Film yapımcılarının genelde tek düşündüğü, bu bir yaşam savaşı olduğu için mecburen, gişesidir. Neye göre tepki alınıyorsa ona göre bir film yapılıyor. Ama sinema gerçekten iyi kazandıran bir mecra olsaydı, bizim büyük holdinglerimiz sinemadan para kazansa, mesela "20 filme yatırım yapıyorum 4'ü çıkış yapıyor ve ben bu işten iyi kâr ediyorum" dese o dediği 20 filmden 3'ünü belki özel temalı bazı filmler seçebilirdi. Biz o zaman o filmi de izlerdik. Çünkü hepsi belli bir kalite oranında işler yapar. Peki gerçekte ne yapmalıyız? Sinemaya destek olunmuyor mu? Evet olunuyor, gerçekten önemli yardımlar oluyor ve eskiye nazaran da iyi durumda. Devletin yaptığı yardımın 20'lerden 40'lara çıkması gibi.

Birol Güven: Devletin değil ki ama o. Biliyorsun, gişeden kesilen bizim paramız. Devlet organize ediyor.

Muhsin Uçakan: Aslında sinemacının parası.

Yusuf Esenkal: Burada belki şunu yapabiliriz, devlet şöyle de diyebilir; ben bu sene, 2017 senesi aile filmlerine dair bir şey yapıyorum ve bu filmleri destekleyeceğim, bana gelen en iyi projeyi ona göre destekleyeceğim. Ben bu sene vatan sevgisine dair filmleri destekleyeceğim. Biz belki o alanı daraltarak başka iyi filmler seçeriz ama biraz o 300, 400'ler değil de az filme daha fazla para vererek bazı şeyler olabilir. Bizim şimdi yaşadığımız durum şu; biz aslında diziciler olarak sinemaya ne katkı yapabiliyoruz dersek bu oyuncu olabiliyor, set ekipleri, pratik çekebilen yapımcı ekipleri olabiliyor. Ama asla bir senaryo katkısı yapamıyoruz. Çünkü dizi senaryosu gerçekten durdurmadan yavaşlatmayı başarabilen senaryolar. Yani biz orada 3 saat yeter ki seyircinin sevdiği 2 karakteri doya doya izlemesini sağlayalım, kaygısındayız. Biz bu işi yaptığımız için sinemaya katkımız olmadığı gibi hiçbir dizi senaristinden de iyi bir dizi senaryosu alamıyoruz.

İskender Pala: Teşekkür ederim. Konuyu sonunda sinemaya ve senaryoya getirebildik. Şimdi benim sormak istediğim bir şey var. Biz Bülent Oran gibi, Ayşe Şasa gibi senaristlerin derinliğiyle senaryolar yazan

Deniz Yavuz: *Gişe filmi belli kurallara hizmet etmesi gerekirken Türkiye'de ne yazık ki tam anlamıyla icra edilemeyen prodüksiyon seviyesiyle kendini ifade etmesi mümkün olmuyor"

ve Yeşilçam'da hakikaten bir konaktan aşağıya inerken bile insanları sinemaya bağlayan zamanlardan geldik. Şimdi yeni senaryolar yazıyoruz. Bu yazdığımız senaryoların çoğu genç senarist arkadaşların ürettikleri fikirler. Benim anlayamadığım şey şu; Türkiye'de toplum bir fotoğraf gösteriyor da senaryolar buna göre mi yazılıyor? Yoksa Türkiye'de senaryolar yazılıyor da toplum böyle görülmek mi isteniyor? Bu ikilem arasında bir bocalama var. Geçen yıl *Türsak*'ın senaryo yarışması vardı. Herhalde 250 kadar senaryo dosyası geldi. O kadar çok senaryo vardı ki senaryo sıkıntısı çekmiyorsunuz. Ama kaliteli bir senaryo var mı diye sorulduğunda bir tane bile bulamıyorsunuz, çekecek bir film bulamıyorsunuz.

Fehmi Yaşar : 360 senaryo gelmiş.

İskender Pala: Bu kadar senaryo bolluğu içerisinde hakikaten çekilebilecek, filme alınabilecek bir senaryo bulamıyorsak bir yerde problem var mı? O problem nereden kaynaklanıyor? Önce genç arkadaşlarımdan başlayayım. Ne görüyorsunuz burada? Nedir durum?

Deniz Yavuz : Ben özür dilerim, senaryo konusunda, yönetmenlik konusunda sizlerin arasında herhangi bir görüş bildirecek yetkinlikte değilim. Ama sadece daha önce söylenen, bahsedilen konuyla alakalı gişe ve ilgiye dair birkaç şey paylaşmak istiyorum. Bence gişe filmi ve sanat filmi kavramlarının nihayetinde, geldiği son noktada bir sorun yok. Bir sorun varmış gibi konuşuluyor ama bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Yani gişe filmi belli kurallara hizmet etmesi gerekirken Türkiye'de ne yazık ki tam anlamıyla icra edilemeyen prodüksiyon seviyesiyle kendini ifade etmesi mümkün olmuyor. Şöyle bir örnek vereyim; Amerika'da, siz daha iyi bilirsiniz, fragmanları keserken yönetmenler yapımcılarla bir araya gelmiyorlar. Yani yapımcılar o fragmanları ürün olarak bir tüketiciye sunacağı için hiçbir şekilde yönetmeni o olaya dahil etmiyor. Çünkü yönetmen bir yaratıcı, ürünü yaratıyor, üretiyor. Ondan sonra bir de o filmin seyirciye ulaşma serüveni var. O serüven de belirli dinamiklere hizmet etmek zorunda. Yani korku filmi, komedi filmi, aşk filmi nasıl pazarlanır gibi hususların bir kitabı var. Seyirciye ulaşırken her şeyin bir formülü vardır. Bu noktada da o işi bilen seviye prodüksiyon seviyesi. Türkiye'de ise nasıl bir zemin varsa, neye hizmet etmesi gerekiyorsa o formüle uydurması gereken bir seviye. Bu durumda da Türkiye'de şu anda haftalık ortalama 750 ile 1 milyon bilet satışı var. Bu satış, haftalık futbol maçlarından bile daha fazla bir bilet satışı demek. Yani Türkiye'de futbolun ne kadar sevildiğini hepimiz biliyoruz ve televizyonda izlenen kısmından da bahsetmiyorum. Stadyumlarda amatör liglerden profesyonel liglere kadar satılan bilet sayısından on kat daha fazla bilet satıyoruz sinemada. Böyle bakıldığında inanılmaz gibi gözüküyor. Fakat diğer taraftan baktığımızda ise sinema gişelerinin yüzde 10'una hitap edebiliyoruz. Yani filmler yüzde 10, 15 dolaylarında değişiyor. Şu anda bizim 50, 60 milyona ulaştığımız yıllık seyir sayılarının aslında çok normal ve makul bir seviye olan 100, 150 milyon seviyelerine ulaşması mümkün. Şu anda prodüksiyon, dağıtım aşamalarında bir standart olmadığı için biz yüzde 10, 15 noktasında kalıyoruz.

***Birol Güven*:** Bilet satışımız 70 milyon falan mı?

Deniz Yavuz : Hayır, bu sene 60 milyon, 58 milyon. Yüzde 2 düşüş var

geçen seneye göre. Ama yani bunlar, dediğim gibi yüzde 15 kapasite. Aslında bizim şu anda 300 bin koltuk kapasitemiz var. Türkiye sinemalarının 300 bin koltuk kapasitesi var.

Özhan Eren: Çok affedersiniz. Bir Türk filminin alabileceği maksimum gişe nedir?

Deniz Yavuz : Bir seansta 300 bin. Günde, farklı saatlerde 5 seans oynatırsanız bir sinemada, 300 bin çarpı 5, günde 1 buçuk milyon.

Özhan Eren: O zaman 15 milyonu bulması, aslında çok da ütopik bir şey değil.

Deniz Yavuz : Değil, kesinlikle değil, sinemalar yüzde 15 kapasiteyle çalışıyor. Siz ne kadar hatırlıyorsunuz bir hafta sonu bir filme gittiğinizde sinema salonunun ağzına kadar dolu olduğunu?

***Birol Güven*:** Bu sayı zaten mükerrer. Aynı kişiler gidip duruyor.

Deniz Yavuz : Tabi, bir de o var. seyirci dediğiniz zaman 30 milyona falan düşüyor zaten takip eden seyirci.

İskender Pala: Teşekkür ederim.

Özhan Eren: Çok affedersiniz. Bir şey anlatayım size. Hüsnü Özyeğin Beyin bir röportajından. Gaziantep'te galiba bir sinema açılışı vardı, 3, 5 sene kadar olmuştur. Orada anlattığı şuydu; zamanında, Amerika'da bulunurken bir Broadway oyununa hissedar olmuş. Röportajı yaptığı kişi hissedarlığın nasıl sonuçlandığını sorunca oyunun ikinci hafta kaldırıldığını söyledi. Yatırdığı paranın ne olduğunu sorunca da parasının gitmediği yanıtını verdi. Şöyle; Amerika'da, -eyalet midir, devlet midir onu tam bilmiyorum- bir resmi makamın 'Bu bizimdir, destekliyorum' diye mühürlediği bir projeye hissedar olduğunuz zaman, eğer o hissedarlıktan yana bir zararınız olursa bu doğrudan kendi kişisel verginizden düşülüyor. Yani zarar etme ihtimaliniz sıfır. Eğer o proje kâr ederse o zaman da diyorsunuz ki; ben böyle bir şey yaptım, siz risk aldınız devlet olarak. Ancak başarılı olduğu için proje rayında gidiyor. Ama o hissedarlık vergiden düşülmüyor. Ben bunu, Mehmet Şimşek bey, henüz Maliye Bakanı iken anlattım. Dedi ki o zaman biz herkese, yok dedim herkese değil. Kültür Bakanlığı misalen, yıllık 500 milyon, 1 miyarlık bir kota koyar. Bu nedir? Mesut ağabeyimiz (Mesut Uçakan'ı işaret ediyor) bir sinema filmi yapacaktır, bütçesi 100 milyon liradır, bu filme hissedar olanlar, eğer bu film zarar ederse, hissedarlığı oranında yıllık vereceği vergiden, gelirden değil, bu çok önemli, düşürülmesi gerekiyor. Film tutarsa ne oluyor? Zaten devletin...

Mesut Uçakan: Ama o var.

Özhan Eren: Hayır yok, senin dediğin ayrı. Kârdan var, vergiden var mı?

***Birol Güven*:** Bir düzeltme yapmamız gerekir üstat. Vergiden düşmekle masraf yazmak arasında büyük bir fark var.

Özhan Eren: Onu diyorum işte.

Birol Güven: Ama vergiden düşmek diye bir şey yok, masraf yazabiliyorsunuz.

Özhan Eren: Hayır, Türkiye'de yok.

Elif Dağdeviren: Amerika'da var, vergiden düşebiliyorsunuz.

***Birol Güven*:** Ama bakın, vergiden düşme hep yanlış anlaşılan bir şeydir. Amerika'da da onu masraf yazabiliyorsunuz, vergiden düşemezsiniz.

Özhan Eren: Türkiye'de Senaryo neden yok? Senaryo şundan yok; kaç senedir iyi şarkı, iyi türkü dinliyorsunuz? Benim fikrim bu. Kaç tane hakikaten? Her aya 1 roman düşüyor mu? O sıklıkta şiir kitabı bulabiliyor muyuz? Rahmetli Necip Fazıl 40 sene önce benim talebeliğim dönemine gelen 2 soruluk futbol anketine şöyle bir ortak cevap vermişti; 40 sene öncenin

İhsan Kabil: "Ticari sinema ve sanatsal sinema diye bir ayrım olduğuna kesinlikle inanıyorum"

Haliç'ini düşünürsek, Haliç'in her neresinden tahlil için 1 bardak numune alınırsa netice aynıdır. Yani senaryosuzluk değil gibime geliyor affınıza sığınarak hocam.

***Birol Güven*:** Senaryoyu her yazan gerçekten iyi bir şey yaptığını zannediyor. Kimse; hadi arkadaşlar, toplanın kötü bir şey yapalım diye masaya oturmuyor. Belki sonuç öyle olabilir ama herkes çok iyi bir şey yaptığına inanıyor zaten. Aslında ben bir senaristim, senaryo yazarak başladım ve hâlâ da yazıyorum. Senaristlere de çok büyük haksızlık yapılıyor bu ülkede. Bu ülkede iyi olan her şey oyuncudan, yönetmendendir; kötü olursa senaryodandır. Ben "Senaryosu çok güzel, iyi bir film" denildiğini hiç duymadım. Senaristler her zaman için yangında ateşe ilk atılacaklardır. Mesela dizi sektöründe ilk kovulanlar senaristlerdir. Hemen senaristin işine son verilir. Mesela oyunculara ne kadar güzeller, çok güzel bir şey ortaya çıkmış desem der ki "Biz onu sette yaptık, sen senaryoyu bir görsen. Biz bunları doğaçlamalarla falan yaptık". Sonra birkaç ay geçer, başka bir şey yapar ve her şey çok kötü olur. Bu sefer de der ki "Senaryo çok kötüydü". Doğaçla o zaman ağabey, doğaçla! Yok doğaçlamıyor. Çok görüyoruz biz, senaristi hemen gömüyoruz. Senaristi gömmek çok kolaydır. Bir de ben kendimden örnek vereyim. Ben ne zaman bir şey tasarlasam, bir tasarım yaptığımda 1 tane güzel kadın koyalım, 1 tane köpek koyalım, böyle şeyler yaptığım zaman hep battım. Ne zaman her şeyi en doğru yaptıysam izlediler; ama nasıl olduğunu tarif edemiyorum. Zaten tarif edebilsem bir daha yapacağım. Ama şöyle diyorum; bir hikaye anlatmışım, herhalde bir yerlere dokunmuşum, oluyor. Ama oturup formülü nedir, eğitimi nedir falan diye düşündüğünüzde bir reklamcı gibi baktığınızda gerçekten olmuyor. Tarif edilebilen bir şey değil bu. Öyle olduğunu düşünüyorum.

İhsan Kabil: Ben de aslında olaya biraz klasik yaklaşıyorum. Ticari sinema ve sanatsal sinema diye bir ayrım olduğuna kesinlikle inanıyorum. Ticari sinemanın dengeleri iyi kurulsa, çok büyük bir kitleye hitap ettiği için bu anlamda karşı da değilim. Yani sinemacıların, senaristlerin ya da yönetmenlerin insanları manipüle etmek, duygusunun sömürüsüne gitmek gibi bir tavırları var diye düşünüyorum. Çünkü o yollar, gişe marjını daha da büyütüyor. Yani daha fazla sinemaya giden liseli gençleri falan düşünecek olsak, belli şeyler gıdıklandığında bu onun hoşuna gidiyor. Oradan bir jargon alıyorlar, belirli rol modeller kapıyorlar. Tamam belki o gişe aşağı düşecek, ama böylece bir seyirci tipolojisi güdülecek, düşünülecek, sinema kültürü denen şey öne alınacak, daha arkalanacak, gözetilecek. Bu anlamda aslında belki o marjın aşağı çekilmesiyle bir fedakarlık yapılacak; ama uzun vadede bir seyirci tipolojisi kazanılacak. Belli bir sinema seyirci kitlesiyle yapıcı ilişkisi, temel örgüsü kurulacak. Daha iyicil bir topluma doğru, işte en kitlesel sanat dili olan sinemayla, bence, çok verimli bir çalışma ortaya konulacak. Öte yandan sanat sinemasında da, manipülasyon demeyeyim ama farklı bir şey var. Yani sanatsallık adına belli bir entelektüalizm güdülüyor. Bu anlamda da bu sefer bir elitizm ortaya çıkmaya başlıyor. Yani o da bana ters yönden bir manipülasyon gibi görünüyor. Oysa ikisi pekala olabilir diye düşünüyorum. Yani hem toplum hesaba katılabilir ve hiç didaktik olmadan, sinema diliyle, kendi doğallığı, spontaneliği

Fehmi Yaşar: "Sinema da, dramatik sanatlar da anlatma teknikleriyle ilgilidir"

içinde bir kültürel alışverişe girilebilir. Ayrıca şunu da belirteyim; sinemanın son yıllardaki süreci içinde dilinin bu kadar bozulmasına ben çok üzülüyorum, kabul de edemiyorum. Üstelik bazı şiddet görüntülerine yer verilmesine ya da, ne bileyim, bazı sahnelerin ortaya konulmasına çok üzülüyorum. Sinemanın kendi kendine zarar verdiği söylenebilir. Dolayısıyla ben, ontolojik bir problem olduğunu düşünüyorum aslında. Asıl sorunun ise kimlik sorunu gibi bir şey olduğunu düşünüyorum. Yani bizim hâlâ sinemamızın belirli bir kimliği olduğunu; bu coğrafyayla, bu dokuyla, bu iklimle barışık bir kimliği olduğunu göremiyorum. Yani böyle bir problem var. Mesela bizim öne çıkan yönetmenlerimiz, Nuri Bilge Ceylan, Reha Erdem gibi yönetmenlerde bile bu anlamda hâlâ bir oryantalizm katmanı var diye düşünüyorum. Hâlâ dışarıdan bir bakış bulunmaktadır.

İskender Pala: Acaba dizi, film yapan arkadaşlarımızın taşıdığı kaygıları o arkadaşlarımız da kabul edilme, kabul görme açısından mı taşıyorlar?

Elif Dağdeviren: Benim Amerika'da gördüğüm bir şey var, sizin biraz önce anlattığınızın farklı veçhesi, orada, *Oscar* dahil olmak üzere, hiç kimse ne politikaya bakıyor ne de biz bununla kültürel olarak uymuyoruz falan. Sadece bir şeye bakıyor; ben bundan neyi keşfedebilirim, nereden para kazanırım. Yani Los Angeles'ın tek baktığı bu durum. Senaryoları biz, senaryo olarak satabilir bir sistem kurabilirsek, benim hayalim bu şimdi, o zaman biz, içinde biz olan filmlerin yapılmasına vesile oluruz. O takdirde içine kendi öykümüzü koyabiliyoruz, kendi oyuncumuzu koyabiliyoruz, kendi yazarımızı koyabiliyoruz, kendi görüntü yönetmenimizi koyabiliyoruz, koyabiliyoruz da koyabiliyoruz. Şimdi dolayısıyla biz, daha satılabilir ve daha sağlam şeylerden yola çıkarsak, o zaman biraz dışarıdan içeriye dönüp senaryoyu tekrar burada güçlendirebileceğimizi düşünüyorum. Sinemada yönetmen, senaryodan bir derece daha önemlidir, ama televizyonda, yanlışsam düzeltin, senaryo en önemli şeydir. Yani iyi olmayan senaryoda yönetmen çok büyük bir mucize yaratamaz.

Yusuf Esenkal : Televizyondaki sıkıntısı şu; hiçbir projeye 15 bölüm yazıp giremiyorsunuz. Çok sağlam birkaç bölümünüz olabilir ama reyting aldıkça nereye kadar gideceğini bilmediğiniz bir senaryoyu yapmak çok zor. Yani başlıyorsun, oyuncunun özel bir durumu olur ve onu hain çıkarıp öldürmek zorunda kalırsınız. Senaryonun hiçbir şeyine sadık kalamazsınız. O yüzden televizyonun ana problemi, sağlamsa da senaryo, her şeye senaryodan bakılıyor. Ama o başladıktan sonra 1. bölümde derler ki; şu oyuncu çok iyi tepki aldı, sahnelerini arttırın, şunu da azaltın. onun yeri yoktur, uydurmaya başlarsınız. Bu durumda da o, kendi kendini yok eden bir şeye döner zaten.

***Birol Güven*:** Ben yine senaryoya döneceğim. Bence bu masada bile senaristlere haksızlık yapılıyor. Biz bir filmin senaryosunun kötü olduğuna nasıl karar veriyoruz? Senaryoyu okuyup karar vermiyoruz, değil mi? Bitmiş bir iş üzerinden bu filmin senaryosu kötü diyoruz. Gerçekten belki de bizim çok iyi senaryolarımız var, ama ete kemiğe büründüğünde, bir yönetmen onu kendi dünyası ile çektiğinde, ya da bir oyuncu oynadığında başka bir şeye dönüşüyor.

Mesut Uçakan : Onun en güzel delili de bizim arakladığımız senaryolarda gözüküyor. Amerikan filmindeki bütün jargonu almışlar.

***Birol Güven*:** Benim bir de sinemayla ilgili pratik önerim olacak. Onu en son söyleyeyim. Çok net ve pratik bir önerim var.

Fehmi Yaşar: Genel olarak bir konuyu birçok arkadaşla tartışmak çeşitli bakış açılarının ifade edilmesine imkan tanıyor. Çok farklı bakış açılarının olması da çok doğal. Ama sonuçta si-

nema da, dramatik sanatlar da anlatma teknikleriyle ilgilidir, onun da bir tekniği var. Bu tekniğin gelişimine biz kuşak olarak tanık olmuş, çok yakından öğrenebilme imkanına ulaştığımız ve insanın belli bir evresine denk gelen anlama imkanlarının gelişmesi, anlamanın ve anlatmanın sorgulanması dönemi bizi en çok heyecanlandıran durumdur. Her zaman konuları tartışırken o dönemin birikimi ve kültürel mirası üzerinden bir heceleme yapıyoruz. Çünkü biz bu işin yol göstericisi olduk. Sinemanın ilkellik dönemini aştıktan sonra insanlık kültürünün II. Dünya Savaşı sonrası belli temalara ve kendini sorgulama imkanlarına kavuşmasıyla anlatım teknikleri de

sorgulanmaya başlandı. Aslında bu sanatsal sinema dediğimiz ürün, anlatım tekniklerinin sorgulanması, felsefi birikimlerle sorgulanması, oradaki tehlikenin, risklerin ifade edilmesi ve tuzaklara düşmeyerek bir ahlak geliştirme üzerinedir. Estetik, ahlaki bir duruştur, bir tenezzül etmeme durumudur. Şimdi bu dönem bütün dünyada kapandı. Yani sadece bizim günahımız değil bu. Artık çok satmak, popüler filmler yapmak, biraz ahlaklı olmak, biraz kendi kültürel formatının içerisinde kalmak, doğru karakterler yaratmak, hemen hemen herkesin bilebileceği, tanıyabileceği karakterlerin hikayeleri veya tanıyabileceği hikayelerin karakteriyle ilgilenmek. O noktaya doğru, o büyük genişlemede tekrar bir azalma var. Felsefeyi, düşünceleri, sorgulamayı kapı dışarı ettik ve yeniden anlam daralması gerçekleşti. Biraz önce Özhan Bey'in Necip Fazıl'dan verdiği örnek, aslında ilginç bir örnekti; Haliç'in neresinden bir bardak su alırsanız, sonuç hep aynı çıkar diye. Yani birleşik katlar dengesinden bahsediyor, bir toplum neyse birim de odur. Ben, bir niyet meselesinden çok sanatsal ürün oluşturmanın kabiliyet meselesi olduğuna inanıyorum. Her isteyen yapamaz, böyle bir imkan yoktur. Bunu, o yeteneği taşıyanlar yapabiliyor. Dolayısıyla bu durum bir istek sorunu değil. Bu durumda ben, herkes yapabildiğini yapıyor diye düşünüyorum. Kimseden, yaptığının ötesinde bir şeyler beklemek ve yapmadığına göre onu yargılamak fikrine de sahip değilimdir. Ancak doğru nedir veya biz, genellikle eski tartışmalardan da hatırlarsak, şu doğrudur, bu doğrudur demekten çok meselenin yapma mantığını araştırmak, geliştirmek ve onun temelindeki ahlaki hataları gidermek üzerine kurulu bir mantıkta olmalıyız. Mesela yakın plan neden bir tehlikedir? Kaydırmak neden ahlaki bir tercih içerir? Şimdi, o filmi yapanlar hesabını verme arzusu duyuyordu. Çünkü seyirci üzerinde bir iktidar oluşturmak, onu manipüle etmek, yönlendirmek istemiyorlardı. Aksine seyirciyi özgür kılmak, sanat eseri karşısında onu bağımsızlaştırmak istiyorlardı. Fakat bu arzu bir yere kadar etkili oldu. Çünkü kitlelerde de böyle bir beklenti vardı. Onlar da diyorlardı ki; "Evet, sanat eseri güzel olabilir ama bizi yönetmemeli". Bu doğruydu. Bir yerden sonra bu kültür etkisini kaybetmeye ve kurulu sisteme zarar vermeye başladı. Hatta çoğunluk da bunu sevmemeye başladı. Bundan sonra sanatsal imkan popülerleşme yönünde genişlemeye başladı ve felsefe, ahlak konularında daralma gerçekleşti, popülerleşmenin kuralları hakim oldu. Şimdi biz burada konuşurken ortak bir dil yakalayamamamızın en büyük nedeni bu. Böyle bir zemin kalmadı. Dolayısıyla biz burada konuları şu şekle doğru daraltmak zorundayız; bir defa anlatım için bir tekniğe ihtiyaç vardır ve bu zorunludur. Benim hep verdiğim örnektir şu; 20 yıl kadar önce bir si-

İskender Pala: "Biliyorsunuz, Türkiye çetin bir süreçten geçiyor. Bu ülke, bugünkü kadar içeriden ve dışarıdan baskı, kuşatılmışlık ve zor bir dönem yaşamadı"

nema yapmak amacıyla Diyarbakır'a gitmiştim. Dediler ki "Bir denkbej gösterisi var, izler misiniz?" Heyecanla oraya gittik, çünkü hayatımda ilk defa bir denkbej izleyeceğim. Kürtçe'den bir kelime bile bilmem veya bildiğim kelimeler hepinizin bildiği kelimeler. Girdik, oturduk, salon ağzına kadar dolu ve sahnede 5 tane adam var. Her biri sırayla başladılar. Bir hikaye anlatılıyor; ancak bir kelime dahi anlamadığım için sadece melodilerden takip ediyorum durumu. Bir süre sonra baktım ki adam bir teknik kullanıyor. Önce, biliyor ki vakti var, senin ona tanıdığın bir zaman var. 5 dakika yavaş gidiyor. Sonra, biliyor ki sıkılıyorsun artık ve bu sebepten seni dürtmesi lazım. Bir bakıyorsun yavaş yavaş hızlandırmaya başlıyor. Sonra düşürüyor, tekrar tırmandırıyor, doruk yaptırıyor ve sonra orada çok sürdüremeyeceğini anlıyor, tekrar düşürüyor. İkinci başlıyor ve o da aşağı yukarı 1'er dakika 2'şer dakika kaydırıyor. Kimi sesinin güzelliğiyle, kimi anlatım tekniğiyle, kimi de hikayesinin ilginçliğiyle avansı alıyor. Ama bakıyorsunuz ki sonunda hepsinin eğrisi aşağı yukarı aynı. Şimdi, nereden oluşuyor bu teknik? O, gidip de Amerikan senaryo enstitüsünün kurallarını okumuyor. O teknik, o adamın bin tane köy odasında anlatırken karşıdaki birinin uyumasına bakarak onu uyutmamak için, öbürünün dikkatini çekmek için, hikayenin özlü yerlerini aktarabilmek için oluşturduğu ve kendi tecrübe ettiği durumlardan bildiği şeyler. Demek ki anlatımın bile anlatım tekniğine ihtiyacı var. Yani senaryo, maliyetli bir sonuca yol açtığı için, bir finansmana ihtiyacı olduğu için bu tekniği göz ardı ettiğimiz anda büyük bir israfa da neden oluyoruz. Bu israfı engellemek adına, başarılı olur veya olmaz, çünkü bir parametre ile film başarılı olmuyor, bazen sizin anlattığınız konjonktür de öneli oluyor. Böyle bir konjonktürde aslında sizin anlattığınız şey şu; birincisi siz tazesiniz o sırada, hikayenin sizin için tazeliği ve samimiliği var. İkincisi konjonktürü sezdiniz, çünkü koku alma duyunuz, aklınız, takip yeteneğiniz var ve bunlar o sırada iyi çalışıyor. Konjonktürde de bunun bir karşılığı var. Oradan alıyor ve yürüyor. Hikaye samimi bir yere de oturuyor ve beni de sarıyor, onu da sarıyor. Ama bazen hakikaten yine benzer bir şey oluyor, konjonktürle ilgisi olmuyor. Bu sefer konjonktür aleyhine çalışıyor. Oraları endüstriyel sinema teknikleriyle aşmaya uğraşıyor ve teknik oralarda devreye giriyor. Diyor ki; burası şu sorunla karşılaşır, o sorunu aşmak için mesela karakteri yüzde 100 yap diyor. Şimdi, her zaman buna ihtiyaç olmayabilir. Bazen yüzde 99'luk bir karakter insanı ürkütebilir ve çok klişe kalabilir. Ama bazen de bu durum çok büyük bir ihtiyaç olabilir, sistemi çalıştırabilir. Şimdi, yöntemler farklı, yollar farklı ve bunların farklı olması doğaldır. Çünkü sanatçıların potansiyelleri, kültürleri farklıdır ve bu da normaldir. Ama teknik tektir. Düşünce, kaynak, para ve ülkenin her türlü imkanı israfını önlemek için biz, muhakkak tekniği öğretmeliyiz.

İskender Pala: Biliyorsunuz, Türkiye çetin bir süreçten geçiyor. Bu ülke, bugünkü kadar içeriden ve dışarıdan baskı, kuşatılmışlık ve zor bir dönem yaşamadı. Böyle bir sıkıntılı zaman içerisinde biz sinema konuştuk, sinemayla ilgilendik. Soru şu; Suriye'de bir trajedi yaşanıyor, komşularımızda kan şiddet, terör… Bütün bunlar olurken biz filmler yaparak da oradaki savaşımızı sürdürmemiz gerekiyor. Türkiye'nin sinema sektörüyle ilgilenen bizler, sinema açısından bir şeyler yapmak, topluma bir şeyler kazandırmak durumunda olan bizler, acaba konuyla ilgili bir proje üretebilir miyiz? Böyle bir dönemde, şöyle bir şey yapılırsa, şöyle bir uygulama yapılırsa, şöyle bir film yapılırsa ve bu izlenirse gibi Ortadoğu'daki olup bitenleri, hiç olmazsa bir parçacık, biz de taşın altına elimizi koyup buradan da bizim şöyle bir yararımız olur, sonuç çıkaralım diyebileceğimiz bir şey var mıdır, belki bunu da konuşmalıyız.

Fehmi Yaşar: Ben buna teklif boyutu da olan bir cevap vermek isterim. Bana göre anlam, kişinin kendisini anlamasında ve ifade etmesinde yatmaktadır. Ben bu dönemlerde, kişinin ötekini anlama çabası ve ötekinin hikayesini anlatma gayretini önemli bulurum. Bizim problemimiz ötekinin sorunlarını tam olarak anlayamamak, içselleştirememek ve onu anlatamamaktır. Biz onu anlatmayı, kendi hikayemiz gibi anlatmayı becerebilirsek, Türkiye'nin içerisinde bulunduğu sürece en büyük katkıyı verebiliriz. Bana göre bir Sünni sinemacı, eğer sizin dediğiniz gibi bir derdi varsa, bir Alevi'nin hikayesini anlatmalı. Bir Alevi sinemacı başörtü problemi yaşayan veya dini inançları sebebiyle haksız bir baskı gören birinin hikayesini anlatmalıdır. Bir Türk bir Kürdü anlatmalı, bir Kürtse bir Türkün meselesini anlatabilmelidir. Biz bunu teşvik etmeliyiz. Bunu yapabilirsek ve böyle bir Türkiye yaratabilirsek o zaman, inanın birçok sorunu aşmaya yaklaşırız diye düşünüyorum. Bu bir tespittir.

Mesut Uçakan: Yani şimdi, İskender Bey'in endişesi anlaşılıyor. Baştan beri istediği nokta sinemacıların, televizyoncuların ciddi manada toplumsal bir misyon taşıdığımız ve yaptığımız işle toplumu yönlendirdiğimiz, biçimlendirdiğimiz, gerçi yurtdışına diziler ve saire satarken de bunun farkında olmalıyız. Ama maalesef Türk sinemasının veya televizyonunun bu tür fikri hassasiyetlerle pek fazla ilişkisi yok, endişesi yok. Kapitalist bir süreç içerisinde olduğu için, para kazanmaya dönük kurduğu için bu büyük bir yara. Ama meselelere bir fikir planında bakmak, meselelere bir toplumsal sorun içerisinden bakmak, özellikle de şu son dönemlerde, 7 düvelin saldırdığı bir dönemde, toplumun tamamen bir savaş içerisinde olduğu dönemlerde biz sanatçıların bazı şeyleri özellikle hissetmesi gerekir. Biz yine maalesef 10'larca yıl öncesinden beri parçalanmış bir toplumuz. İnanç olarak, fikir olarak farklı noktalarda birlikteliğimiz yok. Arka planda biraz çıkar çatışması olduğunda hemen kavgalar başlıyor. Gezi olayları örneği ve başka örnekler var. Şimdi, biz sanatçılar olarak hakikaten toplumun önde gidenleriyiz. Birleşelim dediğimiz zaman bunu bizler sanatçı olarak yapamazsak alt katmanlar hiç yapamaz. Ama bizde korkunç bir sorumluluk var ve bu aynı zamanda milli bir mesuliyettir. Hakikaten çok farklı bir süreç yaşıyoruz. Sayın Cumhurbaşkanı'nımızın dediği gibi, eğer farkında olursanız II. İstiklal Savaşı yapılıyor. Böyle bir süreçte biz hâlâ birtakım denklemlerle nasıl para kazanırız? Tamam tabi ki para kazanmak lazım, o olmadan olmaz. Ama onun dışındaki mesuliyetlerimizi hissetmek babında bizim biraz sorumluluk alıp çalışmamız da lazım. Bunlar bizim ana meselelerimiz. Ciddi manada savaşlar da bu durumlar üzerinden yapılıyor. O toplumu bu şekilde yönlendiren, manipüle eden kavramlar, inançlar üzerinden yapılıyor ve maskeler bu şekilde

takılıyor. 15 Temmuz gibi bir şey yaşadık. 15 Temmuz ruhu ne demek? Şehitlik ne demek? Anlamak zorundayız.

***Birol Güven*:** Biraz önceki konuyla ilgili bir şey söylemek istiyorum, bu sadece bir tespittir. Şimdi mesela derler ki *Oryant Express* vardır, biliyorsunuz, hep derler ki biz de buna karşı bir film yapalım. Ben sinemanın böyle yapılamayacağını düşünüyorum. Yani sinemaya bu şekilde stratejik yaklaşamayız diye düşünüyorum.

Elif Dağdeviren: Hemen bir kitap tavsiye edeceğim, *Hollywood Operasyonları*, lütfen okuyun.

***Birol Güven*:**Hollywood yapabilir bunu, böyle de yapılabilir zaten. Ben bunu yapanlar yok demiyorum. Buradan iyi bir film çıkaramayız diyorum. Bizim çok iyi bir film sektörüne ihtiyacımız var. Bence bizim çok acil seyirci yetiştirmemiz lazım.

Elif Dağdeviren: Yüzde 100 doğru.

***Birol Güven*:** Biz çok güzel filmler yaparız, kendi doğal akışında da sanatçılar birbirinden etkilenir ve güzel filmler ortaya çıkarır. Bu yönetilebilecek bir şey değil bence. Bunun için de bir önerim var benim, gerçekten belki sesimizi bir yerlere ulaştırırız. Bence, özellikle Anadolu'da okullarda ayda bir kere, iki kere sinema günleri yapılmalı ve belediyeler de o çocukları özellikle sabah seanslarına götürmeli. Devlet bu işten vergi almaz, 2, 3 liraya bu çocuklar sinema salonlarına sokulursa ve belediyeler de çok düşük rakamlarla bu çocukları taşırsa 5, 6 yıl içinde biz bambaşka bir kitleyle karşılaşırız. Daha yetişkin kitleye de muhtarlar aracılığıyla gidilebilir. Binlerce salonumuz var, sabahları hepsi boş. Hatta Haluk Kaplanoğlu diyor ki "En çok seyirci getiren muhtarı da Hollywood'a gezmeye götürelim".

Elif Dağdeviren: Çok güzel bir fikir.

***Birol Güven*:** Bu insanlar içeriye para ödemeyi öğrenmeleri adına mutlaka 2, 3 lira para vermeli ve sinemaya gitmeli. Belediye her şeyi getiriyor ve ücretsiz yapıyor. Tiyatro getiriyor mesela. Ama onların hiç de etkisi olmuyor bence. Mutlaka bunun bir ücreti olmalı ve birileri para kazanmalı. Proje insanlara sinema salonlarına gitme alışkanlığı, bilet alma alışkanlığı, parasını ödeme alışkanlığı kazandırmalıdır.

İskender Pala: Değerli arkadaşlarım. Şimdi, Üsküdar'dayız ve çoğumuz da Üsküdarlıyız nasıl olsa. Buraya gelmeden önce bir ders çalıştım; dünden bugüne sinemanın Üsküdar'daki mekanları nerelermiş diye şöyle bir araştırma yaptım. *Hababam Sınıfı*'nın mekanını hatırlıyorsunuz. Çamlıca'yı her filmden hatırlıyorsunuz. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün ayaklarının gecekondu olduğu zamanlarda bütün yoksul filmleri Üsküdar'da çekiliyordu. Küçüksu'yu biliyoruz. Karaca Ahmet daima vazgeçilmezlerimiz arasın-

Elif Dağdeviren: "Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün ayaklarının gecekondu olduğu zamanlarda bütün yoksul filmleri Üsküdar'da çekiliyordu"

dadır. Adile Naşit'in, Münir Özkul'un Geniş Aile filmleri Güllü Köşk... Hep burada.

***Birol Güven*:** Bizim yönetmenler bir de deniz manzaralı mezarlık severler. Üzgün bir kadın ağlıyor, arkadan bir gemi geçiyor falan. Değil mi? Beylerbeyi'nde var öyle bir sahne.

İskender Pala: İkiz Yalı şimdi bir restoran. Ekmek Teknesi hemen şurada benim komşularımdı. Kız Kulesi mutlaka filmlerde olacak...

Yusuf Esenkal : Bir de Harem var, Harem de çok önemli.

İskender Pala: Tabi Harem. Üsküdar film konusunda çok iyi durumdadır. Peki, şimdi soru tam da şuraya geldi; aklınızdan hiç çıkmayan filmler ve aklınızdan hiç çıkmayan müzikler nelerdir?

***Birol Güven*:** *II Postino*.

***Elif Dağdeviren*:** Bizi okul ayda 1 kez muhakkak sinemaya götürürdü. Hiç unutmuyorum, ilk filmimiz *Kırmızı Balon*, siyah-beyaz, bütün film boyunca çocuğun birinin hikayesi, sadece balonu kırmızı. Filmin sonu da mutlu bitiyor. Beni Türk filmlerine bağlayan ise *Uçurtmayı Vurmasınlar*'dır. Müzikte ise *Dünyanın Tüm Sabahları* derim.

Birol Güven: Ben, İtalyan sinemasını çok seviyorum.

***Elif Dağdeviren*:** Onun da müzikleri çok güzeldir.

Mesut Uçakan: *Al Yazmalım*.

***Elif Dağdeviren*:** Neden Türk filmi müziği konuşulmuyor? Ben söyleyeyim neden konuşulmadığını; Çünkü Türkiye kanunlarında filmin 3 tane sahibi vardır; müzisyeni, senaristi ve yönetmeni. Müzik hâlâ bu kadar önemlidir. Yurtdışından gelmiş bu kanun. Biz hepsinin devri için kağıt imzalatıyoruz. Ama ben, hâlâ festivalde (Antalya Altın Portakal Film Festivali) danışma kurulumuzda, ödül sayılarını ikiye böleceğiz, müziği çıkartıverelim ne olacak diyebiliyoruz; nasıl bir şey bu? Yani müziği şarkı zanneden ve festivalde söz sahibi olacak kadar insanlarımız var. Film müziği şarkı değildir. Bunu daha sinemacılara anlatamıyorum. Her filmde bir müzik kurgusu vardır ve bu kurgu bambaşka bir kurgudur. Sahne sahne gidilmiş, müzikler seçilmiş.

İhsan Kabil : Hababam Sınıfı var mesela.

***Elif Dağdeviren*:** Doğru, belli filmler var böyle…

Mesut Uçakan: Yeşilçam'da zaten uzun müddet film müzikleri gözükmez. Müzik denildiği zamanda eski kalıp şarkılar koyulurdu.

İskender Pala: Ve Belkıs Özener söylerdi… Eveeet!.. Çok teşekkür ederiz. Bunu tekrarlayalım.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
CUMHURBAŞKANLIĞI
ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

ŞEHİD VE
GAZİLERİMİZİ
MİNNETLE
ANIYORUZ...
15
TEMMUZ
2016

15 TEMMUZ ŞEHİTLER MAKAMI

COŞKUN YILMAZ

"Şehitler tepesi boş değil, toprağını kahramanlar bekliyor
Ve bir bayrak dalgalanmak için rüzgâr bekliyor."
Arif Nihat Asya

15 Temmuz 2016…

Tarihimizde eşine rastlanmayan bir büyük ihanetin ikameye çalışıldığı gece…

15 Temmuz 2016…

Türkiye'yi işgal teşebbüsüne, milletimizin geçit vermediği uzun gecenin tarihe kazınmış adı… İstikbale, yaşadığımız zaman diliminden bıraktığımız büyük bir miras, örneklik teşkil edecek bir diriliş ve şahlanış destanı…

250 Şehid… Bu topraklara, bir diriliş bir istiklal ve ölümsüzlük muştusu gibi düştü…

2 bin 193 gazi… Kimi kolunu, kimi bacağını, kimi bir başka uzvunu kaybetti... Hayattalar… Hayatlarında hep o gecenin acı hatırasını şerefle taşıyacaklar…

Biz ise o günü ve onları unutmayacağız… Onları ve onları ön safa iten ruhu diri tutacağız... Mensubiyetiyle iftihar ettiğimiz bu diriliş hamlesini... bu yeniden istikbal ve istiklal mücadelesini nakşedeceğiz: Zamanlara ve mekanlara...

Bir önceki Üsküdar dergisinde, 3. sayımızda, 15 Temmuz'u konu alan, "Darbeler ve Sanat" konulu özel sayının editör yazısını, "Bu hain girişim, günübirlik siyasî, pratik ve politik anlatımın ötesinde, kalıcılığı hedeflenerek sanat ve düşüncenin dili ile de ortaya konulmalıdır. Bu da bizlerin, eli kalem, kamera, fırça, bağlama … tutanların, tefekkür ve tezekkür ehlinin görevidir… Temennimiz ve çağrımız, çağlara rahmet okutacak ve çağlara ibret olacak bu büyük ihanetin edebiyat ve sanatımız açısından da yeni bir sayfanın; milletin diriliş azmine yaraşır bir sayfanın başlangıcı olmasıdır… Siyaset söner, nutuk kısılır, magazin eskir, insan göçer, ancak sanatın dili nesiller boyu tekrar eder durur. Biz de bu anlayış ve gaye ile bir adım atıyoruz. Bir ilk adım…" demiş, yazıyı: "Bu adımın koşuya dönüşmesi, 15 Temmuz'un, ihanet ve sadakat, kahpelik ve yiğitlik, korkaklık ve cesaret … yönleriyle nice hikayelere, türkülere, filmlere, tiyatrolara, şiirlere, resimlere, anıtlara konu olması niyazıyla…" çağrısı ile bitirmiştim.

"250 şehid bu topraklara, bir diriliş bir istiklal ve ölümsüzlük muştusu gibi düştü"

Bir yıl geçti aradan… Mahkemeler başladı… Mahkemelerle birlikte milletçe davalara ilgimizin seviyesi de görünür olmaya başladı… Tabii sanatımıza bu ihanet girişimimin ve kahramanlık destanının ne kadar ve nasıl konu olduğu veya olamadığı da…

Bir tarihçi merakıyla da gelişmeleri takibe gayret ettim… Günümüzden geleceğe ne kalacak diye… Daha yara sıcakken, kan kurumamışken, hatıralar canlı iken… Takip ettim, 15 Temmuz nasıl yansıyor sanatımıza ve hangi not düşülüyor tarihimize diye…

Hiçbir emeği küçümsemek, hiçbir girişimi etkisizleştirmek, hiçbir gayreti pörsütmek doğru değildir… Bu vadide atılan her adım saygıya değerdir. Ancak yaşanılan ile yapılanın arasın-

daki orana, belki de beklentilere bakıldığında, şahitlik daha çok yaşanan bir tarihin, bir destanın nasıl yazılamadığına dair… Yani bir hakikatin nasıl inşa edilemediğine… Edebiyat ve sanatımızın 15 Temmuz ile hazin imtihanına...

İşte, Mimar Hilmi Şenalp'in haberi, müjde demek daha doğru olur, bu hayal kırıklığı içerisinde yeşeren bir ümit oldu: Eski adıyla Boğaziçi, yeni adıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nün çıkış noktasında, Anadolu yakasında, Üsküdar'ın giriş tarafında, boğazın sırtlarında 15 Temmuz konulu bir sanat eseri yükselecekti...

Hadiselerin en yoğun ve dehşetli yaşandığı bölgelerden birinde… En kanlı olayların yaşandığı, en destansı mücadelenin verildiği 15 Temmuz'un sembol görünümlerinin hafızalara nakşedildiği, 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nün hemen çıkışında Üsküdar yakasında bir abide ile zamana ve yaşanmışlıklara şahitlik edilecekti… Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'ın iradeleriyle… Her ayrıntısıyla bizzat ilgilendiği, inşa sürecini yakından takip ettiği bir eser… Olayların hemen akabinde, meydan nöbetlerinde, sözünü verdiği, yerini tarif ettiği "hatıra iradesi" hayata geçecekti.

Nasıl olacak, nasıl yetişecek derken, önce planlarına, sonra inşası sürecine… Dergimiz yayıma hazırlanırken de görkemli açılışına şahit oluyorduk…

Hilmi Şenalp, geleneğin şekline ve ruhuna vakıf, inşa edici kimliğinin şuurunda, yaşadığı zaman diliminin izini zamana aksettirme gayretinde bir mimar… Dünyanın pek çok coğrafyasında eseri olan bir sanatkar… Bu eseri ise, alışageldiğimiz ithal anıt/abide anlayışının çok ötesinde… Mimarımız, eserini gelenekten beslenen, asırları kucaklayan birikimimize, simgelerimize, alamet-i farikalarımıza, medeniyet tasavvurumuza, ruhumuza ve kimlik inşa eden mimari mirasımıza sırtını dayayan bir anlayışla tasarlamış. Aynı zamanda yaşanılan mekana yaşananı, hissedileni ve yaşadığı zamanın anlayışını yeni çizgi ve yorumlarla aksettirmiş. Aslında bir anıt/abide tasarlamamış. Geleneğimize, kültürel birikimimize uygun bir

anlayışla hareket etmiş. Makam geleneğimizi günümüze taşımış. Akıp giden zaman dilimi içerisinde geçmişe saygı, zamana şahitlik, geleceğe iz ve selam hassasiyetini abidenin duvarlarına ve araziye nakşetmiş… Çağdaş bir anıt veya abide yerine, mimarımızın yapmak istediği Selçuklulardan beri olgunlaşmış kümbed ve türbe anlayışıyla şekillenen bir şehitlik makamı… Yani kendisi olan, yaşanılanın ihya edici ruhunu yansıtan bir mimari tasavvur…

Şüphesiz bu eser, temsil ettiği gelenek, değerler ve tasarımı itibariyle anıt/abide tarihimizde yeni ve özgün, kendi geleneğinden beslenen ve kendi geleceğine hitap eden bir yapı anlayışında yeni bir sayfa açıyor…

Muharrem Hilmi Şenalp, eserinin mahiyeti ve temsil ettiği mana ile ilgili şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Şehitlik mevkii için 9 dönümlük bir arazi tahsis edildi. Bu alanın tamamı Şehitlik Parkı olarak tanzim ediliyor. Nakkaştepe tarafından açılan bir yol ile alana ulaşılıyor. Şehitlik Parkı'nın peyzajında 250 şehidi temsilen 250 selvi, 250 gül dikildi.

Kubbe, bütünlüğüyle kâinatı ve sonsuzluğu sembolize etmekte, şehitlerin aslında "ölüler" olmayıp, sonsuz bir hayatla beraber, ilahi nimetlere mazhar olduklarını ifade etmektedir. Çubuk elemanlardan oluşan, şeffaf geodezik kubbeyi teşkil eden kollar, milletin böylesine bir teşebbüs karşısında ortaya koyduğu birlik, beraberlik ve kenetlenmeye atıftır. Bu tevhid ve kenetlenme sayesindedir ki, milletimizin ve devletimizin bekasını temin edecek çok güçlü ve sarsılmaz, kilitlenmiş bir çatı oluşmuştur.

Makam, beş kollu yıldıza atıfla, Türk üçgenlerinden oluşan, beşgen bir plana oturan ve yine beşgenden üretilen geodezik bir kubbeden ibarettir. Kubbede çelik konstrüksiyon

üzerine, 5 cm. kalınlığında küfeki taşı kaplama yapılmıştır. Kubbenin kapladığı alan yaklaşık 130 m² olup, beşgene oturan kubbenin 5 köşesinde, 5 adet kemer bulunmaktadır. Kemerlerden 2 adedi giriş çıkış için birer kapı mahiyetinde olup, diğer 3 kemer, içlerinde 250 şehidin isimlerinin yazılı olduğu kitabe nişleri olarak kullanılmıştır. Beşgen esaslı geodezik kubbe kavsi, kademelenerek toprak altına dalmakta, "kökü mâzide âti" fikrini sembolize ederek mekanlaştırmaktadır. Kubbenin çevrelediği kademeli mekânın tam merkezinde, İslam sanatlarının en mümtaz unsurlarından biri olan mukarnas, yıldız şeklinde, suyun devrettiği, canlı olan her şeyin sudan yaratıldığına işaret eden bir havuz olarak kullanılmıştır. Bu merkez; zamanın ve bütün hâdisatın tek bir yere ve bir merkeze aktığının "Biz Allah'a aidiz ve nihayet O'na döneceğiz (Bakara-156)" hakikatinin ifadesidir. Ziyaretçiler bu merkezin etrafındaki kademelerde oturup gece gündüz her an hafif bir sesle okunacak, büyük bestekâr Itrî veya Hatip Zakiri Hasan Efendi'ye ait olduğu tahmin edilen, dilkeşhaveran makamındaki salâyı dinleyip, şehid isimlerini okuyabilecek, dileyenler Kur'an okuyup dua edebileceklerdir. Ayrıca, 250 selvinin önüne konulan, şehit isimlerinin yazıldığı künyelerin üzerindeki barkodlardan, şehitlerle alakalı detaylı bilgilere ulaşılabilecektir."

15 Temmuz Şehidler Makamı için geleneğe uyularak ebced hesabıyla bir de tarih düşürülmüş[1]:

Eyâ şehid-i âlişân yüzün pertev-nisâr olsun
İla yevmi'l –kıyâmet burda nûrun âşikâr olsun

Şu on beş temmuz akşamı kanınla yazdığın destân
Vatan millet için dâim medâr-ı iftihâr olsun

Fedâ-yı cân için bir an tereddüd etmedin elhak
Ki kastın oldur elbet din ü devlet pâyidâr olsun

Senin evsâfının medhinde aciz kalmış ol hâme
Şecâat bahsinin meddâhı kâdir kirdigâr olsun

Makâmın cennet-i âlâ, habib-i kibriyâ yârin
Mekânın Kerbelâ şehidleriyle hem civâr olsun

"Siyâbu sündüsin hudrun" hemin mil'atına tebşir
"Sekahum Rabbuhum" lütfuyla lebin berhudâr olsun

Nişanın Kâbe-i ulyâ olur ancak, bu mevki' de
Şehidim hâtırandan millete bir bergüzâr olsun

Gelüb bir ism-i "Hayy" mahvi olur bünyâdına târih
"Şu âbide aziz şehidler için yâdigâr olsun"

1 Cami, medrese, han, hamam, kale, mezar çeşme gibi mimari eserlerin inşasının, tarihî olayların, şahısların doğum ve vefatlarının, önemli olayların tarihini tespit için ebced hesabıyla tarih düşürülür. Ebced hesabına göre Osmanlıca alfabesinin her harfinin bir rakam değeri vardır. Bir kelimeyi veya satırı oluşturan harflerin toplam rakam değeri, hesaba konu olan olayın hicri tarihini ortaya koymaktadır. Bu tür tarih düşürme sanatında, kelimelere veya satırlara bakıldığında herhangi bir rakam görülmemektedir. Tarih, o kelime veya satırın her harfinin rakam değerinin birbiriyle toplanmasıyla ortaya konulmaktadır. 15 Temmuz Şehitler Makamı'nın inşa tarihi "Hayy" kelimesi ile "Şu âbide aziz şehidler için yâdigâr olsun"mısraının Osmanlı alfabesi ile yazılışında gizlidir.

Meraklıları için not: Bu kelime ve satırdaki Osmanlıca harflerin toplam rakam değeri 1438. İçinde bulunduğumuz yıl da takvimlerde hicri 1438'I göstermektedir.

Cumhurbaşkanımız meydanlarda diyordu ya: “Bu ülkede şehitler tepesi hiçbir zaman boş kalmadı, kalmayacak! Bizim şehitlerimizin yattıkları toprak belli, tuttukları bayrak belli. Yüreklerindeki iman belli, dillerindeki kelime-i şehadet belli. Peki onları şehit edenlerin neyi belli? Sadece ihanetleri.”

Dün, bugün ve yarın… İşte bu tepedeki makam şehitler tepesine bir yenisinin daha ilave edildiğinin ve ihtiyaç duyulan her dem için yenilerinin sıra beklediğinin ifadesi…

Şimdi bu sayfanın son sözü olarak, bir sene önceki çağrıya benzer ve ondan farklı bir anlayış ve ümitle seslenişimi sürdürüyorum: “15 Temmuz, ihanet ve sadakat, kahpelik ve yiğitlik, korkaklık ve cesaret … yönleriyle ve ruhuna uygun nice hikayelere, türkülere, filmlere, tiyatrolara, şiirlere, resimlere, abidelere konu olmalıdır.” diyorduk ya… Bu anıt önemli bir adım ve ümit verici bir cevap… Aynı zamanda anıt/abide tarihimiz açısından yeni ama köklerimizden neşet eden çığır açıcı bir çağrı…

İşte bu tepedeki makam şehitler tepesine bir yenisinin daha ilave edildiğinin ve ihtiyaç duyulan her dem için yenilerinin sıra beklediğinin ifadesi…

Sanatımızdan ve edebiyatımızdan beklentimizi daha bir ümitle sürdürüyoruz… Bu hem niyazımız, hem muradımızdır…

Vazgeçmeyeceğiz…

15 TEMMUZ UNUTULMAYACAK

FETÖ'nün 15 Temmuz 2016'daki hain darbe girişimi ve Türkiye'yi işgal teşebbüsü sırasında canını veren 250 şehidin aziz hatırasını yaşatmak amacıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nün Anadolu yakası girişine yapılan 15 Temmuz Şehitler Makamı abidesi, 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü'nde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, şehit yakınlarının, gazilerin ve milyonlarca vatandaşın katıldığı törenle açıldı.

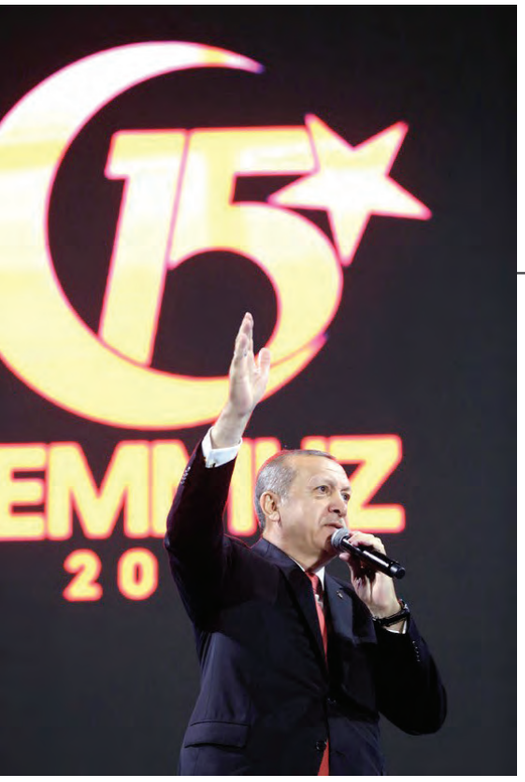

15 Temmuz 2016'da, saatler 21.15'i gösterirken eski adıyla Boğaziçi Köprüsü'nde FETÖ'cü hainlerin başlattığı darbe girişimi sırasında gecenin kör karanlığında İstanbul'da Vatan Caddesine, Saraçhane'ye, Boğaziçi Köprüsü'ne, Atatürk Havalimanı'na, Ankara'da TBMM'ye ve yurdun dört bir yanında meydanlara koşarak darbeyi önleyen milletimiz darbe girişiminin birinci yılında bütün Türkiye'de 15 Temmuz Demokrasi ve Milli Birlik Günü'nü kutladı. İstanbul'da yeni adıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü'nde milyonlarca kişinin katıldığı kutlama törenine katılan ve vatandaşlara seslenen Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, aynı zamanda 15 Temmuz şehitlerinin aziz hatırasını ve 15 Temmuz ruhunu yaşatacak 15 Temmuz Şehitler Makamı abidesinin açılışını gerçekleştirdi.

"15 Temmuz'u unutmamak ve unutturmamak, sadece şehitlerimize, şehit yakınlarımıza ve gazilerimize değil, tarihimize karşı da en büyük sorumluluğumuzdur"

Yediden yetmişe her yaştan vatandaşın ellerinde Türk bayraklarıyla katıldığı ve Kur'an-ı Kerim tilavetiyle başlayan törende konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, "15 Temmuz'u unutmamak ve unutturmamak, sadece şehitlerimize, şehit yakınlarımıza ve gazilerimize değil, tarihimize karşı da en büyük sorumluluğumuzdur. Eğer 15 Temmuz'un bize verdiği dersleri doğru şekilde okumazsak, yeni 15 Temmuz'ları yaşamamız kaçınılmaz olacaktır. Üstelik bir sonraki 15 Temmuz'da düşmanın karşımıza hangi oyunlarla çıkacağını, kimleri kullanacağını bilemeyiz" dedi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, darbecilerin 15 Temmuz 2016 gecesi, gasp ettikleri öldürücü mühimmatla dolu tankları, silahları, helikopter ve uçakları vatandaşlara karşı tereddüt etmeden ve acımasızca kullandı-

ğını hatırlatarak, onların karşısına dikilen milletin yüreğinde tanktan ve toptan daha etkili silah olan imanı olduğunu belirtti. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 15 Temmuz gecesi milletin sadece imanıyla dünyanın en modern silahlarına galebe çaldığını dile getirdi.

"Tekbirle tankın üzerine giden bir milleti kim esir edebilir?" diye konuşmasını sürdüren Cumhurbaşkanı Erdoğan,

"Tekbirle tankın üzerine giden bir milleti kim esir edebilir?"

"Önünde, arkasında, sağında, solunda onlarca kişi vurulup düştüğü hâlde geri dönüp gitmeyi bir an bile aklından geçirmeyen, tam tersine bulduğu ilk fırsatta yeniden hainlerin üzerine yürüyen bu milleti kim durdurabilir? Hemen 3-4 metre ilerisine düşen kurşunlara aldırış etmeden yürüyen

ve ‘kendisine geri dön, yoksa öleceksin’ diyenlere, ‘Bugün ölmeyeceksek ne zaman öleceğiz?’ diyen bir millete kim zincir vurabilir?” diye konuştu.

Merhum Mehmet Akif’in “Bir hilâl uğruna, ya Rab, ne güneşler batıyor” dizesine atıfla, “Evet, o gece güneşler battı. 15 Temmuz gecesi bu hilal uğruna batan tüm güneşlerimize, tüm şehitlerimize Allah’tan rahmet diliyorum” diyen Cumhurbaşkanı Erdoğan, o gece yaralansa da eğilmeyen özgürlüğüne, ezanına, bayrağına, vatanına, devletine, geleceğine sahip çıkan milletin fertlerine teşekkür etti.

“Rabbime beni böyle bir milletin mensubu olarak yarattığı için hamd ediyorum. Tüm arkadaşlarımla birlikte bu yolda hizmet etme fırsatını bizlere lütfettiği için hamd ediyorum” ifadelerini kullanan Cumhurbaşkanı Erdoğan, konuşmasının sonunda 15 Temmuz ve terörle mücadele şehitlerine Allah’tan rahmet, yakınlarına ve tüm millete başsağlığı, gazilere sıhhat ve afiyet diledi. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 15 Temmuz’un yıl döneminde düzenlenen programlara katılarak şehitlerimizin hatıralarına, gazilerine, ülkesine, devletine demokrasisine, geleceğine sahip çıkan milletimin her bir ferdine şükranlarımı sunuyorum” sözleriyle de vatandaşlara teşekkür etti.

“Rabbime beni böyle bir milletin mensubu olarak yarattığı için hamd ediyorum”

Konuşmasının ardından 15 Temmuz Şehitler Köprüsünün Anadolu yakasındaki girişinde 15 Temmuz şehitlerinin anısına yapılan 15 Temmuz Şehitler Makamı’nın açılışını yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan, açılışta tilavet edilen Kur’an-ı Kerim’i dinledi ve şehitler için yapılan duaya katıldı.

Açılışta Cumhurbaşkanı Erdoğan’a 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Binali Yıldırım, eski başbakanlardan Tansu Çiller, Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Bakanlar kurulu üyeleri, İstanbul Valisi Vasip Şahin, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, AK Parti İstanbul İl Başkanı Selim Temurci, Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen, şehit yakınları ve gaziler de eşlik etti.

15 TEMMUZ ŞEHİTLER ÇEŞMESİ

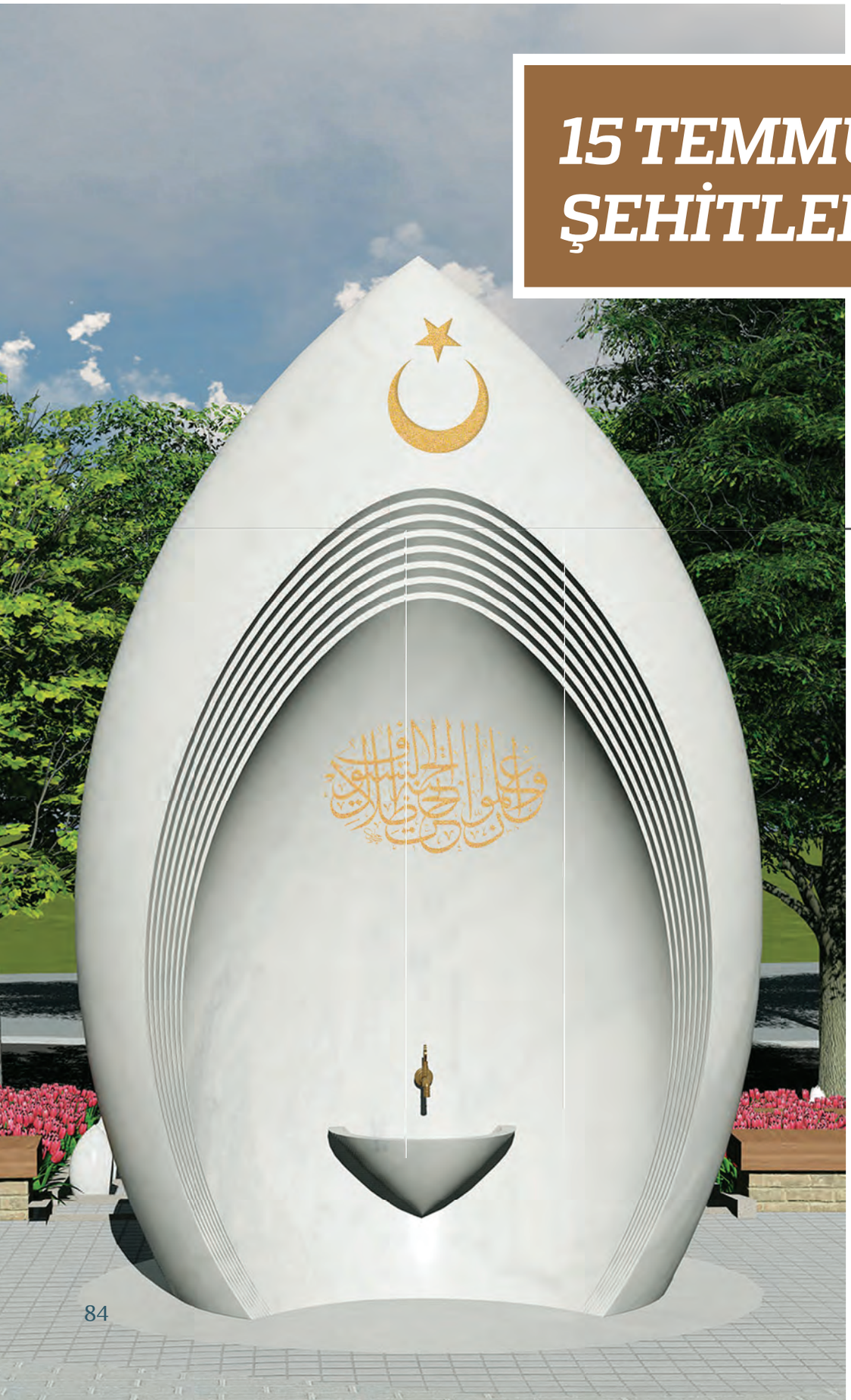

Üsküdar Belediyesi tarafından 15 Temmuz etkinlikleri kapsamında şehitlerimizin aziz hatırasını yaşatmak için Çengelköy'e yapılan "15 Temmuz Şehitler Çeşmesi" halkımızın hain darbe girişimi sırasında yazdığı kahramanlık destanını nesilden nesile aktaracak.

FETÖ'nün 15 Temmuz 2016 gecesindeki ihanet girişimi sırasında en çok şehit veren ilçe olan Üsküdar'ın Çengelköy semtine Üsküdar Belediyesince yaptırılan "15 Temmuz Şehitler Çeşmesi"nin açıldı. Açılışa Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı

Fatih Dönmez, İstanbul Valisi Vasip Şahin, AK Parti İstanbul Milletvekili Osman Boyraz, İstanbul Müftüsü Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul Kültür Turizm İl Müdürü Dr. Coşkun Yılmaz, Üsküdar Kaymakamı Mustafa Güler, AK Parti İstanbul İl Başkanı Selim Temurci, hattat Hasan Çelebi, yazar Hüseyin Besli, şehit yakınları, gaziler ve binlerce vatandaş katıldı.

16 Temmuz'da Kur'an-ı Kerim tilaveti ile başlayan açılışta konuşan İstanbul Valisi Vasip Şahin, 15 Temmuz 2016 gecesi hain darbe girişimine dair ilk haberin Çengelköy'de bir iki askerin kimlik sorduğu ve vatandaşlara "Darbe yaptık" demesi ile ulaştığını söyleyerek, "O gün İstanbul'u bir müddet buradan idare ettik. Bu millet çok büyük mücadelelere girdi. Hep karşımızda düşman vardı. Ama bu sefer ihanet içimizde yaşayan insanlardan geldi. Ama bu millet geleceğine istikbaline ve bayrağına sahip çıktı. O gün Sayın Cumhurbaşkanımızın tek bir cümlesi ile Türkiye'de binlerce insan sokağa çıktı. O gün burada 13 şehidimiz 106 gazimiz vardı. O kahramanlar sayesinde burada ve köprüde güçlü bir direnişle karşılaşan bu ihanet çetesi moral bozukluğuna uğradı. Ben bu anlamda bütün Üsküdarlılara, Çengelköylülere teşekkür ediyorum. Sular şehri Üsküdar'a yakışan anlamlı bir çeşme yapılmış, emeği geçen herkese teşekkür ediyorum. Biz bu coğrafyada ayakta durmak için saflarımızı daha çok sıklaştıracağız, daha çok kardeş olacağız." diye konuştu.

Vasip Şahin: "Sular şehri Üsküdar'a yakışan anlamlı bir çeşme yapılmış"

Üsküdar Belediye Başkanı Hilmi Türkmen ise, Üsküdar'da 24 şehit verildiğini ve 150'nin üzerinde gazinin bulunduğunu hatırlattı. Çeşmenin 15 Temmuz şehitleri başta olmak üzere 15 Temmuz'da yazılan kahramanlık destanını nesilden nesile yaşatmak için yaptıklarını belirten Türkmen, "Çok güzel, çok anlamlı bir

eserle Üsküdarlıların, İstanbulluların hatta coğrafyamızın huzurlarındayız. Bu güzel eserin ortaya çıkmasına vesile olan herkese teşekkür ediyorum. Bu çeşme bizim için çok anlamlı bir eser oldu. Yaşayan bir çeşme olacak inşallah. Bu çeşmeden vatanımız için toprağa düşmüş herkes için Fatihalar akacak. Bu çeşmeden su içenler her fırsatta şehitlerimizi, gazilerimizi yâd edecekler. Dolasıyla yaşayan bir anıt eser olmuş olacak. Ve bu eserin Çengelköy'de olması ayrı bir anlam taşıyor. Tam bu alanda 13 kardeşimiz şehit düştü, 106 vatandaşımız da gazi oldu. Bu çeşme buraya çok yakıştı. Allah herkesten razı olsun." dedi

Hilmi Türkmen: "Bu çeşmeden vatanımız için toprağa düşmüş herkes için Fatihalar akacak"

Mimar Serkan Akın tarafından tasarlanan ve imalatı yapılan 35 ton ağırlığında ve 4,5 yüksekliğindeki çeşmenin ön yüzünde; ''Cennet, kılıçların gölgesi altındadır" hadis-i şerifi yazarken arka tarafında da İnsan Suresi 17. ve 18. ayetleri yer alıyor. Açılış gününe özel gül şerbeti akıtılan çeşmeden, mübarek gün ve gecelerde de gül şerbeti akacak.

Çeşmenin ana fikri ise Üsküdar Belediyesince hazırlanan tanıtım metinde şöyle değerlendiriliyor: "İnsanlık tarihinin, kadim dünyanın merkezi Anadolu'ya binlerce yıldır süren bir hareketi vardır. Bu hareket; Mezopotamya'nın kalbi, Avrasya'nın ortası, dünyanın merkezi Anadolu'nun, Malazgirt Savaşı'yla başlayan, İstanbul'un Fethi'yle taçlanan, Çanakkale Zaferi'yle perçinlenen İslamlaşma ve milletimize ait olma sürecini içermektedir.

Ki; şu an bu süreci en derin şekilde yaşamaktayız.

15 Temmuz 2016 gecesi, FETÖ terör örgütü ve global işbirlikçileri milletimize hain bir saldırı gerçekleştirdiler. Bu saldırıda mermileriyle kanımızı akıttılar ve canlarımızı aldılar.

Çanakkale'den, Dumlupınar'dan, tarihin en kutlu, en muzaffer anlarından gelen bu büyük millet; 15 Temmuz'da göklerden gelen bir rahmet sağanağıyla kanını dökerek, canını vererek, cenneti hak ederek şehit olan ve bedel ödeyerek dünyada eşi benzeri olmayan bir mücadele örneği verdi.

Milletimiz o gece tamamıy-

la sivil ve silahsız bir şekilde mücadele ederek adeta vatanını yeniden kurtardı

Batının en doğusu, doğunun en batısı olan İstanbul'da, boğazın doğu kıyısında yeni bir söz söylemek, 15 Temmuz'u geleceğe taşımak ve belgelemek adına;

Şehitlerimizin dökülen kanlarını,

Gökten gelen rahmeti,

O geceki dehşeti anlatan mihrabı ve ateşi,

Cennetin 8 kapısını,

İfade eden ve tıpkı ecdadımızın yaptığı gibi; bir şeyi lazım olduğu için yapmak, lazım olanı da en güzel ve en faydalı şekilde yapmak adına bir anıt form halini vererek, bir çeşme olarak tasarlandı.

Anıtsal çeşme; doğal mermerden, tek parça, 35 ton ağırlığında ve 4,5 metre yüksekliğinde olup, geleneksel teknikle işlenmiştir. Bir yüzünde "Cennet kılıçların gölgesi altındadır" Hadis-i Şerifi, diğer yüzünde "Onlara cennette bir kâseden içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır. (Bu şarap) Orada pınardandır ki adına selsebil denir." (İnsan Suresi 17-18) ayeti yazılı olan bu çeşme Üsküdar Belediyesi tarafından şehitlerimizin aziz hatırasına hurmeten inşa edilmiştir.

Anıtsal çeşme; doğal mermerden, tek parça, 35 ton ağırlığında ve 4,5 metre yüksekliğinde olup, geleneksel teknikle işlenmiştir.

Dogan

FETÖnün Arkasındakiler

ŞABAN TEOMAN DURALI

"Bizlere 1920'lerden beri dayatılan bir yol var. Bir yola girmemiz isteniyor. O da Türkiye'nin İslâmdan kopması, koparılmasıdır"

FETÖnün 15 Temmuz darbe denemesini Türkiyenin önünü kesmeye yönelik bir hareket olarak değerlendiriyorum. Buna girişenlerin durumu da kendi açımdan çok ilgi çekici. Şöyle ki; bizlere 1920'lerden beri dayatılan bir yol var. Bir yola girmemiz isteniyor. O da Türkiye'nin İslâmdan kopması, koparılmasıdır. Bu, siyâsî anlamda uygulanmıştır. Daha fazla eğitim cihetine ağırlık verilmiş, İslâmî olmayan nesiller ve bunların içinden kadrolar yetiştirilmiştir. Son 80 yıllık çaba ürün vermiştir. Değişik sahalarda hatırı sayılır kadrolar ortaya çıktı; eğitimde, hariciyede, siyâsette, mühendislikte, hukukta vb.

Asıl, istenen, "İslâmî olmayan" nesiller. Laik deyip duruyoruz. Laik kadrolar, ahlâk, laik bilmem şu, bu. Haddizâtında laiklikle bir ilişiğimiz yok. Öteden beri zaten öyleyiz. Tarihimiz boyunca ruhban sınıfının siyasi bir iktidarı söz konusu olmadı. İslâmda ruhban olmadığına göre, bizde hiçbir zaman ruhbanın siyâsî iktidarı olmamıştır. Bu lafzı Avrupadan devşirdik. Bütün dinlerde bu var. Bir tek İslâmda yok. Şimdi bu konuya girmeyeceğim. Ne ettik? İslâmî olmayanı, Müslüman olmayanı laik olarak adlandırdık. Müslüman lafını kullanmamak için, korktuğumuzdan. Bu çok eski bir to-

tem âdetidir. Buna tabu derler; yasaktır, ona girilmez. İslâm da bu şekilde dışlanmış, dışarıda bırakılmıştır. Onunla anlatılmak istenen laikliğe tercüme edilmiştir. Laik kadrolar yetiştirilmiştir guyâ. Ancak, bahse konu çaba, akamete uğramıştır. Çocukluğumda, Demokrat Parti döneminde, laik büyükler şikâyet eder, partinin, Türkiye'yi yobazlığa sevkettiğini söylerlerdi. İslâm yahut Müslümanlık yerine o yıllarda yobazlık sözünü kullanırlardı. Yobazlıkla yoğrulduğumuzu bildirirlerdi. Demokrat Parti, yer yer İslâma tavizlerde bulundu. Ama en önemli yasağı çiğneyemedi. Müslüman ülkelerle bağlantı kuramadı. Kurulan bağlantılarsa, İngiltere ile ABD'nin izni ve denetimindeki Müslüman ülkelerleydi. O vakıtler CENTO diye bir pakta girdik. Kralcı Irak Şahlı İran, Pakistan falan vardı, ama tabîî tepede İngiltere vardı. Zaten izin alınabilmesiçin tepede ya İngiltere ya da ABD olması gerekiyor. Onlar nöbetci konumundalar.

Bu dediğim paktın dışında hiçbir Müslüman ülkeyle birebir ilişkimiz olamadı. Zaten erken bir çağda, 1954'te Arapların en güçlü ülkesi durumundaki Mısırda darbe gerçekleştirildi. Başında Cemal Abdunnasır'ın yer aldığı, bir askerî darbe heyeti işbaşına geldi. Bu, zamanla yasaklardan toplumculuğa kaydı. O bakımdan o da 'tu kaka' edildi. Onunla da bağlantı kurulmadı. En sonunda, 1960'ta Adnan Menderes onlara göre büyük bir hata işledi ve Rusyayla temas kurdu. Arkasından bütün bentler yıkıldı, su bastı ortalığı. 27 Mayıs darbesi geldi. Ondan sonraki dönemlerde yine İslâma bir dönüş teşebbüsü olmuştur muhakkak. Bunun başını da, tabîî, Necmeddin Erbakan Millî Selâmet hareketi olarak çekmiştir. En sonunda 1996da Necmettin Erbakan Başbakanlığa getirildi; böylece bir darbe daha bertaraf edildi.

"Bütün çabalara rağmen Türk halkının İslâmî geçmişini unutmadığı ortaya çıktı"

Bunun tekrarlanmayacağı düşünülmüştü ama bütün çabalara rağmen Türk halkının İslâmî geçmişini unutmadığı ortaya çıktı. Bunu gören 'iyi saatte olsunlar' iki tedbirle ortaya çıktılar. Birincisi, yumuşatılmış, ehlileştirilmiş bir İslâm anlayışını getirmeğe çalıştılar. Aynen vaktiyle Yeniçağ Avrupa medeniyeti, Ortaçağ Avrupasına isyân bayrağını çektiğinde Hırıstıyanlığın tezgâhtan geçirilerek, Protestanlığın ortaya koyulması gibi. O yöntemi buraya uygulamak istediler. Fetullah Gülen hareketi de bu harekete konu kılındı. Öbür taraftan da, ikinci olarak İslâmı kötülemek, yerden yere vurmak maksadıyla da bugün bildiğimiz aşırı yapılar ortaya çıktı. Afganistanın Rusyaya direnişinde El-Kaide diye bir 'ucube' yaratıldı. Afgan direnişine sızdı. Kendi doğrultusunda orada bir teşkilâtı, Taliban'ı vucuda getirdi. Bu aşırılık ve rezillikler basamak basamak yükseltildi. İşte en son bildiğimiz DAEŞ yahut ISIS —veya ne karın ağrısıysa— o çıkarıldı.

Böylelikle "Müslümanlar seçin!" denildi. "Ey Müslümanlar hangisini tercih ediyorsunuz? Bu kepazeliği mi? Yoksa burada yontulmuş, çağ-

daşlaştırılmış, ehlileştirilmiş, protestan bir Müslümanlık mı?" sorusu karşımıza çıktı.

Cemaatin belirginleşmesi 1990ların ikinci yarısında, özellikle de 28 Şubat darbesiyle vukû bulur. Cemaat bu süreçte tamamıyla çağdaş İngiliz Yahudi imperyalisminin eline düştü. Onları kullanmağa başladılar ve nitekim başındaki adamı da kucaklayıp Amerikaya taşıdılar. Bundan daha belirgin bir görünüm olmaz.

28 Şubat'ta tabii ki halkın bir eylemi olmamıştı, 27 Mayıs'ta da, 80'lerde de olmadı. 'İyi saatte olsunlar' sadece o laikleşmiş kadrolar arka çıkmışlardır. O laikleşmiş kadrolar zaten her zaman için Müslümanlığa ters düşüyorlardı. Milletimiz garip bir şekilde, bütün beyin yıkamalara, olanlara rağmen, milli duruşumuzu terk etmemiştir. Erbakan'ın en önemli tespiti buydu, "millilik" derken kastı buydu.

Burada, "milliyetçilik" ve "millilik" kavramlarını çok keskin biçimde ayırmak lazım. Milliyetçilik bize toplumculuk gibi yabancıdır. Kökü dışardadır. Milliyetçiliğin bağlı oldu bir ideoloji vardır. Bundan milliyetçilerimiz bile haberli değildirler. Çünkü felsefî bir zihin işler hâlde değil bizde. İdeolojiler durdurulmuş, önü kesilmiş felsefî sistemleridir. Milliyetçilik de bunlardan birinin uzantısıdır. Tıpkı toplumculuğun da başka bir ideolojinin uzantısı olması gibi. Oysa "millîcilik", "millî olma hasleti" yerli malıdır, bize aittir. Onun henüz ideolojik dokusunu ortaya koymuş değiliz. Aslında bize aittir olup geçmişimizi unutmamamızın, onu yâdetmemizin, onun doğrultusunda yaşamaya çalışma gayretimizin ifâdesidir.

Bunu gördüler, anladılar, o çağdaş İngiliz Yahudî imperyalismi. "Onu nasıl bertaraf ederiz?" sorusuna cevap olarak ise FETÖ hareketi gelmiştir. Hareketin "yerli" olmasına dikkat edilmiştir. Anadolu sermâyesi besleyecek, ama

talimatlar dışarıdan gelecekti. Ben de içinde olmak üzre, bu hareketi çok geç gördük. Bu olayın anatomisini geç farkettik. Ak Partiyse yeniden o millîciliği üstlenmek üzre, kuruldu. Belki yanılıyorum, ama ben öyle görüyorum. Bu doğrultuda Millî Selâmet'in bıraktığı yerden devam edelim anlayışı hâkim oldu. "Millî Selâmet'in işlediği bazı hataları tekrarlamayalım, onlardan sakınalım, sakınarak yürüyelim; yine de, aynı doğrultuda gidelim" dediler. Gördüğüm kadarıyla da Ak Parti bir kitle hareketi değildi, belli bir davanın yolcusu olarak ileriledi. Tabîî, o davayı belli etmemek için "demokrasi, hürriyet davası, şu dava, bu dava" laflarla şekeri farklı kağıtlarla süslediler. Ancak, asıl dava bu olsa gerek,

yanî "millîlik." Bu güdülen dava ile cemaatin sahneye koyduğu oyun birbirine çok benziyordu. İkisi de yerli, millî olma havasındaydı. Fakat

birisi halis bir dava güdücüsü, diğeri sahtekârdı. Bir süre sonra, herhâlde 2010lara doğru FETÖ hareketinin foyası ortaya çıkmaya başladı. Çeşitli yayınlar oldu. 'Haliçte Yaşayan Simonlar' gibi irili ufaklı şeyler ortaya çıkmağa başladı ve

"2010da Mâvî Marmara konusunda ortaya apaçık bir zıtlaşma çıkmıştı zâten. Fetullah Gülen, orada gerçek yüzünü göstermişti"

bu sarstı ortalığı. Ondan sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan —o zaman Başbakan tabîî— tedbir alma zorunluluğu hissetti. Zaten hiçbir zaman onlara ısındığını sanmıyorum. İş tutmak zorundaydı. Çünkü ister istemez her taraftan sıkıştırılıyordu. Halk da "Bak bunlar da senin güttüğün davayı güdüyorlar. Niye ters çıkıyorsun?" diyordu. Önceleri Erbakan'a da bu suçlama yöneltilmişti. Fetullah'la bir türlü uzlaşamayan Erbakan'dır. FETÖnün foyası ortaya çıktıkca Erdoğan tedbir aldı. En önemlisi sermâye akışını kesmekti. Eğitim kurumlarının önünün kesilmesi gibi... 2010da Mâvî Marmara konusunda ortaya apaçık bir zıtlaşma çıkmıştı zâten. Fetullah Gülen, orada gerçek yüzünü göstermişti. Ondan sonra da saklayamadı, bu gittikce arttı. Baktılar, ayaklarının altındaki halı çekiliyor... Halkımızın gözleri de açıldı çünkü. Halktan gördükleri desteği artık görmez oldular. Yerleştikleri kadrolardan temizlenmeğe başlamışlardı. Özellikle askerî kadrolardan emekliye ayırılmak suretiyle temizlenir oldular.

Bu arada "kemâlî" kesim iki derede bir arada kaldı. Önce, "Ak Parti'ye karşı FETÖcüleri mi desteklesek?" dediler. Daha sonra Ergenekon, Balyoz vs çıkınca baktılar ki, papuç pahalı; bu sefer Tayyip Recep Beğe omuz verme gereğini duyarak, FETÖ hareketi iç yüzünü ortaya koymaya başlandığında destek vermeğe başladılar. Aynı süreçte Ak Partinin de gözleri iyice açılmağa başladı. Bütün kadroların işğâl altına alınmağa çalışıldığını görünce git gide artan bir cesaretle meydana çıktılar. FETÖnün İslâmı yorumlayışlarındaki farklılar, yorumlayış bile diyemeyiz, öyleki yeni bir İslâm teşkil etmeğe yönelmişlerdi. Yerli duyarlılıklarımızın hiçbirini kaale almıyor, hep hakaretle karşılıyorlardı. "Üst hakikatten" bahsedip "dinlerin bir bütün teşkil ettiğini" söylemeğe başlamışlardı. Tamamıyla

Avrupa ile Amerikadan gelen talimatlar doğrultusunda hareketlerini yürütüyorlardı.

15 Temmuz darbe denemesi hareketindeyse, iki doğrultu görüyoruz. Birisi yönetici kesimin, yanî Cumhurbaşkanı ile Başbakan'ın tavrı, öteki de halkın buna iştirâk etme gayreti. Bu, çok önemli bir gösterge oldu. Tarihte gayrımeşru bir harekete halkın böyle karşı çıkışını ikinci defa görüyoruz. İlki Rusyada 1991de askerî darbeye karşı, Yeltsin'in başını çektiği, halkın ayaklanmaya teşvik olunduğu bir hareket vukû bulmuştu. İkincisi, 15 Temmuz 2016 FETÖnün darbe girişimine karşı halkımızın karşı koyuşu.

15 Temmuz gecesine dönersek, burada iki kişinin hakkını vermek mecburiyetindeyiz. Sâdece bir tarafa ağırlık verip öbür tarafı havada bırakırsak haksızlık ederiz. Cumhurbaşkanı ile Başbakan... Başbakan Binali Beğ, evvelemirde, o gece hükümet tarafı olarak kamuoyuna son derece güçlü ve inandırıcı bir edâyla seslendi. O seslenişteki serinkanlılık, tutarlılık, hareketin yörüngesini değiştirdi. O hareketin başarıya ulaşmamasındaki baş etken, Başbakanın oradaki ölçülü seslenişiydi. "Memleket elden gidiyor" gibi bir şeyler söyleseydi iş bitmişti. Müdhiş bir korku belâsı başgösterebilirdi. Kimse evinden dışarı burnunu çıkarmazdı. Ne var ki orada, "bu bir kalkışmadır" deyip "dizginler bizim elimizde" tavrını sergiledi. Bu insanlara cesâret aşıladı. Halk böylece sokaklara çıkmağa cesâret etti. Cumhurbaşkanı da "meydanlara çıkın" deyince millet sular seller gibi caddelere, sokaklara, meydanlara döküldü. Halkın bu çağrıya kulak vermesi de, elbette, çok önemliydi.

O geceyi böyle atlattık da, darbe girişimi toptan ortadan kalktı mı? Uyanık kalmak, tekrar bir darbe girişiminin vukû bulma ihtimalini hiçbir zaman gözden ırak tutmamak lazım. Tabîî ki, yeni bir deneme, eskisinin tıpkıbasımı olmaz. Askerde topçuydum. Top atışlarında bir güllenin düştüğü yere sonraki atışlarda bir başka güllenin düşme ihtimâli yok denecek kadar düşüktür. Peki, nereye düşer? Sağına, soluna, ilerisine, gerisine... Uğursuz hareketler tek biçimde olagelmeyebilirler. Bunlar çeşit çeşit, renk renk olabilir. Değişik biçimdeki maskelerin arkasına gizlenmiş olabilirler.

"Uyanık kalmak, tekrar bir darbe girişiminin vukû bulma ihtimalini hiçbir zaman gözden ırak tutmamak lazım"

Şurası da unutulmamalı: Toplumsal depremlerin şartlarını hazırlayan kışkırtmalardır —böyle güzel Türkce söz varken, niye 'provokasyon' türünden Frenkcesine tevessül edilir? Anlaşılır gibi değil.

Neyse, konumuza, asıl sorunumuza dönelim: Dıkkat kesilmek, uyanık olmak, her vatandaşın boynunun borcudur.

ERCAN YILDIRIM

Türk siyasi ve fikir hayatının önemli kırılmalarından biri olacağı muhakkak, 15 Temmuz darbe girişiminin. 15 Temmuz'a giden süreç ve akabinde yaşanan gelişmeler o derece çok yönlü o derece çok taraflı ki Türkiye'nin kadim kültürel, fikri, dini tüm kanallarını etkileyecek, değiştirip, dönüştürecek boyuta ulaştı.

"15 Temmuz darbe girişimi Anadolu irfanıyla durduruldu"

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Türkiye'deki İslami anlayışın millet varlığıyla birlikte gösterdiği kopmaz bağ 15 Temmuz'da bize bir kere daha umut verecek şekilde belirginleşti. Kabul etmek zorundayız, 15 Temmuz darbe girişimi "Anadolu irfanı"yla durduruldu. İster sayı hesabı yapın, ister irfan kavramının içini kendi meşrebiniz uyarınca doldurun ister tanklara karşı durma hususunda çağrı beklendi/beklenmedi kavgası verin... Türkiye'de "gavurun ülkeye operasyon çektiği" haberi üzerine yollara dökülmeye teşne siyasal kimliği oluşmuş, millet bağını kavileştiren hala "güzideler sınıfı", "gaza ruhu" bulunuyor.

Sürekli içeriden ve dışarıdan operasyona muhatab olan milletin "tutkusunu kaybetse bile" içindeki özü hala muhafaza ettiğini ayrıca gösteriyor. Bu anlamda 15 Temmuz'un sonuçlarından biri de Gezi olaylarından bu yana gelişen olaylarda kendini diri tutup, "bir tarafta" kalmayı başarabilen genel iradenin sıradanlaşmadığıdır.

15 Temmuz öncesinde, menşei 2011 yılındaki "iki kişiden biri"nin AK Partili olduğu seçimlere dayanan "kutuplaşma" söyleminin, darbe

15 Temmuz Dersleri

gecesi ikinci dereceye düşmesi kritik dönemlerde "kenetlenebildiğimizi" yeniden ispatladı. 15 Temmuz millet varlığının siyasi çekişmelerin ötesinde beka meselesinde ne kadar dirayetli olabileceğini gösterebildi. Haliyle bizde halkın üst seviyede siyasileştiğini, ülke gündemi, aktif propagandalar, yerli ve enternasyonal operasyonları ne derece idrak edebildiğini böylece bihakkın takip edebildik. Sadece siyasi söyleme bağlı kalmadan 15 Temmuz öncelikle 200 yıllık akabinde Hak-batıl karşıtlığına insanımız tarafından bağlanabildi. Dolayısıyla ortaya siyasi yapıyla bağlantılı olarak "içe kapanma", milli mutabakat arayışı da çıktı.

İyi-kötü, 7 Ağustos Yenikapı mitingi devlet bürokrasisiyle siyasi tarafların milletin karşısına çıkabildiği önemli bir platform oldu. Siyasi çekişmelerin taraflarının yine kendi mevzilerine çekilmeleri menfi anlama kesinlikle yol açmaz, asli olarak insan varlığımızın vatan, toprak, bayrak, İslam ve gelecek konularındaki kararlılığı kutuplaşmayı değil mutabakatı ortaya çıkardı. Bunun sürekliliği açısından ciddi manada gayret göstermek gerekiyor.

15 Temmuz'un Sonuçları

15 Temmuz sonrasında darbecilerin, FETÖ tasfiyesinin, tutuklama ve yargılamaların sorgulanması, adalet arayışı kadar vicdan, ahlak, adalet, sadakat gibi konuları öne çıkardı. "Vicdanları yaralayan kararlar", FETÖ ile mücadele ediliyormuş gibi yapılmasına karşın hala "gerçek FETÖ"cülerin işlerine devam ettiği, alt düzeydeki insanların işlerinden güçlerinden edildiği kanaati tam da sene-i devriyesi gelen darbe girişiminde en önemli konu haline geldi. Belki de milli mutabakatın boyutlarına, "FETÖ yapılanması" kavramından başlamak gerekir.

Vaktinde FETÖ'nün kariyer ve para kanallarını karşılıklı olarak kullanan pek çok ismin kendini "FETÖ yapılanması" dışında gösterme gayretleri zahiren doğru olabilir fakat "bir zihniyet olan FETÖ" aynı zamanda meşruiyetini, amaca ulaşma yollarını, yöntemlerini sadece "örgüt elemanı" düzeyinde değil kullanılabilecek şahıslarla da sağlamıştır. Bu anlamda kamusal alanda, matbuatta hala "FETÖ çöplüğü"nde değerlendirilebilecek pek çok kişi bulunmaktadır.

"7 Ağustos Yenikapı mitingi devlet bürokrasisiyle siyasi tarafların milletin karşısına çıkabildiği önemli bir platform oldu"

Enteresan olan FETÖ vasıtasıyla makam, para, yer edinen yazar, edebiyatçı, siyasi, bürokrat taifenin mangalda kül bırakmaması...

15 Temmuz darbesinin engellenmesi Türk siyasi hayatının önemli virajlarından olduğu gibi dayanak noktalarından biri de olacak. Siyasal kimliklerin millet bağı ve İslami olan ile örtüştüğü bu ortamda kadim siyasi yapımıza uygun eğilimlerin yeniden üretilmesi ayrıca önemli. 15 Temmuz siyasi anlayış konusunda bir kararlılık içermesine karşın "kadro şekillenmesi" hususunda beklenenleri veremedi. Bu da hassaten değerlendirilebilecek tecrübelerin başında geliyor. Devlet, statüko, ideolojiler açısından Türk düşüncesinin seyrini fikirler yanında kadro tasnifleri, tasvipleri, tercihleri, tasfiyeleri bağlamında da düşünmek gerekecek.

15 Temmuz üzerine konuşurken hemen her alanda önemli sonuçlar elde edilebileceğini söylemek mümkün.

İslami, dini açıdan halimizi 15 Temmuz ile yeniden düşünebiliriz; umumiyetle tarikat-cemaat yapılarının mesiyanik, kült eğilimlerle gittiğini, her grubun önceliği "kendi meşrebine" verdiğini, kamuda yer edinmenin, imkanları ele geçirmenin İslami dönüşümün önüne geçtiğini, 27 Mayıs sonrasındaki cemaat gücünün İslam düşüncesine çok büyük darbe vurduğunu, klasik din anlayışımızın bizi kurtardığını, İslam ve örfle zenginleşen milli karakterimizin Anadolu irfanının temel olmayı sürdürdüğünü, dünya sisteminin omurgamız olan İslam-Türk-ehli sünnet-gaza kültürünü yok etmeye çalıştığını takip etmek mümkün.

Siyasi olarak Fırat Kalkanı harekatının, Kürt devletine giden süreçte devlet varlığının ve düzenin tesisinin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın siyasi özne olarak varlığının kavileştiğini, başkanlık sistemine giden yolun Ortadoğu dengeleri nedeniyle mecburiyet halini aldığını, sıcak tehdit karşısında toplumun ve siyasetin mutabakat içine girebildiğini söylemek gerek.

Toplum, birey, değer açısından ise başta ahlaki tutumlar olmak üzere inanç yitiminden, toplumun-bireyin hiççileşmesine, umutsuzluktan ümide, yalnızlık, darbe havasından birlik-beraberlik atmosferine, FETÖ avcılığından av olmaya, şüphe duygusundaki yoğunluğun güvensizliği tetiklemesine, kariyer ve para çabasının kimliksizleşmeyi doğurduğuna kadar çok sayıda mesele önümüze geldi.

Gürûh Acı Çeker mi?

TURAN KOÇ

Bu mahut oluşum ülkemizdeki güven duygusuna zıpkın sapladı

15 Temmuz 2016 gecesi uzun, zor, ağır bir geceydi. İhanetin, ikiyüzlülüğün, satılmışlığın, uşaklığın neler yapabileceğinin sergilendiği bir gece idi. Milletimiz tam bir şok yaşadı o gece; ama dünyaya da parmak ısırttı.

15 Temmuz Şehitlerini Allah rahmetiyle yıkasın; geride kalanlarına güzel sabırlar versin. Ben onları seviyorum ve selamlıyorum, tanıdıklarımı ve tanımadıklarımı.

Bugün geriye bakınca, nasıl oldu da öyle bir noktaya geldiğimizi anlamakta hâlâ zorlandığımızı sanıyorum. Sadakatin budalalığa engel olmayabileceğini az çok biliyorduk; ama böyle bir şirrete dönüşeceğini kimse düşünemezdi; insan bu kadar uzun süreli kin tutamaz, bu kadar hain olamaz, bu kadar alçalamazdı. Bu mahut oluşum milletimizdeki güven duygusuna zıpkın sapladı, iyilik duygusunu yaraladı, sadakatini istismar etti. Dinî duyarlılığımızı kanattı; birliktelik ve dayanışma duygumuzu yaraladı; değer telakkilerimize yönelik saldırılar karşısında, en azından saf bazı zihinlerin, şimdiye kadar olmadığı ölçülerde, kolektif suçluluk duygusu yaşamasına sebep oldu.

Olanların etkisi kolay silinecek gibi görünmüyor. Olanları olmamış

kabul etmek çok zor. Öyle ağır ki. . . Ve hâlâ da direnç gösteriyorlar; üstüne varamıyorsunuz; bir

Yaptıklarının insanlık dışı, toplum dışı, din dışı, ahlak dışı olduğunu uygun bir dille anlatmaya devam etmek gerekiyor

insan, bir topluluk nasıl böyle bir metamorfoz geçirir. . .

Üzerinden bir yıl geçti, o geceyi ve olanları sürekli hatırlamak da zor. . . Yaraya saplanmış hançeri kanırtmak gibi bir şey. Diyeceğim şu ki bu bizim içimizden çıktı. Olayın giran gelen tarafı bu.15 Temmuz ruhunu diri tutmaya çalıştıkça, hainler hatırlandıkları için seviniyor olmasınlar!? Burada, böyle çapraz düşünceler de aklıma gelmiyor değil. Gürûhun ne olduğunu gördüm onların davranışlarında. Gürûhun ruhu yok. Bir kişi de mi çıkmaz "pişmanım" diyen; "tükürün yüzüme, halt ettim!. . ." diyen. Gürûh acı çeker mi?

Yaptıklarının insanlık dışı, toplum dışı, din dışı, ahlak dışı olduğunu uygun bir dille anlatmaya devam etmek gerekiyor. Ve belki de onları hiç anmamak (hak ettikleri cezaya acilen duçar edilmeleri hâriç).

Türkü dinlemek çözer mi işi? En iyisi bir türküye eşlik etmek galiba artık. İşte şu türkü "Fetö'ye" diye sesleniyor:

FETÖ'ye

Milletin üstünde üstün var imiş
Kırk yıl yarandığın dostun var imiş,
Bu yurdu bölmeye kastın var imiş;
Satıldın ellerin bir dolarına.
Yuh suratına, tüh suratına

Bu kadar haini nerden topladın
Ne umdun darbeden ne hesapladın
Milletin kalbine hançer sapladın
Taş çıkarttın harçlı ordularına.
Yuh suratına, tüh suratına

Açtığın okullar Truva atı;
Suratın münafık, hain suratı;
Nasıl bulmuş seni sömürgen Batı?
Altınlar akıttın yortularına.
Yuh suratına, tüh suratına.

TAHSİN GÖRGÜN İLE

Fetö, Modernlik ve Cemaatler

MUSTAFA S. KÜÇÜKAŞÇI

"Çocuklarını bu cemaatin okullarına gönderen hiçbir insan, onların burada Türk Devleti aleyhine bir faaliyete iştirak edecek birileri haline gelmesine razı olmaz"

Bir taraftan bakıldığında FETÖ hareketi Müslüman halktan destek alıyor, bütün bağlantılarını onlar vasıtasıyla yapıyorlar. Ancak ellerine fırsat geçirdiklerinde, Müslümanların yönetimde dikkate almaları gereken en temel ilkeleri ihlal ediyorlar. Bunu nasıl anlamak lazım? Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Bu konuda net bir şey söylemek için bu hareketi içeriden tanımak lazım. İçeriden tanımak benim açımdan söz konusu olmadığı için sadece cemaatin içinde bulunan insanların yaptıkları açıklamaları dikkate alabilirim. Onu dikkate aldığımda benim gördüğüm şu; cemaatin temel organizasyon ilkesi kendini gizlemeye dayanıyor. Kendini gizleme, amaçlarını gizleme ve araziye uyma bu hareketin organizasyon ilkesi gibi gözüküyor. Bu ilke biraz daha yakından bakıldığında, yaptıklarını inkar ederek yalan söyleme, hem konum hem de şahıslar bazında, kendilerine emanet edilenlere riayet etmeme ve verdiği sözler söz konusu olduğunda da bunu yerine getirmemeyi de birlikte getiriyor. Bunlar arasında emanete riayet etmeme, özellikle kendilerine emanet edilen gençleri, onları kendilerine emanet edenlerin beklentileri dışında, yeri geldiğinde güya cemaat lehine, ama esasında Türkiye aleyhine,

istihdam etmelerinde ortaya çıkıyor. Çocuklarını bu cemaatin okullarına gönderen hiçbir insan, onların burada Türk Devleti aleyhine bir faaliyete iştirak edecek birileri haline gelmesine razı olmaz. Ama bütün görünen bu okullarda, özellikle vatan kavramının sulandırılarak ve anlamsızlaştırılarak, kendi vatanı aleyhine çalışabilecek insanların yetiştirilmesi, emanete ihanetin en belirgin alameti olarak gözükmektedir.

Yine aynı şekilde bulundukları konumlarda, o konumların gerektirdiği ihtisas yerine cemaate bağlılığı esas haline getiren tavır, emaneti ehline vermeyi reddeden bir tavır olarak zuhur ediyor. Kısaca nifak bir yöntem olarak benimsemiş. Nifakı yöntem olarak benimsemesi yani kendi aralarında biz Müslümanız, din için şunu yapıyoruz vs. diye konuşup farklı alanlara gelindiğinde tamamen İslamiyet'in ön gördüğü ilkelerin hilafına davranmayı sadece caiz görmeyip, bir yöntem haline getirmişler. Bunu dikkate aldığımızda nifak dediğimiz ilke, uygulama alanında çok daha farklı, oldukça modern ve doğrudan doğruya Müslümanlıkla çelişen bir hayat tarzını meşrulaştırıyor. Ne olduğu tam de belli olmayan bir amaç (=Cemaatin faydası) için her şeyin araçsallaştırılması meşru görülüyor. Yine İslamiyet'te, hangi şartlarda olursa olsun hakikati dile getirmek gibi bir vazifesi var Müslümanların. Halbuki siz kendinizi gizlerseniz, bir yerlerde hak etmeden bir konum elde etmeyi amaç haline getirirseniz, o zaman hakikati gizlemeyi vazife, hayat tarzı, hatta yöntem olarak seçiyorsunuz ki bu zaman içinde karakter ve davranış tarzı haline geliyor. Bu karakter zaafı zamanla münafıkça davranmayı ilke haline getiriyor. Cemaat sizden bir mevkide bulunmanızı bekliyor. Niçin? Sizden bir vazife talep edilince orada bulunup onu yapabilmeniz için ve bunun için de sizden kendinizi gizlemenizi talep ediyor. Bu aslında Müslümanlara karşı yapılan bir şey. Bunun sadece şöyle bir gerekçesi olabilir: Cemaat mensubu insanlar kendileri dışındakilere Müslüman gözüyle bakmıyor. Eğer kendileri gibi düşünmeyenlere Müslüman gözüyle baksalar kendilerini gizlemek durumunda kalmazlardı. Şunu söyleyebilirsiniz, en azından genel olarak bakıldığında bunlar kendilerini gizleyerek belli mevki ve makamlara geldiler. Burada ortaya çıkan ise hak etmeden geldikleri mevki ve makamların gerektirdiği hiçbir işi usulüne uygun bir şekilde yerine getiremiyorlar; milletin ve devletin menfaatine değil de bağlı oldukları cemaatin menfaatine göre hareket etmeyi prensip ediniyor ve hiçbir işi gereği gibi yapmıyorlar.

O zaman ne oluyor?

Aslında cemaat mensubu insanların bulunduğu mevki ve makamlar ya bu milletin ve devletin aleyhine işliyor ya da işlevsiz kalıyor. Bu bağlamda nifakı bir yöntem olarak seçmenin ortaya çıkardığı esaslı problemlere değinmemiz lazım. Günümüzde fitne dediğimiz şey bundan sonra başlıyor. Burada da artık insanların sözlerine güvenemiyorsunuz. Birisine "Sen cemaat mensubu musun? Değil misin? Cemaat konusunda ne düşünüyorsun? 15 Temmuz hadisesi hakkında ne düşünüyorsun?" sorularına cevap aradığınızda cemaate yakın olduğunu bildiğiniz insanın sözlerinin doğru olup olmadığına artık güvenemiyorsunuz. Doğru mu söylüyor yalan mı söylüyor? Bu çerçevede birçok insan gerçekten pişman olmuş ve cemaatin bu özelliklerini yeni fark etmiş olabilir. Ancak burada anlaşılması zor olan husus pişmanlığı gerçek mi, yoksa takiyye mi yapıyor. Çünkü kendini gizlemeyi temel hareket noktası olarak belirlemiş birisinin gerçekten pişman olduğunu anlamak için bir kriter yok artık. İşte fitne dediğimiz şey artık bu. Bu çerçevede bizim 15 Temmuz ve öncesini dikkate aldığımız da bütün Müslümanlar arasında çıkarmamız gereken en önemli ders şudur ki; hakikat gizlenerek tebliğ edilemez.

Peygamber Efendimiz hayatın her döneminde bütün zorluklara karşı en ufak bir ilkesinden vazgeçmeden en ufak bir şekilde gizlenmeden iman ve inancını ortaya koymuş ve ashabından da böyle davranmasını istemiştir. Müslümanlara düşen de Hz. Peygamber'i örnek alarak inançlarını gizlememeli ve her türlü zorluğa rağmen böyle bir ortamın oluşmasını engellemelidir. Günümüzde bunun yani Hz. Peygamber'in tavır ve hareketinin ne kadar kıymetli olduğunu fark ettik. Netice itibariyle herhangi bir insan grubu, teşkilat, cemaat adını ne derseniz deyin bir şekilde mensuplarından kendilerini gizlemelerini talep ediyorsa o zaman onun içerisinde bir nifak ve münafıklık boyutunun olduğunu gelişmelerin bize açıkça göstermiş olduğunun altını çizmek gerekiyor.

"Tarikat herkesin işi değildir ve seçkin işidir; başka bir deyişle avâmın değil havassın yoludur"

Burada bir hususun altını çizmek gerekiyor. Meşrep farklılıklarımız bizim canlı tutmamız gereken zenginliğimiz. Bu hareketin belki de bu meşrep farklılıklarını anlamamız konusunda bizim önümüzü kapattığını da rahatlıkla söyleyebiliriz. Fitne ortamında meşrep farklılıklarımız da yok oluyor.

Bu husus esaslı bir problemimiz. Buradan yapabileceğimiz en büyük hata senedi olan, geleneği olan ve İslam Medeniyeti'nin taşıyıcı unsurları olan başta tarikatlar olmak üzere çeşitli fikir hareketlerini sorumlu tutmak. Meşrep, mezhep ve meslek farklılıkları ki, bunlar bizim zenginliğimiz, bunlar arasındaki farkları problemlerimizin merkezine oturtmak. Bir taraftan 20. yüzyılda hayatın bütün alanlarında, özellikle tarikatlar arasında belirli bir dejenerasyonun

yaşandığını unutmamamız lazım. Bunun sebebi tarikatların kendisi değildir. Tarikatların ne olduğunu kısaca ifade etmekte fayda var. Tarikat herkesin işi değildir ve seçkin işidir; başka bir deyişle avâmın değil havassın yoludur. Bundan dolayı tarikatlara mensup olanlar mükemmel bir dinî ve mânevî hayat yaşarlar; böylesi insanlar havassü'l-havas olarak bilinir. Bu insanlar nefislerini terbiye etmek hususunda türlü çetin denemelerden geçerler. Amaçları terki terk aşamasına gelmektir. Bu çerçevede de halk içinde halkla beraber yaşamayı amaç edinirler. Bunu başaran insanlar da toplumda oran olarak çok azıdır. Her tarikate intisab eden de kamil insan olacak anlamına gelmez. Bunlar arasından da ancak az bir kısmı bahsedilen seçkinler arasına girebilir. Yani tarikatler yaygın eğitim kurumları değildir. Onların bu hale gelmesi oldukça yeni bir hadisedir. Öyle olduğu için tarikatların yaygın eğitim kurumları haline gelmesi 20. yüzyılda gerçekleşti. Bu aslında tarikatların dejenerasyonuydu. Bununda sebebi özellikle Türkiye'de din eğitiminin bir dönem yasaklanmış, bir dönem de yeterince yapılamamış olmasıdır. Şunun altını da çizmek lazım ki, dindar insanların dindarlığının onların hem kamusal hem özel bütün alanlarda var olmasının önünde bir engel olmadığının herkes farkında olursa, insanların kendilerini ve inançlarını gizleme ihtiyacı hissetmeyeceklerdir. Eğer bu konuda bir baskı olursa baskının olduğu yerde nifak ve münafıklığı yöntem olarak seçecek hatta bunu istismar edecek olanlar her zaman karşımıza çıkacaktır. Burada bizim çıkarmamız gereken derslerden birisi de şudur; Türk Devleti kendi varlığını ve düzenini korumak istiyorsa, bunu dine karşı bir tavır almakla değil, dini bir problem olarak görmekten kurtulup, onunla birlikte yaşamayı bir gerçek olarak kabul etmesi ve onun düzenini kurabilmeyi başarması gerekir.

"En büyük zararı Türk ordusuna verdikleri halde Türk ordusu bugün göğsümüzü kabartacak bir şekilde gerekli operasyonları yapıyor"

Bu noktada geleneği olanı muhafaza edip onun çağın gereklerine göre yaşamasını sağlamak hem devletin hem de cemiyetin bir vazifesi olduğunu unutmamız gerekiyor.

Tabii! Zaten mesela her bir tarikatin erkânı vardır. Bu erkan hiçbir zaman ve şekilde değişmez değildir. Erkândaki değişiklik zaman içinde, gereklilikler dikkate alınarak yapılabilir. Ancak bunu da herkes yapamaz. Kendi geleneği ve senedi içerisinde kim o konuda yetkiliyse o yapar. Bu gizli kapaklı bir şekilde değildir ve ehlince malum olan bir şeydir.

Bu çerçevede şunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Bizde tasavvuf geleneğinin geçmişi ve belli bir kaide ve kuralı var. Bu bakımından Fetullah Gülen hareketinin aslında bizim geleneksel tasavvuf anlayışımızla uyuşmadığını hatta ilgisinin olmadığını söyleyebiliriz.

Aslına bakarsanız bir defa organizasyon şekli açısından bakıldığında gerçekten de masonik bir boyutu var ve gizlilik esas. Başka bir taraftan ba-

karsanız hücre tipi bir organizasyon şeklini tercih etmişler ve bu organizasyon ilkesinin terör örgütleri tarafından yaygın olarak kullanıldığı da biliniyor. Bunu dikkate aldığınız zaman kendisini bir tarikat olarak da kabul etmemekle birlikte, tarikatlardaki bazı unsurların kullanıldığını da görebiliyoruz. Başka bir taraftan bakıldığında da gündelik hayatta ibadetlerin belirli bir düzen içerisinde yapılması onlarla alakalı bakış açısında kesin bir kanaatin oluşmasının önünde bir engel olduğu da söylenebilir. Diğer taraftan cemaat mensuplarının dini çoğulculuk başta olmak üzere söylemlerine bakıldığında, son zamanlarda post modern ve Katolik söylemler ile irtibatlı fikirlerin öne çıktığı görülmektedir. Daha başka şeylerde söylenebilir.

Bütün bunlar, en azından Türkiye'deki faaliyetlerini dikkate aldığımızda tam da Nietzsche'nin söylediği manada bir iktidar iradesinin tecessüm ettiği bir hareket olduğunu ve bu hareketin aldığı form itibariyle iktidara yönelmesinde değerleri hiçleştiren, dolayısıyla nihilizme ortam teşkil eden bir form olduğunu dikkate almalıyız. nihilizmi, farkında olarak veya olmayarak, hem gaye hem de hareket noktası olarak benimsemenin, nifak dediğimiz hadisenin esasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bütün bunları dikkate aldığımızda çok modern veya modernist hatta bütün vasıtaları her şeyi araçsallaştırarak bir iktidar arzusu ve bunu ele geçirme hevesinin olduğu aşikardır. Buradaki tabii önemli sorulardan birisi de şudur. Bu iktidar hevesinin aslında harekette çok baskın olduğunu görebiliyoruz. Bu çok net.

Fakat ilginç taraf da tam burada ortaya çıkıyor: aslında bürokraside, orduda, adalet teşkilatında ve emniyet teşkilatı içinde bu kadar sistematik bir şekilde yer almış hareket neden Türkiye'ye azami zararı verecek şekilde bu operasyonları yapmaya yöneldi? Bu sorunun cevabını ancak bu hareketi yöneten aklın, hareketin dışında bulunduğu ve bu hareketi bu üst aklın tepe tepe kullanıyor olduğunu söyleyerek cevaplayabiliriz. Yani bu hareketin bir üst aklı, daha doğrusu üstünde ve dışında bir aklı var. Nasıl ki bu akıl gezide birilerini kullandı, daha önce Cumhuriyet mitinglerinde daha başka birilerini kullandı; aynı şekilde bu üst akıl, kırk yıldır bir saat gibi kurarak hazırladığı bu hareketi bu sefer Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak için kullandı ve öyle gözüküyor ki kullanım tarihi de artık doldu. Netice olarak baktığımızda da netice bu mealde gözüküyor. Şu noktada önemli ben şöyle söyleyeyim. Şimdi Türkiye'de bütün FETÖ ile alakalı bütün şeyler tasfiye ediliyor artık. Nifakı yöntem olarak tercih eden bu hareketin bir terör örgütü olduğu açığa çıktı. Terör örgütü olarak açığa çıkmasının netleşmesi ile birlikte tasfiye ediliyor. İlginç olan taraf şurası: Türkiye'de bu örgüt tasfiye edilirken, hayatta bir boşluk, bir eksiklik hissedilmiyor. Bu şunu gösteriyor ki, bu hareket Türkiye'deki insanları, imkanları kullandı ama Türkiye için kullanmadı. Türkiye için kullanmadığı için o imkanları kullananların bugün bir şekilde etkisiz hale getirilmesi, devletin bunları kontrol altına alması, aslında devlet ve millet için bir kayıp olarak gözükmüyor; bunlar devlete ve millete ait değilmiş de zaten. Bakıyorsunuz en büyük zararı Türk ordusuna verdikleri halde Türk ordusu bugün göğsümüzü kabar-

tacak bir şekilde gerekli operasyonları yapıyor. Aynı şekilde en çok koktuğumuz şeylerden birisi polis teşkilatıydı. Polis teşkilatına baktığımızda alınan tedbirler sayesinde bu darbecilere en ciddi müdahaleleri yapan ekipler yine polis içerisinden çıktı. Tabii ordunun hakkını da yememek lazım.

15 Temmuz darbe girişimi seğitim hayatımızda ne gibi tedbirler almamızı gerektiriyor?

20. yüzyılda bütün ilahiyat fakültelerini vs. dikkate aldığımızda insanların inanç sorunları veya çok farklı alanlardaki sorunları ile bağlantılı olarak halkın sorunlarını onların anlayacağı dilden ele alıp ciddi bir şekilde müzakere ederek cevaplar üreten insanlar maalesef ilahiyat fakültelerinden yetişmedi. Bunları samimiyetle itiraf etmek lazım. Yetişmediği için bakıyorsunuz bu çerçevede ilahiyat camiası insanların meselelerini halletmek yerine büyük ölçüde klasik geleneği kendisine problem haline getirmeye, İslam inancını, İslam fıkhını, İslam kelamını problem haline getirmeye yöneldi. Bunu dikkate aldığımız vakit o zaman buradan çıkarmamız gereken önemli neticelerden birisi şu, bir defa Türkiye'de nasıl ki askeri alanla alakalı olarak yeniden bir yapılanma söz konusu ise bence ilahiyat camiasının da bu çerçevede kendi kendisini yeniden gözden geçirmesi lazım. Bunu daha da genişletebiliriz. Türk üniversitesinin kendi kendisini yeniden gözden geçirmesi lazım, halkıyla kendi geleneğiyle, tarihiyle problemi olmayan bir Türk üniversitesinin mutlaka kurulması lazım. Bu çerçevede de dini ilimlerin, bütün ilimlerin buradaki yerinin ne olduğunu bütünün bir parçası olarak nasıl bir yer alacağının çok ciddi şekilde konuşulup, tartışılıp bütün komplekslerden ârî bir şekilde müzakere edilip artık sağlam bir yere yerleşmemesi lazım. Bir defa tabi temel meselelerden birisi de şudur; bizim dinimizle bütün mertebeleriyle yani kamusal, kurumsal, ekonomik, siyasi ne derseniz artık bütün o alanlar arasında dinimizle kendi geleneğimizle irtibatını bir şekilde nasıl kuracağız? Bu sorunun ciddi şekilde üzerinde durmamız lazım. Eğer biz bu sorunu bir şekilde çözemezsek Müslümanlar arasından her zaman Müslüman olduğumuzdan dolayı değil, yeterince Müslüman olamadığımızdan dolayı, böyle patlak verebilir, büyük sıkıntılar çıkabilir. Ama bu Müslümanlıkla alakalı bir sorun değil modern bir sorundur. Modern dünyanın ortaya çıkardığı bir sorundur. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz aslında 15 Temmuz hadisesi modern Türkiye'nin modern bir sorunu aslında. Bunu İslâmiyet, İslâmî gelenek vs. ile irtibatlı hâle getirmek yanlıştır.

"Türk üniversitesinin kendi kendisini yeniden gözden geçirmesi lazım, halkıyla kendi geleneğiyle, tarihiyle problemi olmayan bir Türk üniversitesinin mutlaka kurulması lazım"

Üsküdar'da Direnmek, Üsküdar'la Direnmek

ALİ EMRE

Üsküdar; sadece İstanbul'un bir ilçesi, kıymetli ve farklı özelliklere sahip bir parçası değil. İstanbul'un yekpare tarihinden, kimliğinden çeşitli özellikler taşımakla birlikte, kendisi de İstanbul'a birçok şey katan, onu maddi ve manevi nitelikleriyle tamamlayan, ona ayrı bir istikamet ve iklim kazandıran bir güzellikler yumağı.

İstanbul içinde, ayrı bir şehir aslında Üsküdar. Hüznü, sevinci, direnci, şarkısı sadece Anadolu'yu değil bütün Asya'yı kuşatır. Asya'nın bütününden izler, tatlar, renkler, tınılar taşır. Avazı, ta Çin'e kadar ulaşır. Asya'nın kapısı, kalkanı, kandilidir. Derdi de az değildir amma derman reçetesini de daima içinde, cebinde, yanında taşır.

15 Temmuz'daki darbe girişimine karşı verdiği mücadele de ayrı bir yere, değere sahiptir Üsküdar'ın. Köprüde, Çengelköy'de, meydanda,

> *"Üsküdar'ın 15 Temmuz'da verdiği mücadele ayrı bir yere sahip"*

Kısıklı'da ve diğer yerlerde can havliyle ve deyiş yerindeyse göğüs göğüse çarpışmış, İstanbul'u ve bir parçası olduğu değerler dizgesini dik tutmuştur. Beş altı cephede birden karşı koymuştur ihanet ve işgal girişimine. Birçok mekânda, sesini yükseltmiş, çırpınmış ve çok sayıda şehit vermiştir. Meydanlarını, caddelerini, sokaklarını gazilerle doldurmuştur. Kahramandır. Gazi şehirdir.

Ben de o gece köprüdeydim.

Olayı duyunca bazı arkadaşlarımızla telefon görüşmeleri yapıp istişare ettik hemen. Sonra ben sokağa, mahalleye çıktım. Bankamatiklere,

marketlere saldıran, uzun kuyruklar oluşturan insanlar gördüm şaşkınlık içinde. O sırada eşim ve çocuklarım da mahalleyi organize etmeye başlamışlardı. Küçük bir gruptuk önce. Sloganlar başlayınca katılanlar arttı. Hızlı bir şekilde yürüyerek önce Kısıklı'ya, sonra da Boğaz Köprüsüne geldik. Buradaki kalabalık da zamanla arttı. Anlatması zor. Destansı bir mücadele vardı gerçekten. Ve son derece düzgün, düzenli bir mücadeleydi. Birkaç dakikada bir, her taraftan kurşunlar yağıyordu. Vurulanlar, yaralananlar, şehit düşenler oluyordu. Köprünün tepesinde keskin nişancı vardı. Onun etkisiz hâle getirilmesi önemli bir gelişmeydi. Bu arada tankla bir panzere atış yapıldı. Parçalanan gövdeler, havaya uçuşan nesneler… Uçaklar, alçak uçuş yapıyordu. Sabaha doğru tanklar teslim alındı, askerler teslim oldu. Müthiş bir atmosferdi. İmkân bulabilenler Çengelköy tarafına geçtiler. Böyle bir direniş bizim tarihimizde görülmüş, duyulmuş bir şey değil kanımca. Hüsran ablukasını büyük bir dirayet, cesaret ve yardımlaşma ile yarıp şafağa ulaştı halkımız. Asıl şiiri halk yazdı elbette Temmuz'da; asıl öyküyü, romanı bu toplum içinde maya tuttuğunu gördüğümüz müslümanlığın yiğit temsilcileri yazdı. Edebiyatın hasını kahramanlar canlarıyla, kanlarıyla ortaya koydular. Tankları teslim aldığımızda bir sevinç vardı bizde elbette ama buruktuk bir taraftan da. Eve geldiğimde, o şehit yüzlerini gördükçe, yaralanan gencecik kızları, kadınları, delikanlıları gördükçe burukluğum daha da arttı. "Allah'ım!" dedim; "Biz de oradaydık, biz de çırpındık ama biz vurulmadık, şehid olamadık! Utanç içindeyiz Allah'ım! Bizi affet!"

"15 Temmuz sonrasında umduğumdan daha iyi bir duyarlılık ortaya çıktı"

Aslında duyarlılık anlamında benim beklediğimden, umduğumdan daha iyi bir durum ortaya çıktı 15 Temmuz sonrasında. Bir kere, hiç azımsanmayacak sayıda şairimiz direnişin içinde yer aldı, mücadele verdi. Bu bizim tarihimizde pek benzeri olmayan bir durum. Sevindirici. Diğer taraftan birçok dergi bu konuyu sayfalarına taşıdı, özel dosyalar yapıldı. Bazıları bunu birkaç sayı devam ettirdi, sürdürenler var hatta. Onlarca, yüzlerce şiir yazıldı. Programlar, etkinlikler düzenlendi; nöbet gecelerinde sergiler, stantlar açıldı, şiirler okundu. Ardından seçkiler, antolojiler, kitaplar da ortaya çıktı. Niteliği tartışılabilir bunların elbette. Fakat bir derdin, sorumluluk hissinin, bir bilincin dışavurumudur sonuçta bunlar. Sadece bu yönüyle bile çok değerlidir. Daha önceki darbeleri, acılı dönemleri, söz gelimi 28 Şubat sürecini anlatan, o süreçte sıcağı sıcağına yazılan üç beş şiir bile yoktu bizim mahallede. Edebiyat korkmuş, kaçmış, başkalaşmış, uyuyup kalmıştı o süreçte. Bu kez susmadık, konuştuk, söz aldık, tanıklık ettik. Bu, kıymetli.

Nicelik bakımından epeyce bir yekûna ulaşmakla birlikte 15 Temmuz temalı şiirlerin çoğu nitelik bakımından fazlasıyla zayıf, evet. Önemli bir kısmının, bir duygu taşması sonucu çalakalem yazıldığını söylemek mümkün. Estetik, ikinci planda çoğunda. Klişe ifadelerle, niteliği

boşlayan söyleyişlerle, özgünlükten yoksun duygu ve düşünce açıklamalarıyla dolu çoğu. Fakat kendi özünde bir hayatiyet taşıyan bu tematik düzlem; diriliğin yanı sıra nitelik, çeşitlilik, özgünlük gibi değer dizgelerini dikkate aldıkça zaman içerisinde güzel ve etkili örneklere de kavuşacaktır. Bu kaynağın kurumaması önemlidir ve son çözümlemede yüzlerce metin içerisinden on, yirmi şiirin ayakta kalması bile ciddi bir kazanımdır, altı çizilmesi gereken bir edebî tanıklıktır.

Biz de bu vesileyle, bir süredir çıkarmayı düşündüğümüz, hazırlıklarını yaptığımız derginin adını Temmuz koyduk. Bu diriliği, duyarlılığı, içimizi irkilten ve ayaklandıran değerler dizgesini gücümüz yettiğince yeşertmeye, yaşatmaya, gelecek kuşaklara aktarmaya gayret ettik. Direniş gibi dergimiz de bir yaşına girmiş oldu.

Temmuz Direnişi; sanıldığından çok daha önemli boyutlara, anlamlara sahip. Bu ruhun, bu direnç ocağının canlı tutulması gerekiyor. Bu konuda herkese düşen görevler, sorumluluklar var elbette.

Yerel yönetimler, bu konuyla ilgili olarak bazı adımlar attılar. Bazı okullara şehitlerin adı verildi mesela. Köprünün adı değişti. Bazı programlar yapıldı, gençlere, öğrencilere çeşitli yarışmalar düzenlendi. Duraklar yenilendi. Bunları hem süreğen kılmak, hem de çeşitlendirmek lazım. Aynı zamanda bu direnişte yer alan insanları düşünmek, gözetmek; şehit yakınlarına her anlamda sahip çıkmak, gazilerin sıkıntılarıyla ilgilenmek için de müstakil birimler oluşturabilir.

Fakat bence şu an en öncelikli çaba; Üsküdar'da direnişi bütün boyutlarıyla kuşatacak, sahiplenecek, kalıcı hâle getirecek bir müzenin yahut büyük bir kültür merkezinin varlığıdır. Görsellerle, yayınlarla, şehitlerin portreleriyle, gazilerin tanıklıklarıyla zenginleşen, film ve belgesel gösterimleriyle sürekli güncellenen, konferans, sergi ve panellere ev sahipliği yapabilecek iç dizaynı ve kapasitesiyle göz dolduran böyle tematik bir merkezin kurulması, Üsküdar'ın hem hakkı hem de boynunun borcudur.

"Üsküdar'da direnişi bütün boyutlarıyla kuşatacak, sahiplenecek, kalıcı hâle getirecek bir müzenin yahut büyük bir kültür merkezi olmalı"

Şemsipaşa Camii

OSMANLI MEDENİYET YORUMUNDA MİMAR SİNAN*

Fotoğraf: Mustafa Aksay

SAADETTİN ÖKTEN

Bu yazıda büyük mimari deha Mimar Sinan'ı tek başına değil, içinde yetiştiği dönemi de kapsamak üzere Osmanlı medeniyet yorumu sürecinde ele alıp değerlendirmeye çalışacağız. Osmanlı medeniyet yorumu İslam medeniyetinin rönesansla başlayan modern zamanlarda oluşan bir versiyonudur. Bu oluşumun mekanı ise İslam olgusu ile yeni tanışan Anadolu, Balkanlar, Akdeniz adaları, Bosna ve Orta Avrupa gibi mekanlardır. İslam medeniyet tasavvuru kurucu özünü Mekke ve Medine de oluşturduktan sonra Kudüs'ü fethetmiş ve oradan da eski dünyaya açılmıştır. Suriye, İran, Horasan, Maveraünnehir ve hatta Hindistan doğuya giden açılımı gösterir. Batıya giden kol ise Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, Kıbrıs ve Sicilya üzerinde hakimiyet kurmuştur. İslam medeniyetinin orta çağdaki parlak başkenti ve simge şehri ise Bağdat'tır. İslam medeniyet tasavvuru bu saydığımız coğrafyalarda inanç ve değerler sistemi, bu değerleri hayata geçiren ve görünür kılan davranış biçimleri ve bu davranışları murakabe eden ahlak ve hukukuyla var olmuştur. İslam medeniyet tasavvurunun orta çağdaki bu parlak dönemi batıdan haçlıların do-

* *Sultan Gazi Belediyesi'nin "Mimar Sinan ve Su" konulu Sempozyumunda sunulmuş, yayınlanmamış tebliğdir.*

Edirnekapı Mihrimah Camii

ğudan da Moğolların saldırılarıyla kesintiye uğramış, Bağdat şehri eski ihtişamını kaybetmiş ancak bu dönemde Anadolu'da İslam medeniyetinin yeni bir hamlesi zuhur etmiştir. Selçuklu ile başlayan ve Osmanlı ile devam eden bu yeni hayat hamlesi Avrupa'nın yeni bir başlangıç yaptığı Rönesans ile eş zamanlıdır. Avrupa rönesans hamlesiyle inanca dayalı Katolik medeniyet tasavvurundan akla dayalı rasyonalist moderniteye geçiş yapmaya başlamıştır. İslam medeniyetinin Anadolu'da başlayan yeni hamlesi kadim İslam ülkelerindeki birikime dayanmakla birlikte İslam ile yeni tanışan coğrafyalarda Balkanlar, Bosna, Orta Avrupa ve Akdeniz adalarında neşvü nema bulmuş ve uygulanmıştır. Bu yeni medeniyet hamlesinin simge şehri ise İstanbul'dur.

"Osmanlı sarayı, bir ciheti ile devlet reisinin ve ailesinin topluma örnek olarak yaşadığı bir mekan olmakla birlikte diğer ciheti ile devlet işlerinin İslami esaslara göre yürütüldüğü bir idare merkezidir"

İslam medeniyet tasavvurunun bu yeni hamlesine "Osmanlı medeniyet yorumu" adını veriyoruz. Bu yorum kurumsallaşarak etkisini uzun bir zaman sürecine ve toplumsal ölçeğe yaymış ve böylece Osmanlı medeniyet yorumu etkin bir hüviyet kazanmıştır. Sinan da her ne kadar bir mimari deha olsa bile bu yorumun içinde mütalaa edilmek mecburiyetindedir çünkü bu toplumsal ortamda yetişmiş, imkan ve fırsat bulmuş, eser vermiş, taktir ve teşvik görmüştür. İmkan ve fırsat bulamayan, neticede eser veremeyen, eser verse bile takdir ve teşvik görmeyen bir dehanın kaybolup gitmesi işten bile değildir. Genel manada tarihte iz bırakan büyük aktörleri tanırken onların yetişmesine ve gelişmesine fırsat veren toplumsal düzeni de unutmamak icab eder. O medeniyet yorumunun kurumsal anlamdaki önemli bir yapısı saraydır. Osmanlı sarayı, bir ciheti ile devlet reisinin ve ailesinin topluma örnek olarak yaşadığı bir mekan olmakla birlikte diğer ciheti ile devlet işlerinin İslami esaslara göre yürütüldüğü bir idare merkezidir. Saray yapılanması İslam medeniyetinin bidayetinden itibaren oluşan yönetim geleneğinin kesintisiz bir biçimde devam etmesinin ürünü veya son halkasıdır. Bu bakımdan bütün referansları İslam medeniyetinin özgün değerleri ile örtüşür. Osmanlı medeniyet yorumunun diğer bir önemli unsuru ordudur. İslam medeniyetinin ilk ordusu hicretten sonra kurulmuştur. Hz. Ömer zamanında ise kayıtlı bir ordu oluşturulmuştu. Osmanlılar bu geleneği inkıtaa uğratmadan devam ettirdiler. Orduyu hümayûn, Yeni Çeriler ve Kapı Kulu Ocakları ile

Tımarlı Sipahilerden oluşmakta idi. Bir boyutu ile bir savaş aygıtı olan bu kuruluş diğer boyutları ile bir eğitim, öğretim, uslûp ve edep mektebi idi. Tarihin bize söylediğine göre Sinan bu orduya mensup olmuş ve buradan büyük feyz almıştır. Osmanlı medeniyet yorumunun diğer bir kurumu ise çarşıdır. İslam medeniyetinde ticaret teşvik edilmiş, ticareti mümkün ve kolay kılan yollar, konaklama tesisleri ve limanlar güvenlik altına alınmıştır. Sözü edilen bu tesisler devletin himayesi ve kontrolü altındadır. Osmanlı ticareti doğu-batı ve kuzey-güney hatları üzerinden uzun yüzyıllar işlemiş ve ürün vermiştir. Doğu Asya'dan gelen mallar Doğu Akdeniz ve Kızıl Deniz üzerinden batıya aktarılırken Mısır ve Lehistan ekseninde de iki yönlü ticaret asırlar boyu devam etmiştir. Böylece Osmanlı coğrafyasında çok canlı ve mahsüldar bir iktisadi hayatın yanında çok ciddi ve dinamik bir kültürel bir alışveriş de mümkün olabilmiştir.

Osmanlı medeniyet yorumunun bir diğer kurumsal yapısı ise tekkelerdir. Tasavvuf geleneği İslam medeniyetinin bidayetinden itibaren mevcuttur. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte bu coğrafyada tasavvuf geleneğinin buraya has yeni ögeleri oluşmuştur. Bu ögelerden birisi Mevlevilik diğeri ise Bektaşiliktir. Her iki silsilenin de temeli İslam medeniyetinin kadim coğrafyalarına ve kadim geleneğine dayanmaktadır. Buna karşılık yorumları ve uygulamaları Osmanlı coğrafyasındadır. Mevlevi ve Bektaşi tekkeleri İslam ile yeni tanışan coğrafyalarda Anadolu'da, Balkanlarda, Bosna'da, Ege adalarında, hatta Orta Avrupa'da uzun yıllar var olmuş, kendi zihniyetini, zevkini ve muhabbetini ve bunlara dayalı yaşayış biçimini topluma neşretmiştir. O dönemlerde Osmanlı coğrafyasında yaşayan bir bireyin tekke adap tavı ve etkisinden bağımsız kalması mümkün değildir. Son olarak İslam medeniyetindeki büyük bir geleneğin devamından söz edelim; bu da Osmanlı medreseleridir. Kaynakların belirttiğine göre Osmanlı'nın kurduğu ilk medrese 1331'de İznikte'dir. Bursa'da Orhan Gazi ile başlayan medrese kuruluş süreci II. Murat ile devam etmiş, bu arada kalan dönemde Bursa'da toplam yirmi bir adet medrese kurulmuştur. Yine bu dönemde Edirne'de on bir medrese-

Süleymaniye Camii

Selimiye Camii kubbesi

nin inşa edildiğini biliyoruz. İstanbul'un fethinden sonra ilk medreseler Zeyrek ve Ayasofya'da açılmış, bunları Fatih, Bayezit ve Süleymaniye medreseleri takip etmiştir. Osmanlı medreselerinin şöhreti bugün de halen devam etmektedir.

Yukarıda sözü edilen kurumsal yapılanma sonucu Osmanlı toplumsal yapısında ne gibi değişiklikler olmuş ve ne tür ürünler ortaya çıkmıştır? Şimdi buna bir göz atalım. Bu yeni medeniyet yorumunun yaşaması ve gelişmesi için yeni bir lisan oluşmuştur. Bu lisan bir bilim ve sanat dilidir. Osmanlıca adını verdiğimiz bu lisan temel yapısını Türkçe'den almakla birlikte kavramlarını, muhteva ve şumül değiştirerek Arapça ve Farsça'dan almıştır. Osmanlı medeniyet yorumu bu dil sayesinde entelektüel düzeyde bir iletişim düzlemi kurmuş ve bunun sonucu olarak bugüne kadar gelebilmiştir. Yukarıda söz edilen kurumsal yapılanmanın bir diğer ürünü ise yeni bir hukuk yorumudur. İslam hukukunun temel değer ve ilkelerini ihlal etmeyen bu yorum Osmanlı arzında ve modern zamanlarda yeni bir hukuk uygulaması oluşturarak toplumun yaşamasını ve refahını temin etmiştir. Yukarıda sözü edilen yeni ürünlerden bir diğeri ise Osmanlı coğrafyasında yeni bir hikmet ve tefekkür birikiminin oluşmasıdır. Geleneğin devamı ve yeni bir açılımı olan bu olgu Osmanlı insanına geniş bir gönül ve açık bir ufuk sağlamıştır. Kurumsal yapılanmanın bir başka ürünü ise Osmanlı toplumunda oluşan yeni bir muaşeret tarzıdır. Bu muaşeret İslam ahlakının bu coğrafyaya ve bu zamana has bir yorumundan başka bir şey değildir. Gündelik hayattaki selamlar, hitaplar, vedalar, dilekler bu muaşeret tarzı üzerinden ifade edildiğinde Osmanlı edebi ortaya çıkmaktadır ve son olarak kurumsal yapının sanatta yeni bir açılım vesilesi olduğunu söyleyebiliyoruz. Osmanlı sanatındaki bu yeni açılım özellikle mimaride şiirde ve musikide kendisini gösteriyor. Osmanlı sanatı geleneğin yeni bir halkası olarak ortaya çıkarken kendi zamanının ve mekanının taleplerine en münasip cevapları da vermiş bulunmaktadır. Mimar Sinan bir Osmanlı insanı olarak ve sarayın himayesinde yetişerek

Halep Hüsrevpaşa Camii

bütün bu ürünlerin hepsinden nasipdar olmuş ve birinde de zirveyi ele geçirmiştir. Bu zirve mimari sanatıdır.

Mimar Sinan ihtilaflı olmakla birlikte 1490 yılında Kayseri'de doğmuş bir devşirmedir. İstanbul'a geldiğinde yirmi iki yaş civarındadır. Acemi ocağında marangozluğa kabiliyeti fark edilmiş, Ordu-yu Hümayûn'da Yavuz Sultan Selim'in hizmetinde Arap, Acem diyarlarını gezmiştir. Bu seferler sırasında Selçuklu, Safevi, Antik Yunan ve kadim Mısır yapılarını tetkik ettiğini biliyoruz. Fakat aynı zamanda yukarıda da söz edildiği gibi Ordu-yu Hümayûn'da hem yapı eğitimi almış hem de Osmanlı edebini öğrenmiştir. Mimar Sinan'ın askeri kariyeri Kanuni devrinde de devam eder. Liyakat esasına göre çalışan Osmanlı devlet sistemi, Sinan'ın kabiliyetini fark ederek ona fırsat ve imkanlar sunmuştur. Kanuni'nin Belgrad, Rodos, Alaman, Irakeyn, Korfu ve Boğdan seferlerine iştirak eden Sinan, Prut Nehri üzerine kurduğu ahşap köprü ile harika bir mühendislik çözümü ortaya koymuş ve bu sayede Mimarbaşılığa terfi ettirilmiştir, diğer bir deyişle Sinan hassa mimarlar ocağında reisü'l-mimaran olmuştur. Bu dönemden itibaren vefatına kadar geçen takribi kırk yıl içerisinde Sinan idaresindeki Hassa Mimarlar Ocağı külliyeler, su yolları ve köprüler inşa etmiştir. Sayıları yüzleri bulan bu eserlerden birkaç örneği şu şekilde verebiliyoruz. Şehzade, Süleymaniye, Selimiye, Mihrimah ve Atik Valide külliyetleri; Kırk Çeşme Suları, Büyük Çekmece, Drina ve Mostar köprüleri. Şimdi Sinan'ın bu eserde ne yaptığına bir göz atalım. Sinan bu eserlere dokunurken yetiştirildiği Osmanlı medeniyet yorumunun kurumsal etkilerini gözlemlemek mümkündür. Sinan Hassa Mimarlar Ocağı'nın bütün uygulamalarında, varlıkta gizli olan hüsn-ü mutlak'ı yine varlığın kanunlarına itaat ve riayet ile görünür kılmıştır. Kısacası hafi olan hüsnü zahir kıldı. Varlığın kurallarına yani malzemenin ve mekaniğin kanunlarına itaat ederken bunu mecbur kaldığı için yapmamıştır. Mukaddes bir nizama dahil olma coşkusu, gayreti, şevki, şükrü içinde yapmıştır. Bu coşku, şükür ve itaat Sinan mimarisinin edebidir. Sinan hiçbir eserinde haddi

"Liyakat esasına göre çalışan Osmanlı devlet sistemi, Sinan'ın kabiliyetini fark ederek ona fırsat ve imkanlar sunmuştur"

Bosna-Hersek
Drina
Köprüsü

aşmaz yani malzemeyi ve mekaniği zorlamaz. Malzeme ve mekaniğe hürmet eder çünkü onların da yaratıldığını ve ancak insanlara emanet edildiğini bilir. Neticede yaratılmışa hürmetle yaklaşan ve böylece insana muhabbet telkin eden bir yapı sistemi ortaya çıkar. Sinan'ın bu yaklaşımı ve tarzı Osmanlı medeniyet yorumunun bir sonucudur. Had bilme yani haddi aşmama, mekaniğe ve malzemeye hürmet, sarayda edindiği deneyimden ve medresenin toplumsal etkisinden kaynaklanır. Sinan mimarisinde görülen eşya ve insana hürmet ve muhabbet özellikleri de tekkedeki müsamaha ve muhabbet neşesinden kaynaklanmaktadır. Sinan mimarisinin işlevselliğinin kaynağı ve bu mimaride görülen sadelik çarşının ürünüdür. Salâbet ve anıtsallık ise ordunun Sinan üzerindeki etkisinin mimariye yansımasından ibarettir.

"Sinan'ın mimaride kullandığı ahenk hayatı var eden ilahi takdirin gölgesinde ve emrindedir"

Sinan, bu mimari dili ve hitabı öncelikle varlıkta yaratılmış olarak yer alan nisbet şartına riayet ederek sağlamıştır. İnsan için yaşanır ortam Allah'ın kurduğu nisbetler ile var olan en güzel ortamdır. Sinan Osmanlı kurumsal yapısı içerisinde bu nisbetler sistemini böyle öğrenmiş ve idrak etmiş, Allah'ı bilen ve ona itaat eden bir kul olarak onun kurduğu nisbetlere asla karşı çıkmamıştır. Sinan bir beşer olarak Allah'ın nisbetlerinden daha iyi bir nisbet kuramayacağını müdriktir. Osmanlı kurumsal yapısı içerisinde oluşan edep de bunu zorunlu kılar. Sinan mimarisi Allah'ın kurduğu nisbetler sistemi içerisinde erir, yok olur. Sinan bu yok oluşu bir zaruret olarak değil, bu itaati bir şevk ve şükran vesilesi olarak addeder. Sinan mimarisinin bir diğer özelliği varlıkta her şeyin bir istiab haddi olduğu gerçeğini kabullenmekle ortaya çıkar. Varlığın kapasitesinin veya sınırının üzerinde olan bir şeyi varlıktan istemek had bilmezlik ve bî-edebâne bir davranıştır. Varlık kavramına mimarinin konusu olan arazi, topografya ve malzeme de dahildir. Sinan mimarisi Allah'ın eseri ve emaneti olan arazi, topografya ve malzemeyi nasib edilen miktarda veya işaret edilen ölçüde kullanır. Burada kula nasip edilen her imkanın aynı zamanda bir sınırı

Maglova Su Kemeri

ve haddiyle beraber lütfedildiği de gözden ırak tutulmamalıdır.

Sinan, kendisine lütfedilen mimari imkanları ne daha az, ne daha çok ölçekte zorlamıştır. Büyük bir alana küçük bir yapı inşa etmek mimari imkanı israf etmektir. Bunun tam tersi ise mimari manada tamahkarlıktır, hırstır. Her ikisi de insan ruhuna sıklet getirir. Sinan mimarisinin üçüncü özelliğini terkibinde veya ahenginde görüyoruz. Sinan Osmanlı kurumsal yapısından aldıkları ile yaradılmış alemde bazen aşikar bazen gizli ilahi bir ahenk ve nizam oluğunun farkındadır. Bu olgu durağan ve devingen boyutları ile olağan ve olağan dışı tecellileri ile hayatı çok renkli sürprizli ve meçhul bir serüven haline getirir. Sinan eserlerindeki ahenk ilahi taktirin vaz ettiği ahenk içinde kaybolmaktadır. Sinan'ın mimaride kullandığı ahenk hayatı var eden ilahi takdirin gölgesinde ve emrindedir. Mimarideki kitlesel dağılım, ışık ve gölgeye olan kabul ve iştiyak ve seslerle olan ilişki; tabiatın renklerine karşı gösterdiği iltifat Sinan mimarisinin ilahi ahenge karşı teslimiyetini ifade etmektedir.

Netice olarak kısaca şunu söyleyebiliriz: Sinan mimarisinin ilahi irade tarafından vaz edilen nisbetlere riayeti yine o iradenin sunduğu imkanlarla iktifası ve yine o iradenin lütfettiği ahenk özelliklerine itaati bütün insanları mutlu ve huzurlu kılmaktadır. Çünkü bütün insanlar ilahi iradenin mahluklarıdır. Aynı nisbet, iktifa ve ahenk kurallarına göre yaratılmışlardır ve bu kurallara muhtaç ve tabidirler. İnsanlar Sinan mimarisinde hilkatin kendilerine giydirdiği kisvenin karşılığını bulmaktadırlar. Sinan bu karşılığı gerçekleştiren kişidir. Bu gerçekleştirmeyi de Osmanlı medeniyet yorumunun kurumsal yapılanması içinde geçirdiği uzun yıllara ve bu yapıdan aldığı maddi ve manevi eğitime borçludur.

قال تعالى إن الصلوة كانت على المؤمنين كتابا موقوتا

AMERİKA DİYANET MERKEZİ: MİMARİDE BİR KİMLİK ARAYIŞI

FARUK YASLIÇİMEN

Erken cumhuriyet rejimi kozmopolit ve sofistike bir Osmanlı mirasından devşirilen kültürel hafızayı silmek ve itibarsızlaştırmak adına radikal adımlar attı. Bu adımlar Türkiye toplumu üzerinde, etkileri hala devam eden, travmatik izler bıraktı. Asırlar boyunca doğal ve tarihi devinimi içinde süregelen çok yönlü bir kültüre karşı yürütülen bu mücadele ve cumhuriyetçi elitin baskın söylemsel hegemonyası, Türk halkının bugün yüzleşmek zorunda kalacağı birçok trajedi üretti. Ancak son yıllarda Türkiye, Osmanlı geçmişiyle uzlaşma ve yüzleşme sürecini yaşıyor. Bu süreçte geleneksel mimari biçimler, muhtelif güncel yorumlama ve denemelerle kamusal alanda giderek daha fazla karşımıza çıkıyor.

> "Türkiye mimarisinde gelenekle bağ kurma isteği yeni değildir"

Doğrusu, Türkiye mimarisinde gelenekle bağ kurma isteği yeni değildir. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra bu yönde teşebbüsler olduğu görülür. Bu minvalde Sedad Hakkı Eldem ve Turgut Cansever'in isimlerini özellikle zikretmek gerekir. Kültürel mirasının yeniden keşfedilme ve yorumlanması özellikle 1980›ler sonrasında Kuzey Afrika'dan Doğu Asya'ya geniş bir İslam coğrafyasında açıkça görülen bir olgudur. Turgut Cansever'in mimari ter-

cihleri de bu tarihlerden sonra biçimsel anlamda daha belirgin bir yönelim kazanmıştır.

Lakin mezkur gelişmeler Türkiye'de seküler elitin muhafazakâr kitleler ve geleneksel değerler üzerindeki ağır ideolojik hegemonyası nedeniyle durduruldu. Sözgelimi bazı kamusal yapılar için açılan yarışmalarda belli proje teklifleri sırf ideolojik nedenlerle, "tonoz inşası gericilik alametidir" yollu yaklaşımlarla saf dışı bırakıldı. Tasarımların toplam kalitesi göz önünde bulundurulmadı. Seküler elitin kültür üzerindeki bu ideolojik hegemonyası ancak son zamanlarda hafifledi ve monolitik tarih okumalarından peyderpey uzaklaşıldı. Artık Türkiye'de birden fazla tarih okumasının daha eşit şartlarda rekabet halinde olduğunu görebilmekteyiz. Bu ise demokratik çoğullaşma ve kültürel çeşitliliğin sağlanması yolunda önemli bir adımdır.

Türkiye hâlihazırda yaşadığı geçmişle uzlaşma ve yüzleşme sürecinin çeşitli yansımalarını dükkan isimlerinden kamusal ve özel yapıların mimari biçimlerine, tarihi konulara münhasır dizilerden tarihçilerin konuk edildiği popüler televizyon programlarına kadar gözlemleyebilmek mümkündür. Osmanlıca kelimelerin yeniden keşfedilip, hatta üretilip, eskiden kullanılmayan hatalı tamlamalarla gündelik yaşam içinde tüketilmeye başlaması da yeni yeni tecrübe edilen ilginç durumlardandır.

Şüphesiz, bu yaklaşımlar mebzul miktarda *kitsch* üretilmesine ve kimlik odaklı revizyonist okumaların sorunlu neticeler doğurmasına da yol açmaktadır. Bilhassa mimaride, geleneksel biçimlerle sembolik ve yüzeysel bir ilişki kuran ve çoğunlukla orantısız biçimlerle bina cephelerinde tezahür eden kötü örnekler sık sık karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel mimariye ilişkin olumsuz algılamaların önemli bir kısmı, Osmanlı mimari geleneğinden görünürde esinlenen bu yapıların büyük çoğunluğunun herhangi bir özgünlük derdi taşımadan alelade inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin konu cami mimarisi olduğunda, büyük bir kubbeye eşlik eden kalem şeklinde minareler ve sair mimari unsur ve bezemeler, zihinlerimizdeki müşterek cami imgesine denk düştüğünden yeterli görülmüş ve büyük bir mimari yetenek gerektirmeyen bu replikalar nihai anlamda geleneksel mimarinin güncel kullanım imkan ve meşruiyetini zora sokmuştur. Oysaki geleneksel mimarinin statik değil dinamik, inşa edildiği mekana hürmetkar, üslup tutarlılığına

sahip, oranlı ve toplumsal gerçekliği dikkate alan bir yapıya sahip olduğuna ilişkin bir literatür mevcuttur.

Bununla birlikte muhafazakâr çevrelerin yüceltmeye aşina oldukları tarih anlayışlarını son zamanlarda sorgulamaya başladıkları da görülüyor. Sözgelimi popüler bir Osmanlı tarihçisi, aylık yayınlanan bir dergide, geçmişin sorunlu yorumlamalarına atıfla "tarih bizi zehirliyor" iddiasında bulunabiliyor ya da bir başka yazar, tarihin yüzeysel okumalarının, günün ihtiyaç ve beklentilerine uygun yeni yorumlamaları engellemesinden yakınabiliyor.

İşte açılışı 2016 yılı Nisan ayı başında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımı ile gerçekleştirilen Amerika Diyanet Merkezi'nin mimari tercihlerini bu geniş ve dinamik sosyo-politik bağlam içinde değerlendirmek gerekir.

"Muhafazakâr çevrelerin yüceltmeye aşina oldukları tarih anlayışlarını son zamanlarda sorgulamaya başladıkları da görülüyor"

Bu merkez 60.000 m2 alan üzerine inşa edilmiştir ve kapalı alanı bunun yarısı kadardır. Proje konferans salonu, kütüphane, kültür merkezi, 1.500 kişilik kapasiteye sahip bir cami (3000 kişilik avlu kapasitesiyle birlikte ABD'nin en büyük camisi sayılabilir), bir restoran, kafe ve dükkanlar, çalışma salonu, havuz ve kapalı spor salonuna sahip çifte Türk hamamı, bir misafirhane, İslam Medeniyetleri Müzesi, Türk evlerinden oluşan bir mahalle, Türk-İslam bahçesi, açık spor alanları, piknik alanları, çeşmeler ve 400 araçlık bir otoparkı içermektedir.

Bu büyük külliyenin mimarı Osmanlı klasik dönem mimarisine tutkuyla bağlı ve bu konuda istisnai bir uzmanlığa sahip Muharrem Hilmi Şenalp'tir. Mimarın ofisi Üsküdar Aziz Mahmut Hüdai Mahallesi'nde, sahilden Ayazma Camii'ne doğru çıkan Mehmet Paşa Değirmeni Sokağı'nın hemen başındadır. Şenalp ofisine *Hassa Mimarlık* adını vermiştir. Bu isim, Osmanlı Devleti'nde inşaat projelerinden sorumlu resmi bir kurum olan *Mimaran*-ı Hassa *Ocağı*'ndan gelmektedir. Şenalp'in ofisine verdiği isim, sembolik bir referanstan ibaret değildir ve mimarın yaptığı işin içeriğiyle doğrudan alakalıdır.

Hilmi Şenalp'in, bugün 21. yüzyılda mimari tasarımlar yaparken Osmanlı klasik mimarisinden ciddi derecede esinlenmesi ve bazı durumlarda bu mimarinin çeşitli unsurlarını yeniden üretmesi mimaride

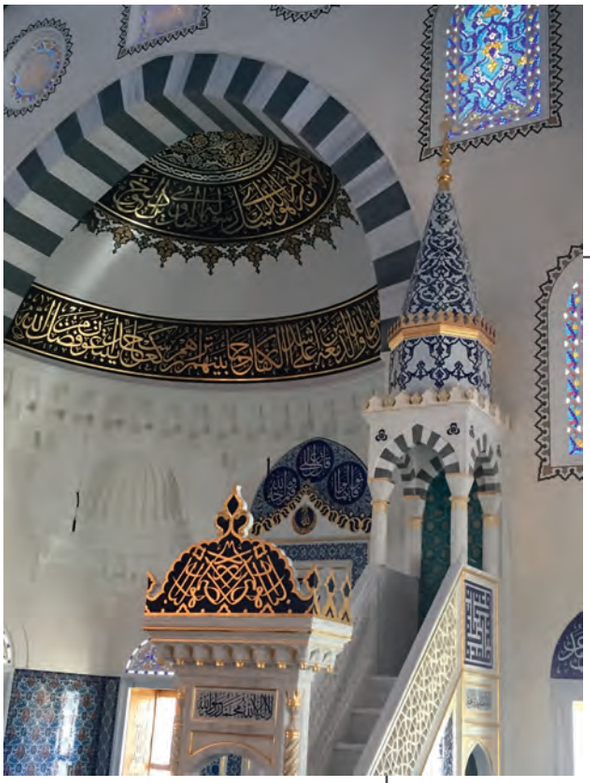

bilinçli bir kimlik arayışının yansımasıdır. Haddizatında, Amerika Diyanet Merkezi projesi, Hassa Mimarlık'ın internet sayfasında "genel seyri ve özgünlüğü ile bizim bin yıllık köklü uygarlığımızın temsili için bir fırsat" olarak nitelendirilmiştir.

Amerika Diyanet Merkezi'ndeki yapıların mimari tasarımlarının izlerine Şenalp'in önceki eserlerinde rastlanabilir. Örneğin, bu merkezde bulunan cami, dışarıdan bir bakışla Ankara Subayevleri (1996), Tokyo (1993-2000) ve Berlin Şehitlik (2004) camilerine çok benzer. Aynı şekilde, külliyedeki Türk evleri ve benzer işleve sahip diğer binalar Küçük Çamlıca Köşkleri (1998) ile Kağıthane'deki Başbakanlık Osmanlı Arşivi Külliyesi'nin (2009) mimari biçimlerini andırmaktadır. Bu yapıların her ikisi de İstanbul'dadır.

Klasik dönem Osmanlı mimarisini güncel Türk kimliği ile harmanlayan Hilmi Şenalp'in biçimsel tercihleri, eserlerinde kullandığı yapı malzemesi olan beton ya da çelik tarafından hiçbir şekilde dayatılmamaktadır. Bu mimari tercihler bazı soru işaretlerini beraberinde getirebilir. Örneğin, kimi yorumcular bu eserleri tarihselcilik veya anakronizmin en güncel örnekleri olarak değerlendirebilir. Amerika Diyanet Merkezi, ekletisizm ve historisizmin Avrupa'da hakim olduğu geç ondokuzuncu yüzyılda imparatorluklar arasındaki rekabetin tezahür ettiği görkemli Dünya Sergileri için hazırlanan Osmanlı pavyonlarını da çağrıştırır. İlaveten bu mimari yapıların bulundukları mekan ile ilişkileri de kolayca sorunsallaştırılabilir. Zira külliye mimarisinin üzerinde kurulduğu coğrafya, ülke tarihi, mimari geleneği ya da estetik tercihleriyle alakası yoktur.

> "Türkiye'de bilhassa cami mimarisi diğer kamusal yapılardan ayrılır"

Bununla birlikte, Şenalp'in yaklaşımı çok sayıda güncel mimari denemeden biri olarak da kabul edilebilir. Kimine radikal görülebilecek bir okumayla, bu eserlerin güncel post-modern ve dekonstrüktivist mimari denemeler ile kıyaslandığında tıpkı onlar gibi yenilikçilik derdinde olduğu bile söylenebilir. Zira Şenalp'in mimarisi, *gelenek içinde yenilenme* ilkesini izler. Buna göre mimari tasarım, virtüözlük endişesinden azade, mazinin biçimleriyle irtibata geçer ve onları özgül biçim ve oranlarını korumak kaydıyla yeni konfigürasyonlarda kullanır. Kadim teknik ve ustalığı kullanmanın yanı sıra, yeni malzeme ve uzmanlık bilgisinden de faydalanır. Örneğin Şenalp'in camilerindeki tezyinatlı kündekari kapılar mevcut herhangi bir tarihsel kapının

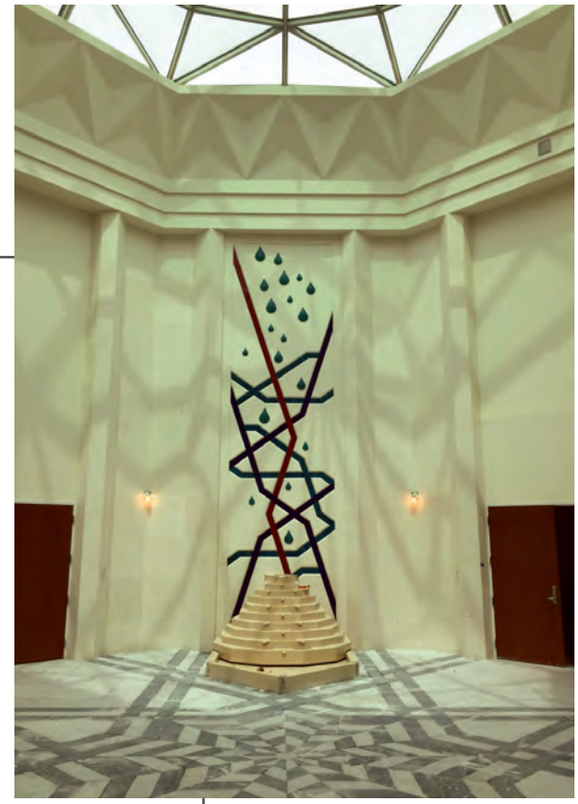

doğrudan kopyası değildir. Aksine bunlar yaşayan ustalar tarafından tasarlanmış orijinal kapılardır ve bunları üreten ustalar, işlerine, kendi üsluplarının rengini verir ve dahi baskın olmayan "modern" dokunuşlar da katarlar.

Şenalp'in yakın zamanlarda açılışı yapılan Altunizade'deki Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tatbikat Camii, mimarın gelenekten esinlenerek yeni tasarımlar ortaya koyma yaklaşımına olan açıklığını da göstermektedir. Cami tamamıyla güncel (*contemporary*) görünmekle birlikte geçmişe referanslarla doludur. Doğrusu, caminin en etkileyici parçası olan kubbesi, varolan bir geleneksel biçimden esinlenerek tasarlanmıştır. Bu biçim, Erzurum'daki bazı kamu ve sivil mimari örneklerinde görülen *kırlangıç kubbe*'dir.

Türkiye'de bilhassa cami mimarisi diğer kamusal yapılardan ayrılır. Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde bulunup kendisinden önceki mimarlık geleneğinden kesin bir kopuşu temsil eden ve "cami"den ziyade bir Aztek tapınağını andıran Behruz Çinici'nin *Meclis Camii*, kıymetli bir deneme olarak görülse bile, seküler elitin Osmanlı/İslam kültürüne modernleştirmeci yaklaşımına güzel bir örnek teşkil etmekten öteye gidememiştir. Camiler, dini kimliğin en merkezi toplumsal tezahürlerinden olduklarından, geleneksel biçimli ibadethaneler halk nazarında daha muteber ve hüsnü kabule namzet yapılar olagelmiştir.

Öte yandan, Türkiye halkının her halükarda sıkı bir gelenekçi olduğunu düşünmek de hatalı olabilir. Yeni denemeler radikal sayılabilecek tasarımlarla ortaya konmadığında, pekala teveccüh görebilmektedir. Buna karşın, örneğin Emre Arolat'ın İstanbul Büyükçekmece'de bir tepe üzerine inşa edilip mağarayı andıran Sancaklar Camii geniş bir kamuoyunda merak uyandırıp tartışılmış ve yoğun eleştirilerin odağı olmuştur. Zira mimar bu ibadethaneyi tasarlarken içinde bulunduğu toplumsal algı ve beğenileri dikkate almak yerine, şarkiyatçı bir yaklaşımla İslam geleneğinden ziyade Hıristiyan geleneğindeki uzlet fikrini esas almıştır. Caminin en bilindik alameti olan şehir merkezinde, hayatın içinde ve çarşı pazarın tam ortasında bulunması yerine, kendini gizleyen, hayat akışının dışında duran ve uzaktan bakıldığında zihinlerde müşterek ibadethane imgesine muvafık düşmediğinden cami olduğu anlaşılamayan bu mekan radikal bir denemedir. Sancaklar Camii ziyaretçilerinin bu mekanla kurdukları ilişkiye dair toplumsal-psikolojik analizler ve akademik araştırmaların ne tür sonuçlar vereceği merak konusudur.

Şüphesiz, Amerika Diyanet Merkezi'nin mimari tasarımı

hem mimarın hem de sponsorlarının kimlik arayışının açık bir tezahürüdür. Bu yaklaşım, geçmişin biçimlerini tarih ve hafıza ile ilişkilendirerek yeniden yorumlar. Ancak merkez, mimaride sadece *bir* kimlik arayışının örneğidir ve halihazırda başka arayış ve yönelişler de bulunmaktadır. Sözgelimi yine kamu sponsorluğunda Küba'ya Ortaköy Camii'nin bir benzeri yapılmak istenmekle birlikte Almanya'da inşa edilen Köln Merkez Cami'nin mimarı bir Alman, Paul Böhm'dür ve Köln Camii, örneklerine Almanya'da sıkça rastlanan, modern bir denemedir. Hakeza açılışı 2011 yılında yapılan Berlin'deki konsolosluk binası ve bu minvaldeki diğer yapılar da göz önünde bulundurulduğunda Türkiye hükümetinin yurtdışında inşa edilen kamusal yapılarda her zaman geleneksel biçimleri tercih etmediği sonucuna ulaşılabilir.

Şenalp'in klasik Osmanlı mimarisini *gelenek içinde yenilenme* yaklaşımıyla tevarüs eden tercihleri, farklı bir bakış açısıyla, toplumsal değerlerin türdeşleşmekte olduğu küreselleşen bir dünyaya karşı "korumacı" bir cevap olarak da okunabilir. Diğer bir ifadeyle, Şenalp'in Diyanet Amerika Merkezi projesiyle yaptığı deneme, mimari gelenekleri elinin tersiyle iten ve geçmişten kesin bir kopuşu temsil eden post-modern ve dekonstrüktivist mimari akımlara radikal bir tepki olarak değerlendirilebilir. Maryland'deki Diyanet Merkezi'nin bir ziyaretçisi külliye içindeki klasik Osmanlı üslubundaki caminin her hafta Cuma namazı için toplanan farklı ülke ve etnik kökenlerden Müslümanlarla dolup taştığını ve bu müminlerin külliyeye girdiklerinde gördükleri manzara karşısında heyecanlandırıp kendilerini "evde" hissettikleri izlenimi edindiğini belirtmektedir.

> "Türkiye'de geçmiş ve tarihle yüzleşme sürecinin henüz başlarındayız"

Türkiye'de geçmiş ve tarihle yüzleşme sürecinin henüz başlarındayız. Görünen o ki, laikçi ve muhafazakâr çevreler arasında farklı kültür ve tarih okumaları üzerinden oluşan gerilim ve rekabet önümüzdeki on yılların gündemini teşkil edecek ve kamusal alandaki meşruiyet bu tartışma ve rekabetin neticesine göre şekillenecek. Ancak her halukarda kamusal alanın, daha uzun bir yolu olsa da, Türkiye geçmişinin güncel yansımaları bakımından çoğulculaştığını söylemek mümkündür. Bu ise ülke için önemli bir kazançtır.

İSTANBUL'UN ŞÂHİDELERİ ve KİTABELERİ

MEHMET SAMSAKÇI

"Ahireti teşrif etti ifadelerini kullanabilen tek millet herhâlde İslâm'la müşerref, muazzez ve muhterem Türk milletidir"

Dünya toplumları içerisinde ölenlerini gömdüğü yer için "ziyaret edilen yer" mânâsına gelecek bir kelime kullanan, "öldü" sözünün soğukluğundan kaçmak için bir dereden su getirip alternatif ölüm söylemleri üreten; vefat eden için "ikmâl-i enfâs-ı ma'dude eyledi" hatta Hz. Peygamber söz konusu ise "âhireti teşrif etti" ifadelerini kullanabilen tek millet herhâlde İslâm'la müşerref, muazzez ve muhterem Türk milletidir…

Müslüman Türklerin, ölümle nasıl barışık, nasıl kardeş, nasıl hemhâl olduğu, son yıllarda değişik disiplinlerden araştırmacıların büyüklü-küçüklü etütlerine mevzu olmuş, özellikle Osmanlı asırlarında nasıl bir ölüm estetiği inşa edildiği çeşitli şekillerde vurgulanmış, gösterilmiş, ispatlanmıştır. Şüphesiz hayatı memat kadar önemseyen, mematı da hayatla anlamlandıran bu ruh, tek kelimeyle "dünyacılık" demek olan sekülerizmden önce yaşıyordu. Öte dünya his ve fikrinin unutulduğu, unutturulduğu, daha masum bir tabirle geri plâna atıldığı zamane kültüründe artık ölüm de bizden uzaklaşmış, ölüme ve ölülere yabancılaşılmış, dolayısıyla ölüm estetiği bitmiş, neticede mezar, ziyaret edilen yer olmaktan çıkmış, mezar taşlarında artık "zâir"e değil, "yolcu"ya seslenilir olmuştur. Artık ehl-i kubur için hususî bir zaman

ayırma demleri geçmiş; Fâtiha ricalarına verilecek cevaplar, yoldan geçenlerin - o da eğer mezar taşlarına bakacak, oradaki yazıları okuyacak zamanı ve donanımı varsa - insafına kalmıştır. Hoş, artık mezar taşlarında da "Hüve'l-Bâkî"lerin "Rızaen lillâh el-Fâtiha"ların yerlerini, doğum ve ölüm tarihleri almış, "*Bugün bana ise yarın sanadır*" ikazları da hâk ile yeksân olmuştur!

İstanbul'un peyzajının bir tarafı şüphesiz mezarlar, mezarlıklardır. Sur içi İstanbul'unun çeşitli mahalleleriyle, Üsküdar ve Eyüp'ün mânâları kısmen mezarlıklardan gelir. "*Türklerin ölüm şehri Eyüb, Avrupa toprağının bittiği sahilde İslâm cennetinin bir bahçesi gibi*" diyen Yahya Kemal, bir gün "*Karacaahmet bizim temel taşımız*" diyen Süheyl Ünver'e de "*Bu fikri imzalarım*" cevabını vermiştir. Ölüleriyle iç içe yaşayan, toprağın altındakilerle irtibatını hiç koparmayan, onlarla teklifsiz görüşen, onların yattıkları yerlerde yiyip içen, uyuyan İstanbullular Edmondo de Amicis'e ne kadar tuhaf gelmiş, bu âleme yabancı olanlara has ne cümleler kurdurmuştur. Böyledir... İmparatorluğun diğer bölgelerinde değil, diğer kıtalarındaki topraklarında da bu hayat-memat yakınlığını, dolayısıyla ölüm estetiğini, dolayısıyla mezar kültürünü görürüz.

> "Rene Guenon'nun "gelenek düşmanı hareket" diye niteleyiverdiği modernite, dikkatleri insana çekmiş, insanı merkeze almış, insana çok şeyler vaad etmiş, onu bu dünyadan ibaret görmüş ve göstermiştir"

Kişilik sahibi bir mezar taşının, bu küçük mimarî şaheserinin ortaya çıkması için kaç sanatkâr el ele verir! Taş ustası, şair, hattat, hakkâk… Elbette böylesi bir taş diktirebilmek veya lahit tarzı bir kabir yaptırabilmek yani bütün bu mesainin hakkını verebilmek hatırlı bir dünyalığa vâbestedir. Bu yüzden de İstanbul mezarlıklarının büyük çoğunluğu kısa, acemice hazırlanmış, asırlardır kullanılagelen klişe, harc-ı âlem beyit veya dörtlüklerin yazılı olduğu, bir hattatın değil, acemî bir meraklının -şüphesiz- sevabına yazıverdiği kitabeleri olan taşlarla doludur. Yine tam da bu yüzden Fatih, Süleymaniye, Yavuz Selim, Şehzade hazirelerinde ulema, hâcegân ve rical mezar taşları yüksek, üzerine uzunca bir kitabe yazmaya müsait genişlikte, üzerinde çeşitli remizler, süsler, kabartmalar, motifler barındıran ve tabiî bir üstad tarafından kaleme alınıp hüsn-i hatta çekilen ve bir şekilde taşa nakşedilen mısralardan oluşan kitabeler yer alır. Öyledir... Dünyalık, sadece dünyada değil, ukbânın ilk durağı olan mezarda da kendisini gösterir.

Aslında ilk asırlarında ve şehirlerinde Osmanlılar'ın çok da kendisini gösteren, pahalı, gösterişli taşlar yaptırmadıklarını, sanat ve edebiyat değeri yüksek taşların kendisini özellikle 17. yüzyıldan itibaren göstermeye başladığını, bunun da refah seviyesiyle, klasikleşmeyle ilgili olduğunu belirtelim.

Bugün seyretmeye doyamadığımız, taşının cesamet veya zarafetine, hattının nefasetine, kitabesinin letafetine hayran olduğumuz taşlar en çok 18 ve 19. yüzyıllarda dikilmişlerdir. Bu taşların, süslerin, motiflerin ve mısraların güzellikleri, görünme hevesinin hatta bekā arzusunun hazinliğini bize bir an için unutturur. Yitirdiğimiz bir cennetin anahtarlarını bahşeder.

Yukarıda "görünme hevesi" dedik. Bir noktayı vurgulayalım: Rene Guenon'nun "gelenek düşmanı hareket" diye niteleyiverdiği modernite, dikkatleri insana çekmiş, insanı merkeze almış, insana çok şeyler vaad etmiş, onu bu dünyadan ibaret görmüş ve göstermiştir. (Daha doğrusu insana bu dünyayı göstermiştir.) Modernitenin sahipleri kadar onun çizgisine geç girenler, bir şekilde bu trene sonradan atlayanlar da modernitenin parametrelerine bağlanmışlar, aslında "denaat" kelimesiyle akraba olan "dünya"yı - tam tersine - yüceltmişler hatta kutsamışlardır. (Pozitivizmin kurucusu Aguste Comte'un, *Pozitivizmin İlmihali* isimli bir kitap yazdığını hatırlayalım. Teslisi baz alarak kurguladığı bu yeni dinin Tanrısının tabiî kendisi olduğunu söylemeye gerek yok.) Hâl böyle olunca ukbâda rahat etmek ve ilâhî rahmet ve merhamete mazhar olmak kadar, belki ondan çok dünyadakilere kendisini göstermek, hatırlatmak, unutturmamak isteyen yeni ve asrî Osmanlı, taşını da gösterişli, alımlı, fiyakalı yapmaya başlamıştır. Evet, artık yeni insan gömülmek değil, görünmek istemektedir...

Hüseyin Hâkî Efendi

Örneğin Üsküdar Fenayî Tekkesi Haziresinde medfun Hüseyin Hâkî Efendi, sağlığında hak ettiği Mecidî Nişanını dahi mezar taşına hakkettirmiş, böylece geride kalanlara, ne kadar mühim bir insan olduğuna şâhidesini şâhit kılmıştır.

Kral, hükümdar, kayser, kisra vs. mezarlarının, gösterişli, cesametli, azametli, heybetli ya da süslü olmaları çok şaşırtıcı gelmez insana. Zira orada saltanat vardır. Dosta düşmana bir mesaj vardır. Fakat devlette, bürokraside, askeriye veya ilmiyede ne kadar üst payeler almış olursa olsun bir vatandaşın aşırı gösterişli, pahalı mezar taşı yaptırması ya da vasiyet etmesi herhâlde pek mânâsız ve maksatsız değildir. (Bu arada mezar taşları konusundaki en büyük bilinmezlerden birisi, mezar taşının ve kitabesinin kimin tercihi olduğunu bilmiyor oluşumuzdur. Bugün gördüğümüz, kitabelerini okuduğumuz taşlar acaba o taşın altında yatanların mı, yoksa

onların vârislerinin mi seçimidir? Bunu hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Meğer vefat eden kişi, sağlığında taşını seçmiş ve kitabesini yazmış ya da yazdırmış ola…

***"Sûy-ı Firdevse Pupa Etti Mehemmed Paşa":* Kitabelerdeki Renk ve Âhenk**

Osmanlı hayat tarzı ve geleneğinde "âhenk"e, tecanüs ve tenasübe çok büyük değer verilirdi. Uyum ve insicam, hayatın her noktasında kendisini gösterirdi. Suretle sîreti bir gören, olduğu gibi görünen, göründüğü gibi olan, "Debussy'yi Wagner'i henüz sevmeyen ama Mahur Beste'yi yaşayan" ecdadımız şahsiyetine göre konuşur, yer-içer, giyinir, hülâsa şahsiyetine göre yaşardı. Zira henüz bilinci yarılmamış, henüz kendisinden istikrah eder hâle gelmemişti. İşte bu âhenk ve uyum hassasiyeti, hayatta olduğu kadar mematta da korundu. Yani bir kişinin dünyası ne ise ukbâsı, en azından ukbâya gidişi de öyle oldu. Nihayet mezar taşının şekli gibi kitabesi de vefat edenin kimliğine göre belirlendi. Tam da bu yüzden Fırtına lakaplı Hac Ahmed Kapudan'un mezar taşı kitabesinin tarih beyti,

Fırtına el-Hac Ahmed Kapudan daldı ka'r-ı rahmete

olabiliyor; Mahmudiye Kalyonu'nun 21 Ocak 1865'te vefat eden kaptanı Ateş Mehmed Paşa'nın kitabesinin sonu

Sûy-ı Firdevs'e pupa etti Mehemmed Paşa

şeklinde karşımıza çıkabiliyor; 1721 vefat tarihli Hattat İsmail Zühdi Efendi'nin kitabesinin son beyti, bir tenasüp ve ahenk harikası olarak

Bu târîhi Utarid yazdı Âsım safha-i çerha

Ola Hattât İsmâil Zühdî'ye cinân menzil

biçiminde arz-ı endam edebiliyor; Karacaahmed'de, müntehiren fevt ve kendi aile sofasında medfun olan Üsküdarlı Binyüzcü[1] Hâfız Ahmed Efendi'nin, küçük bir cinaslar, tevriyeler, kinayeler şaheseri olan kitabesi de

Menkûtla yazdım anın târîhini Rif'at oku

Hâfız Efendi menzil-i a'lâ-yı Me'vâ eyledi

diye bitebiliyordu.

Ateş Mehmed Paşa)

1 Binyüzcü, binyüz gez yani yaklaşık 726 m'lik bir mesafeye ok atan kişiye denir.

Dervişin Taşı:

İstanbul, hiç şüphesiz Müslüman-Türk zevkinin, estetiğinin, inceliğinin en güzel şekilde tecelli ve tezahür ettiği bir medeniyet şehridir. Bu medeniyet, bu şehirlilik, bu insanî yaşama ve insanı yaşatma sanatı ve kabiliyeti, esasını ve gücünü biraz da İslâm'ın estetik ve ezoterik çehresi olan tasavvuftan alır. Ehl-i tasavvufun ölüme ve ölene bakışının en net aynası ise mezar taşlarıdır. Bu aynanın sırrında her şeyi Hak'tan bilmek, bütün sebepleri, oluş'u, olmuşu, olmakta olanı ve olacakları Hak iradesiyle beraber almak, sebepleri daima Müsebbibü'l-Esbâb'la anlamak vardır. Bu yüzden bir dergâha mensup veya en azından muhip olanların ölümle araları her zaman çok iyi olmuştur. (Mevlevî sikkeleri, her an ölümle yaşamanın remizleri değil midir?) Vefat eden bir mürşid veya mürid arkasından, hasbe'l-beşeriye hazin mısralar söylenmişse de genel olarak derviş mezar taşlarında bir tevekkül ve teslimiyet göze çarpar. Onların mezar taşlarında klâsik Hüve'l-Bâkî'ler, Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî'ler, Hüve'l-Hallâku'l-Bâkî'ler, Hüve'l-Hayyü Lâ-yemût'lar bulunursa da çok defa Yâ Lâtîf'ler, Hüve'r-Rahîm'ler yer alır.

İstanbul dergâhlarının günümüze gelmeyi başaran hazirelerinde ölümle hem-hâl oluşun en güzel örnekleri vardır. Kaldı ki hayatı hiçbir zaman esas kabul etmeyen, onu bir gölgelikten ibaret gören ve ölüm olgusunu tek kelimeyle "vuslat" kabul edenden; yine vefat edenleri "ölmüş" değil, "susmuş" olarak niteleyen bir zihniyetten de başka türlüsü beklenmez. Zira İslam'a göre Müslüman ölmez, "olur".

> "İstanbul dergâhlarının günümüze gelmeyi başaran hazirelerinde ölümle hem-hâl oluşun en güzel örnekleri vardır"

Dervişlerin mezar taşlarındaki incelik, zarafet ve letafeti burada uzun uzun anlatmaya imkân yoktur. Şu kadarını söyleyelim ki dervişin mezar taşı ve kitabesi, neredeyse irtihali günü hazırlanmıştır. Zira birer kültür-sanat mahfili olan dergâhlarda mutlaka şairler, hattatlar, hakkaklar bulunmaktaydı. Çok defa geriye kalanlar, ikmâl-i enfâs-ı ma'dude eden ihvanı için vefat tarihleri söylerler, bu manzumelerin en güzeli de merhum veya merhumenin taşına yazılırdı.

Biraz yukarıda bahsini ettiğimiz âhenk ve şimdi vurguladığımız kapı yoldaşlığına, ihvanlığa bir örnek olması bakımından II. Mahmud'un musahiplerinden birisi olan, devrinde - Karagöz'e merakı yüzünden - Hayalî lakabıyla anılan, neyzenliği de bulunan Mevlevî Said Efendi'nin Bahariye'deki şâhidesinden bir beyit alalım:

Usûle âşina neyzendi tebdîl-i makām etdi

Sezâ hicriyle nây-ı ehl-i mihrâb gelse feryâde

Batı dünyasının soğuk nefesiyle ürperdiği ölüme "tebdil-i makam" lafzıyla seslenmek… Hezar gıpta o devr-i

Mevlevî Saîd Efendi

kadîm efendilerine ve özellikle şair Yorgancızade Mevlevî Safvet'e…

Zamane taşları

Tanpınar, Beş Şehir'e "*Beş Şehir›in asıl konusu hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştiyaktır. İlk bakışta birbiriyle çatışır görünen bu iki duyguyu sevgi kelimesinde birleştirebiliriz.*" cümleleriyle girer. Bu, en kısa tabirle "*yeniyi övebilirim ama eskiyi unutmuyorum, eskiyi* överim ama *yeni'den geri kalmış değilim*" demektir. Biz de yeni'nin mutlak kötü, çirkin ya da yaşanılmaz olduğunu söylemiyor, günümüze ve günün getirdiklerine nankörlük etmiyoruz. Fakat ölüme bakış ve dünyanın son, ukbânın ilk durağı olan mezarlar konusunda günümüz insanının sınıfta kaldığını net biçimde vurgulamak zorundayız.

Evet, İslâm ve Müslüman yaşamaktadır. Eski şiirimiz gibi tasavvuf meş'alesi de sabah-ı haşre dek elden ele devredilecektir. Bununla beraber, maddî-manevî çok çeşitli sebepler yüzünden ölümle, vefat edenlerle ve medfenlerle aramız uzun zamandan beri açıktır. Ölüm, istenmeyen, unutulan, unutturulan bir şey olduğu için de mezara dair bir estetik kalmamıştır.

Kaybetti asrımızda ölüm eski hüznünü

diyen şair de,

en fazla bir yıl sürer yirminci asırlarda ölüm acısı

diyen şair de haklıdır. Bambaşka dünyaların şairleri olsalar da…

Hâlâ kendisini ciddî mânâda ölüme hazırlayanlar, ölümle yaşayanlar, kendisini mezara ve kendisine mezar hazırlayanlar, mezar taşı kitabesini şimdiden kaleme alanlar varsa da kâhir ekseriyetimiz ölüme yabancılaşmıştır. Taşı veya mermeriyle, üzerindeki çeşit çeşit sembol ya da motifleriyle, başlıklarının remizleriyle ve elbette kitabeleriyle şâhidelere dair estetiğimiz bitmiştir. Artık vefat edenin isim ve soy isminin arasında Necatigil'in dikkatimizi çektiği "-" girmekte, bu da bir insanı ve hayatını anlatmaya değil, özetlemeye dahi yetmemektedir…

Üsküdar'da Küresel Bir Eğitim Kuruluşu: **Türkiye Maarif Vakfı**

AHMET EMRE BİLGİLİ

Üsküdar, ulu bir rüyayı gören şehir. İstanbul›un fethi ile müşerref olan şehir. Kâbe toprağı kabul edilen şehir. İçinden deniz geçen dünyadaki tek kentin karşı kıyısının en güzel konumuna sahip şehri. Adı anılınca; tarih, kültür, mimari, sanat, edebiyat, şiir, din, tekke, musiki, medeniyet çağrışımları yaptıran şehir. Anadolu Yakasından da öte Anadolu kadar geniş bir kimliğe sahip olan şehir.

Türkiye Maarif Vakfının yönetim merkezi işte bu ulu rüyayı gören şehirde konumlandırıldı. Fakat çalışma alanı; bütün dünya ülkeleri ve şehirleri olacak şekilde tasarlandı. Diğer bir deyişle ülkemizin küresel eğitim teşkilatı Üsküdar'dan dünyayı yönetiyor. Tıpkı İstanbul'un fethini gördüğü ve şahit olduğu gibi Üsküdar, dünyanın eğitimine şahitlik edecek. Maarif okullarında eğitim gören bütün öğrenciler bu beldenin misafiri olacak, onları İstanbul denen ve Hz. Peygamberin fethinin müjdelediği dünyanın en ayrıcalıklı şehri ile tanıştıracak ve kucaklaştıracak.

> *"Maarif okullarında eğitim gören bütün öğrenciler Üsküdar'ın misafiri"*

Maarif ismi; kuşatıcılık anlamında eğitim konularının tümünü kapsıyor. TDK maarifi; bilgi ve kültür, eğitim ve öğretim sistemi olarak tanımlıyor. Gerçekten de eğitime dair her şey içinde. Bu kelime/kavram *Nabi Hoca*'nın çok sevdiği bir isimdi ve doğruydu, kullanım olarak da tuttu ve benimsendi. Vakfın isim babası da kendisi zaten. Milli Eğitim Bakanımız İsmet Yılmaz ise bu süreci hız-

landıran ve kurucu kişi olması ile tarihi kayıtlara geçti.

Vakfın kuruluşuna yönelik irade ise bizatihi ülkenin liderine aittir. O irade ve kararlılık hepimizi harekete geçiren, güven ve umut veren dağ gibi bir kaynak. Şimdi yapılmaya çalışılan; bu iradeye dayanılarak; kurumsal, gönüllü yanı sağlam, arkasında millet ve devletin olduğu güçlü bir irade oluşturmaktır. Akabinde de dünya ülkelerine bir *derviş* gibi, bir *akıncı* gibi bir *Sarı Saltuk* anlayışıyla yola çıkmaktır.

> ***"Maarif bizim hareket noktamız, yürüyeceğimiz yolun kendisi, eğitime dair her şeyi kuşatıcı olan yanımız"***

Maarif bizim hareket noktamız, yürüyeceğimiz yolun kendisi, eğitime dair her şeyi kuşatıcı olan yanımız. Vakıf sistemi; dini ve geleneksel boyutu bulunan sivil ruhlu yönetim anlayışımız, gönüllülüğü merkeze alan iş tutuş tarzımız. İstanbul küresel şehrimiz olarak dünyaya bakış üssümüz, medeniyet inşa ettiğimiz kutsal mekânımız. Bir dünya dolu eğitimi kurgulayacağımız ve planlayacağımız eğitim üssümüz.

Peki, Maarif Vakfı'nın yönetim merkezi, neden Üsküdar'da konumlandırıldı? Bu soruya cevap arayalım. Bunu anlamak için de ***FETÖ PDY*** diye bildiğimiz, tarihte ve günümüzde eşine az rastlanır, eğitim ve hizmet adına dünyaya açılan, dünyanın en masumu görünüp en acımasız örgütü olduğu ortaya çıkan küresel bir ihanet şebekesinden söz ediyoruz. İşte bu şebekenin lideri ülkeden kaçmadan önce Üsküdar Altunizade'de yerleşmişti. Bütün operasyonlarını buradan yönetiyordu. Bundan 20 yıl önce herkesin kendini 'hizmete adanmış kişi' olarak bildiği dönemlerde bile yaşadığı bina kompleksini esrarengiz ve ultra lüks hale getiren ve aynı zamanda binanın yaşadığı kısmının duvarlarını kurşun geçirmez çelik kafeslerle perdeleyen bir suçluluk psikolojisine sahip küresel bir hainden söz ediyoruz. İşte böyle bir ortamda herkesin Altunizade FEM Dershanesi diye bildiği ama üst katları örgüt merkezi olan bu bina şimdilerde yenilenerek Maarif Vakfının yönetim merkezine dönüştürüldü. Çünkü bizim literatürümüzde *yiğit düştüğü yerden kalkar*'dı. Evet tam da buradan yani Üsküdar'dan eğitim ve insan yetiştirme adına ayağa kalkıyoruz. Sahteciliklerle dolu değil hakiki bir eğitim seferberliği için.

Bu sözleri daha iyi anlamak için bir yıl öncesine dönelim ve maalesef diye başlayarak o direniş gecesini hatırlayalım. Bilindiği üzere Ülkemiz, eğitim kurumlarından yetişmiş normal insan diye bildiğimiz kişilerin nasıl canileştiğinin acı bir örneğini 15 Temmuz'da yaşadı. Özel okulların ve dershane denilen kurumların son katlarının nasıl örgüt evi olarak kullanıldığı ve devşirilen çocukların buralarda nasıl *mankurtlaştırıldığı* bütün çıplaklığı ile ortaya çıktı. Aynı şekilde yurt dışında açtıkları ve Türk okulları diye nam salan bu kurumların da küresel örgüt ve devşirme merkezleri olduğu görüldü. Bulunduğu

ülkelerde birer örgüt elemanı olarak yetiştirilerek gerek bürokraside gerek iş dünyasında önemli yerlere getirilen bu küresel devşirmeler, ülkemiz için global düzeyde nasıl bir tehlike arz ettiği görüldü.

Tüm bu nedenlerle Türkiye Maarif Vakfı, her ne kadar 15 Temmuz'dan önce kurulsa da bu yaşanılanlar süreci hızlandırmış, kısa ve uzun vadeli stratejilerle bu elim yanlışı kökten düzeltmek ve gerçekten nüfuz alanımızı dostlukla genişletecek bir eğitim seferberliğine girişmiş bulunuyor. Cumhurbaşkanımızın Türkiye Maarif Vakfı heyetini kabulünde koyduğu; "Bütün dünya ülkelerinde var olacaksınız" hedefi doğrultusunda çalışılıyor.

FETÖ'nün devşirme hainleri şu anda topyekün küresel bir odaklanma ile Türkiye'nin başına ne tür belalar açabiliriz diye düşünüyorlar. Okulları teslim etmemek için akla hayale gelmeyen oyunlar peşindeler. Hemen herkesle iş birliği içine giriyorlar. Çünkü her şeyi mübah gören bir yaklaşım içindeler. Maarif ailesi kısa zamanda bu alanda uzmanlaştı ve bu mücadeleyi kazanmak için elinden geleni yapmaya çalışıyorlar. Aynı zamanda dünyaya gerçek bir eğitim ve okul modeli armağan etmek için ciddi bir ar-ge çalışması yürütüyor.

"Türkiye Maarif Vakfı, Cumhurbaşkanımızın heyetini kabulünde koyduğu; "Bütün dünya ülkelerinde var olacaksınız" hedefi doğrultusunda çalışıyor"

Maarif Vakfı'nın yapacağı işler vesilesi ile bütün yurt dışı teşkilatlarımız el ele vermektedir. Çünkü iyi biliyoruz ki, hiç kimse eğitim çalışmalarının dışında kalamaz. Dışişleri Bakanlığımızın koordinasyonunda; TİKA, Yunus Emre, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı ve Diyanet Teşkilatı olmak üzere bütün uluslararası kuruluşlarımız taşın altına elini koymuştur. Milli Eğitim Bakanlığımız ise hiç şüphesiz işin muhtevası açısından sahibidir, kurumun hamisidir ve yurt dışı teşkilatını vakıfla muvazi çalışmak üzere seferber etmiştir. Çünkü iyi biliyoruz ki, burada elde edilecek başarı bütün milletimizi ve medeniyet inşa etme çabamızı yakından ilgilendirmektedir. Tarihî nüfuz alanımızı yeniden harekete geçirecek ve güçlendirecek anlayış budur. Vakit; derviş ruhu ve inceliği ile akıncı hareketliliğini eylemde birleştirme vaktidir.

ice cream

TATİLE, DEĞİŞEN ALGISINA ve EDEBE DAİR

"Seksenlerin başında ilkokula giden bizler için "tatil" demek, büyüklerimiz için taşıdığı "istirahat, tebdil-i hava veya mekân" anlamından çok "azat" olmak demekti"

ÖZLEM FEDAİ

Çocuktum... İlkokul sıralarında ders kitabımızın son sayfasındaki bir şiir, bizim için tatilin gelişi demekti. Tatil özlemimizden olsa gerek kitabın daha sonu gelmeden ezberlerdik şiiri. Hafızam beni yanıltmıyorsa şairi Rakım Çalapala idi ve siyah çizgilerle top oynayan, ip atlayan çocuk desenleri eşlik ediyordu adı "Azat" olan şiire:

Müjdelerle karneyi, Elimize verdiler, Okuldan bir kuş gibi Bizi salıverdiler.

Sesimiz çınlayacak Üç ay kırda, denizde, Kuş gibi sevinecek, Şakıyacağız biz de!

Sonunda oynamaya, Gezmeye kanacağız. Güzel okulumuzda, Yine toplanacağız.

Şiirden çok adı cezbediyordu beni galiba bir de "oynamaya kanmak" düşüncesi... Seksenlerin başında ilkokula giden bizler için "tatil" demek, büyüklerimiz için taşıdığı "istirahat, tebdil-i hava veya mekân" anlamından çok "azat" olmak demekti. Bu yılların her şeyde olduğu gibi eğitimde de tek tipleştirilmiş anlayışından üç ay "azat" olmaktı. Çünkü biz, "sokak" denen mektepte büyüyen çocuklardık. Şimdinin aşırı tüketmeye alıştırılmış ilkokul çocuklarında olduğu gibi, "ultra lüks" otellerde kısa süreli bir keyif ve tüketim hâli değildi. Şimdiki gibi doldurulması gereken bir valiz testimiz ve tatil kitaplarımız yoktu pek. Sosyal medyada tatilde nerede ve kimlerle olduğumuzu "gösterme" çılgınlığımız da yoktu. Zira bilgisayarımız, telefonumuz, internetimiz olmadığından bizim için kırda dağda kuş gibi şakıyıp kurallardan âzâde olmaktı tatil. Ancak "azat" lığımız çok da uzun sürmüyordu hani yaz tatili ile birlikte mahallenin boy boy çocukları, "Kur'an Kursu"-nun yolunu tutardı. "Tatil"

demek biz çocuklar için biraz da "Kur'an Kursu" demekti. Mahallenin büyük teyzeleri, nineleri ezberlediğimiz dualara veya "Kur'an-ı Kerim"i okuyabilme performansımıza göre türlü hediyeler verirlerdi. Tatil, maneviyatın doyurulması ve ödüllendirilmesi olurdu böylece artık.

Modern çağın "istirahat" tan çok "yorulma" esasına dayalı tatil anlayışı da -diğer vasıtaları gibi- insanları etkinlik çılgınlığına boğdu, çocuklardan da masumiyeti, çocukluklarını çaldı. Sözde onun hızına uydurulmaya çalışılan zihinleri parlak yavrular, daha şiddetle iğdiş edilmeden önce biraz soluklandırılıp test kitaplarına boğuldu ve tatilde yazık ki daha çok çalıştırılır oldular. Yarış atlarının yeni yarış için kısa süreli soluklandırılıp tekrar daha hızlı koşturulması gibi. Oysa tatil demek "paydos" demekti, işleri bir süreliğine askıya almak, hatta "sermek" veya hayatı daha iyi duyumsayabilmek için "ağırlaştırmak" demekti.

Doksanlarda ve sonrasında, Kapitalizmin giderek artan şekilde bir gereklilik olarak pompaladığı "otelli tatil" anlayışı, insanları tabakalaştırdı: "Her şey dahil"ciler, "Ultra lüks"çüler, "yurtdışına kaçan"lar var. Artık hiçbir yere gitmeden evinde istirahat etmek, kitap okumak, açık havada gezmek, kışın uğraşamadığı hobileri ile meşgul olmak yazık ki "çağdışı" olmak anlamına geldi. Orta halli insanlar için de tatil algısı da değişti çünkü tatil demek artık yazın ata toprağına gidip hısım akraba ile hasret gidermek hatta –hâlâ kalmışsa- ekili araziden ürün toplanmasına yardım etmek demek de değil, tam bir miskinlik. Tüm bunlar bana tatilin tarihini ve geçmişte de aynı şeklide yaşanıp yaşanmadığını düşündürdü.

"Lise çağlarımda Avrupa'da kışlık sarayları yanında kendilerine "yazlık saraylar" da yaptıran imparatorları öğrendiğimde bu kavramın Batı'ya has olduğunu daha iyi anladım"

Tarihin Tatili Ya da Tatilin Tarihi

Dünyada bugünkü manada yer etmesi Modernizmle eş zamanlı olsa gerek diye düşündüm. Aslında bence pekâlâ Antik Yunan'da köleleri olan soyluların da sahip olabildiği bir lüks olabilirdi tatil. Aklıma Melih Cevdet Anday'ın "Defne Ormanı" şiirindeki "ekmek kaygusu çekmedikleri için felsefe yapan köle sahipleri"ne ait bir lüks olabileceği de geldi.

Lise çağlarımda Avrupa'da kışlık sarayları yanında kendilerine "yazlık saraylar" da yaptıran imparatorları öğrendiğimde bu kavramın Batı'ya has olduğunu daha iyi anladım. Zaten at sırtında binlerce kilometreyi teperek Anadolu'yu yurt edinmiş, bu toprakları gaza ve fetih ruhuyla savaşarak mayalamış atalarımın tattığı bir şey olmasa gerekti. Onlar için "tatil" sadece "kara top-

rak"ta ebedî uykuya dalmak olabilirdi. Atalarıma göre yaşarken çalışmak, savaşmak lazımdı, zira "Su uyur düşman uyumaz"dı. Ancak yine de göçebe atalarımın lûgatında "yaylak" ve "kışlak" kelimeleri boşuna yer etmemiş olsa gerekti. Atalarım yazın hayvanlarını otlatmak üzere yüksek dağ başlarına kıl çadırlarını kurar yaz sıcağının bastığı ovadan bu şekilde uzaklaşmış olurlardı.

Klasik Türk şiirinde baharın ve kışın gelişini anlatan "Bahariye ve Şitaiye" adlı kasideler yanında "Temmuziyeler" de geldi aklıma. Divan şairi Nedim'in;

"Ey âlem-i misâlin seyyâh-ı hûsyârı

Hiç kasr suretinde gördün mü nevbaharı?" beyti, ilkbaharı güzel bir köşk şeklinde hayal ederken bahar arkasından gelen "yaz"ın insanın hissiyatında "aşk" adına neden olacağı canlanmaya da işaret ediyordu. Temmûziyeler ise yaz mevsiminin gelişiyle tabiatta, havada ve insanlarda oluşan değişimi övüyor, insanların hararetten bağ, bağçe, çemenzârı dolduruşunu anlatıyordu. Yani tatil fikrini öven pek yoktur. Nef'î'nin, Bendi Mustafa Baba'nın, Fehim-i Kadim ve Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmî'nin "Temmuziye"leri "tatil" fikrinden uzak şekilde bahsettiğimiz vurguları taşır. Bendi Mustafa:

Eyyâmı yaz oldı çünküm 'arz ider cân bâğçe bâğ

Seyrine 'azm etmededir bunca cenân-ı bâğçe bâğ

Kudret-i Hakdan arâyîş kemhâ giymiş rûy-ı 'arz

Dîbâ-ı beheyşt çeker eşcâr şukûfân-ı bâğçe bâğ

derken, Divan'ında dört "Temmuziye" bulunan Arpaeminizade Mustafa Sami, "Temûziyye Berây-i Sitâyiş-i Sultân Ahmed Hân" başlığı altındaki 4. Kasidesinde temmuzla beraber yine sıcak havanın hararetiyle yağmursuz kalan toprağın ve tabiatın aldığı hâli anlatır:

Temûz irişdi cihân gark-i tef ü tâb oldı

Zemîn harâret ile vakf-i pîç ü tâb oldı

(...)

O denlü şiddet-i tâb-i temûz kim zerrât

Cihânda her biri bir kurs-i âftâb oldı

Bu demde katre-i bârân degül harâretden

O denlü pûte-i gerdûn pür-iltihâb oldı

Kısacası henüz "Batı medeniyeti" ile hemhâl olmamış Divan şairleri tatil ve boş zaman düşüncesine methiye düzmemiş, yazın gelişiyle tabiatta ve insanlarda gördükleri bunalma halini anlatmışlardır.

Kesin bir tarih söyleyememekle birlikte 16. yy-19. yy arasında İstanbul'da Kâğıthane, Göksu gibi mekânlar zengin, yoksul herkesin buluşma, eğlenme, istirahat yeri olsa gerektir. Bu mekânlara dair tablolar da bu hâli betimler. Batılı yaşama öykünüldüğü 19. yy'da ise deyim yerindeyse bu gezme ve dinlenme (tatil)

mekânları yerlerini Çamlıca ve Beyoğlu'na bırakacaktır. Ancak "tatil" fikrine dair her şey kapıların Batı medeniyetine tamamen açılmasıyla değişir.

Alafranga Memurun "Kalemdeki Tatili"

19. yy'dan itibaren Batılılaşma konusunda akıl almaz bir iştiha sergileyen Türk aydını taşıdığı entelektüel yükün (!) ağırlığından olsa gerek, hem gerçek hayatta hem de edebî eserlerde özellikle devlet kalemlerinde mütemadiyen bir "tatil" halindedir.

Tanzimat romanlarının birçoğunda görebileceğiniz söz konusu hâl, size "Yahu bu şanslı zümre, hiç mi çalışmaz?" dedirtir. Tanzimat romanlarının "Kalem"lerde bir köşe kapmış olan mirasyedi kişileri, hayaller kuracak, Çamlıca'da kaçamak geziler yapacak zamanlarını da bazen çalışma zamanlarından çalarlar. Bir kısmı tatil olan Cuma gününü seçse de bazıları iş günlerinde de kaçamak tatil yaparlar. Böylece aslında Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat'ın Tal'at'ından, İntibah'ın "Ali Bey"inden, Mithad Efendi'nin Felâtun'una, Ekrem'in Bihruz'una dek tüm mirasyediler için sadece Çamlıca değil devlet daireleri de bir "tatil yeri" olur. Onları hiç çalışırken değil iş saatlerinde gezip eğlenirken görür/okuruz. Bu durum aslında gerçek hayatta da aynı şekildedir ve Birinci Dünya Savaşı yıllarına dek sürmüş olmalıdır. Nitekim o yıllarda İstanbul'da, Amerikan Daily Star gazetesinin savaş muhabiri olan Hemingway, "tatil"lerin çokluğunu, hatta herkesin "mütemadiyen" tatil hâlinde olduğunu hayretle gözleyecektir:

"Tanzimat romanlarının "Kalem"lerde bir köşe kapmış olan mirasyedi kişileri, hayaller kuracak, Çamlıca'da kaçamak geziler yapacak zamanlarını da bazen çalışma zamanlarından çalarlar"

"İstanbul'da tam 168 resmi izin günü var, Cumaları Müslümanların, cumartesileri Yahudilerin, pazarları da Hristiyanların tatil günü. Ayrıca Katoliklerin, Müslümanların ve Rumların hafta içlerinde dini bayramları var. Yahudilerin dini bayramları da cabası. Bu yüzden İstanbul' da her delikanlının en büyük emeli, bir punduna getirip banka memuru olmak."

Meseleye toplum açısından bakarsak, 19. yy ortalarından itibaren zengin sayılabilecek bir Osmanlı hanesi için "tatil" demek, aslında gerçek manada "tebdil-i hava" demektir. O dönemin zengin ve orta halli insanları için "hava değişimi" mekânı, aslında Çamlıca tepesi/bahçesidir. (Sözü uzattığımızı kabul ederek eklemek isteriz ki Namık Kemal'in yaz ayındaki Çamlıca'sı ile Recâizâde'nin Çamlıca'sı bile farklıdır. Biri Divan şairleri gibi betimler, diğeri yaşatır. Recaizâde M. Ekrem açısından Çamlıca demek de "bahar" ve "yaz" demektir.)

19. yy'ın sonlarının İstanbul'unda haziran ayında kadın ve erkeklerin gezinti, buluşma ve eğlence mekânı olan Çamlıca Bahçesi'nin ayrıntılı tasviri ile başlayan R. M. Ekrem'in Araba Sevdası (1895) romanı, Haziran ayıyla beraber kadın erkek kalabalığının bu bahçeyi nasıl doldurduğunu gözler önüne serer. Mirasyedi alafranga Bihruz Bey, kışlarını Sülemaniye'deki konaklarında, yazlarını Küçük Çamlıca'daki köşklerinde geçirir. İnsanların sosyete, burjuva, orta halli halk olarak ayrıldığı romanda, tatilini Kadıköy'de geçiren halka "ikinci sınıf" gözüyle bakar.

19. yüzyılın sonlarında şımartılarak büyütülmüş mirasyedi, naif hatta "marazlı" Osmanlı delikanlıları için yaz boyu uzun süreli tatil (tebdil-i hava) mekânları ise, Adalar ve Boğaz'a nâzır yalılardır. Yine romanların dilinden söylersek, ailenin ekonomik durumuna göre tatil yeri, Adalar, Moda sahilleri olabildiği gibi bir "bağ evi" de olabilir. Mehmet Rauf'un Eylül romanının Süreyya'sında olduğu gibi, bazen evin genç erkekleri, yazı Boğaz'da bir yalıda geçirmek isterler. Yaşlıların tatili "bağ evi"nde geçirmek konusundaki dominant ısrarı, ailedeki çatışmaların temelini oluşturur. Karısı Suat'ın yardımıyla Boğaz'da bir yalıda geçirdiği yaz tatili, Süreyya'yı çılgınca sevindirir ve onun tatil için kiralanan bu "yalı"yı bir "fildişi yuva"ya benzetmesine neden olur. Sık sık kayıkla balığa çıktığı "yaz tatili", Suat'ı da zevk ve kafaca anlaştığı Necib'e yaklaştıracaktır.

20. yy'ın ilk çeyreğinde rejim ve medeniyet değiştiren Türk toplumunda tatil özellikle de deniz ile ilgili görüntüler, yine CHP'nin kaymak tabasından ailelerine aittir. 1935 yılında yaptırılıp Atatürk'e teslim edilen Florya Köşkü, üç yıl boyunca burayı yazlık çalışma ofisi olarak kullanıp haziran ve temmuz aylarında Florya plajında denize giren Atatürk için tatilin adı olmuştur.

1930'larda İstanbul'da hâli vakti yerinde olan aileler için yaz tatili yine Moda sahili, Florya, Kadıköy plajı demektir. Özellikle Kadıköy plajı boneli ve mayolu kadınların, çocukların denizin tadını çıkardıkları mekândır. Bu yıllarda Kadıköy'ünün Romanı adlı ilk romanını yayınlayan Safiye Erol'un romanının kapağında bile mayosu ve bonesiyle denize atlayan bir kadın resminin olması, "medenileşen" Cumhuriyet kadınının tatil algısının nasıl değiştiğinin kanıtıdır. Kapak resmini Münif Fehim'in yaptığı roman ilgiyle okunduğu gibi 1960'lara kadar söz konusu ressamın mayolu, boneli Moda plajındaki kadınları resmeden tabloları tatilin bir "açılım" anlamına geldiğini de gösterirdi.

Büyük şehirlerde yaşayan Anadolulu "küçük insan" için tatil; 1960'lar, 70'ler boyunca belli bir süre işten güçten uzaklaşıp memleket hasretini gidermek ve yakın akrabayı ziyaret, dinlenmek şeklinde kitlesel ve coşkulu bir "kavuşma"yı ihtiva ederdi. Çuvallar dolusu memleket işi nevalenin getirildiği otobüs terminalleri, büyük kentten taşraya doğru yine bir "tebdil-i hava" anlamına gelirdi. Giderek güçlenene kapitalizmle birlikte 1980'lerin

ortasından itibaren "tatil", gazete ve dergilerde, mavi ve yeşil ağırlıklı çarpıcı reklam afişleriyle kendini pazarlar oldu.

Galiba o yıllardı bir gazetede ilk kez Kuşadası ve Çeşme taraflarında otel ve site reklamlarını ilk kez görüşümüz. Gittikçe "liberal" hâle gelen Türk piyasası için tatil, "turizm" diye bir gerçeği o yıllardan itibaren kafalarımıza öyle çaktı ki "tatil"i âdeta zorunluluk haline getirdi ve özellikle kadınların ve çocukların evin reisi olan erkekten beklentilerine bir yenisini daha ekledi. Seksenlerin sonunda ekonomik durumu biraz iyi olan her hanede sömestr için ayrı, yaz için ayrı tatil seçeneği düşünülür oldu. Ayak direyen evin reislerine her maliyeti yüksek istek için edilen cümle tekrarlandı: "Bizim .....gillerden ne eksiğimiz var?"

Jules Verne ve İki Yıl Okul Tatili

2000'lerin başıydı... Bir tatil günü henüz birinci sınıfa giden ve okumayı çat pat sökmüş olan oğlumu kitapçıya götürmüştüm. Sanırım biraz okuyan ve eli kalem tutan ebeveynlerde olan mutad beklenti yüksekliğiyle gözlerim oğlumun klasiklere yönelmesini beklerken, onun Jules Verne'in İki Yıl Okul Tatili adlı kitabına yönelmesi beni hem güldürmüş hem de bir hayli düşündürmüştü... On beş kadar öğrencinin Sloughi adlı bir gemiyi gezmeye gelmeleri ve iplerinden kurtulan gemiyle denizin ortasına sürüklenerek 2 yıl boyunca bir adada doğal hayatın içinde türlü maceralarla zorunlu tatil yapmalarını konu alan bu romana elinin uzanması henüz birinci sınıftaki çocuk için acaba "2 yıl tatil" fikri cazip gelmesinden miydi? Sonraki yıllarda oğlum tatili, önce bir can sıkıntısı, sonra ise kitap okumak ve yorulan zihnini dinlendirmek için bir vesile olarak gördü neyse ki.

"Giderek güçlenene kapitalizmle birlikte 1980'lerin ortasından itibaren "tatil", gazete ve dergilerde, mavi ve yeşil ağırlıklı çarpıcı reklam afişleriyle kendini pazarlar oldu"

Tatilin ve Şairin Edebi

Sözün özü "tatil" kelimesi çağrışımları gereği bir rehaveti, gevşeme hâlini barındırıyor olabilir. Türkiye söz konusu olduğunda tatil kentleri/beldeleri olarak bilinen yerler de örneğin sıcak ve deniz sevenler için Bodrum, Antalya, Marmaris, Fethiye, Çeşme, Kuşadası, tarih sevenler için İstanbul, Efes, Bergama, çılgınca yeşili, şelaleleri ve yaylaları hatta kayalar üzerindeki manastırı görmek isteyenler için Trabzon, Rize... olarak sıralanabilir. Kapitalizm ve modern hayatın pompaladığı ve hayatın bir parçası olan bu fikir, bugün taşıması gereken anlamdan uzaklaşmıştır. Tatil bağlamında adları anıldığında yüzlerde bir gülümseme peyda eden mekânlar 12 ay boyunca ödenen tatil masraflarını da beraberinde getirir.

2000'li yıllarda yazık ki tatil, havuz başında çekilmiş

ayak fotoğrafları, yediğinin, içtiğinin, gittiğinin çekilip instagram, facebook gibi sosyal medya kanalları üzerinden sergilendiği bir açık pazar olmuştur yazık ki... Artık kimse tatilde çalışmayı bırakın düşünmez olmuş, tatiliyle hava atar olmuştur Avamın her şeyi ifşa eden bu hâline karşılık Necatigil'in "Yazlıkta Saygı Türleri" adlı şiiri hem şairinin müeddeb karakterini hem de "madem gözümüze sokuluyor bari edeple yapılsın diyeceğimiz" tatilin taşıması gereken edebi sergiler. Tatilin yaklaştığı şu günlerde, Necatigil'in edebini ve tatil anlayışını örnek alarak sözlere son verelim:

Bir adam yazlıkta bir kıyı sitesinde
Görüyor da çok güzel bir kadını
Deniz giysileriyle ufukta bir şeye
Olmayan bir şeye birden bakıyorsa
Saygıdır.

Alt katta çalışan bir adam
Tepinen bir müzik yukarda
Bir kitap önünde gene çalışıyorsa
Saygıdır.
(...)
Oturduğun yerin tam karşısında
Bir ışık yanınca perdesiz
Bir genç kız soyunuyorsa
Birden başka tarafta gözlerin
Bu da bir saygıdır.

Bir genç kadın bahçesine çıkmışsa
Balkondaydın, içeri çekildin
Saygıdır.

YAZLIK, GÜN GELİR DEMODE OLUR

NURHAYAT KIZILKAN

Çocukluğumun tatilleri -öyle bir dönem düşünün kibırakın "para verdik, yiyelim içelim dibine kadar" mantığını getiren "her şey içinde" kavramını, daha "tatil paketi" tamlamasının lisanda bile olmadığı görece, fakir ama masum bir çağda geçti.

İktisadi bakımdan birkaç sektörden ibaret bir ekonomisi ile Türkiye durağan, içe kapalı ve iddiasız bir ülkeydi. Malların, insanların ve paranın serbestçe dolaşamadığı, mal ve hizmetlerin çeşidinin az, tüketimin sınırlı olduğu bir dönemdi. İktisadi yenilikler geriden takip ediliyordu. Bırakın bankacılık sektörü gibilerini ticari faaliyetler bile geriydi. Örneğin ilk süpermarket çıktığında bakkaldan sonra rafların arasında serbestçe dolaşmak devrim gibi bir şeydi! Ülkedeki serbestiyet anlamında, size bir fikir versin diye yazıyorum: henüz serbest kura geçilmeyip, konvertıbıl Türk lirası kavramının olmadığı ve cüzi bir miktar dışında ülke dışına döviz çıkarmak yasak olduğu için, gümrüklerden geçerken ayakkabıların, çorapların içine gümrükçüden döviz saklamak gibi yöntemler uygulanırdı! Ülke içinde cebinizde metal bile olsa yabancı para bulundurursanız eğer, döviz kaçakçılığından hapis cezası alabilirdiniz. Değil turist olarak dışarı çıkmak, "Almancılar" bir kenarda tutulursa, herhangi bir amaçla yurt dışına giden kişi sayısının bile oldukça az olduğu bir dönemdi.

> **"Çocukluğumun tatilleri "tatil paketi" tamlamasının lisanda bile olmadığı bir çağda geçti"**

Tatil, teknik tabirle turizm, deyince, yaşı kırkı geçenlerin ilk aklına gelen şeylerden biri Özal dönemidir. O dönemde insanlar tekstil diye bir sektör olabileceğini gözünde canlandırabilse de, turizm diye bir sektör olabileceğini ancak Özal'ın televizyonda yaptığı ikna faaliyeti ile inanabilmişlerdi. O dönemlerde devlet adamları televizyona(tek kanallı, siyah beyaz) bile çıkmazlardı. Ama Özal periyodik olarak "İcraatın İçinden" programında ekrana çıkıp, elinde dolmakalemi ile ihracat, serbest piyasa, hizmetler sektörü gibi iktisat terimlerini tane tane halka açıklıyordu. "Orta direk" diye orta sınıfı anlatan gayet yerli ve milli bir kavram ortaya atmıştı. Ama düşüncelerini hayata geçirmeye ömrü vefa etmeyecekti.

Bir zamanlar tatil

O dönemlerde ailecek tatil dendiğinde genellikle otel pek akla gelmezdi, sadece sayıları az ve pahalı olduğundan değil, asıl neden kültürel yapıydı. Bir memlekete gidildiğinde oradaki yakınlarda kalınırdı. Barınma anlamında bir misafiri otele yollamak ayıptı. Tek erkekler için pansiyon, otel, bunlar kabul edilebilir bir şey ise de kadınlar için otelde kalmak yanlış anlamaya yol açabilirdi. İzmir'de büyümüş biri olarak ben gençken Alman ve İngiliz kadınların, "başlarında bir erkek" olmaksızın kadın kadına tatile gelip pansiyonda kalmasından şaşkınlıkla bahsedilirdi. Kocalarının buna nasıl müsaade ettiği konuşulurdu. Her yerleşim yerinde "normal otel" dışında bir tane de "aşna-fişna oteli" olurdu.

"Tatilde otele gidilmez, en fazla kampa gidilir çadırda kalınırdı"

Dolayısıyla tatilde otele gidilmez, en fazla kampa gidilir çadırda kalınırdı. Ama o dönemde bugünkü kamp deyince akla gelen, motosiklet, karavan, kamp malzemeleri: düzgün bir çadır, "mat", uyku tulumu gibi şeyler yoktu, bunlar çok pahalıydı, ne üretilir ne satılırdı, bu gibi malzemeler ancak Batılı turistlerde görülen şeylerdi. Uyduruk çadır, kilimler, su bidonları, tüpler, minibüslerde, kamyonlarda yolları bozuk "sayfiye yerlerine" taşınır, birkaç aile birden kamp kurulurdu. Tatilde, günlük geziler, piknikler olurdu, köye gidilirdi. Köy ve kasabadakiler de yüksek yerlere, yaylalara çıkardı. Eskiden tatilde memlekete gidildiğinde yapılan şey de "tatil" değildi zaten, insanların sadece çalışma biçimi değişiyordu o kadar, köyün çalışmasına dâhil oluyorlardı. "Almancılar" memlekete geldiğinde de durum aynı idi. Şimdilerde 3ncü nesil, memleketine gitmeyerek "tatil yörelerine" gidiyor ve Avrupa'ya döndüğünde standartlara uygun bir tatil hikayesi ve fotoğrafına sahip olabiliyor.

Henüz deniz kıyısı tatili bile yaygın değildi. Bir gün gelip de denize girebilmek için kumsala girişte para verileceği söylense herhalde kimse inanmazdı. O dönem kumsallar henüz "beach" olarak anılmıyordu, yüzyıllarca "Aya yorgi" diye anılan Çeşme'nin meşhur koyuna, bir gecede İngilizce bir ad takılmamıştı.

Turist deyince sadece yabancı turistin zannedildiği "iç turizmin" bile kelime olarak pek kullanılmadığı o dönemlerde halk arasında "tatile çıkmak" da nadir görülen bir şeydi. Otuz sene önce genç bir çiftin tatile çıkıp, Antalya'ya gitmesi, herkesi hayret ettiren, "laf olan", konuşulan bir şeydi.

Kıyılarda Yapılaşma, Yapı Kooperatifleri

Turizm sektörünün gelişmesi ile kıyılarda bir rant oluşmaya başlamıştı. Denize bakan verimsiz toprakları zamanında beğenmeyip kız kardeşlerine bırakan çiftçi erkekler bin pişman oldular, çünkü bu arsalar yeni düzende değer kazanmış ve kadınları zenginleştirmişti. Genç erkeklere ise kıyılara yeni kurulan oteller ve tur şirketleri sebebiyle gelişen hizmetler sektöründe çalışmak düşmüştü. Bu gelişmelerle beraber üst sınıflar arasında bu gelişen kıyı kasabalarında yazlık edinme furyası başladı. Bu sınıflara dahil olmak isteyen orta sınıflar da bu yazlık talebini arttırdılar. O döneme kadar yazlık elbette vardı ama bir mefhum olarak "yazlık siteler" yapı kooperatifleri eliyle kıyılar parsellenerek yapılmaya başlandı. Günümüzdeki mortgage kavramı ve projeler halinde inşaat yapan şirketler, hatta bir sektör olarak modern bir inşaat sektörü henüz yoktu. "Kooperatife girme" vardı. 1970'lerde sol partiler ve sol meslek odaları tarafından desteklenen kooperatifleşme, 1980lerde yapılaşmada önemli bir paya sahip olmuştu. Ancak bu kooperatifler kötü yönetim ile halkı sömürmenin ve dolandırmanın halkçı yollarından biri haline gelmiş ve birçoğu batmıştı. Devletin arazi ve kredi desteğini kötüye kullanmış bu kooperatiflerce dolandırılmayıp ev alabilenler ise birkaç ev parası vererek ancak bitmemiş bir ev ile ellerinden zor kurtulurdu. Yıllarca süren kooperatif aidatları birçok anne-babayı sinir hastası etmişti. Bu gibi vakıalar o kadar çoktu ki "kooperatifzede" diye bir kavram çıkmıştı. Kooperatiflerden alınan bir ev her zaman geç ve pek çok eksikle teslim edilirdi. Yapım süresi on yılı bulduğu için pek çok inşaat daha yapılırken eskirdi, üstelik kullanılan malzemeler kötüydü. Eksikleri tamamlamak için çoğunluğu işten anlamayan "usta"larla bizzat uğraşmayı göze almak gerekiyordu, aksi halde o eksiklerle birlikte yaşar giderdiniz.

"1970'lerde sol partiler ve sol meslek odaları tarafından desteklenen kooperatifleşme, 1980lerde yapılaşmada önemli bir paya sahip olmuştu"

Zamanla "dinlenme tesisleri", "tatil köyleri" gibi yeni kavramlar hayatımıza girmeye başladı. Deniz kıyısında tatil furyasıyla birlikte kıyılarda sivil-asker memurların"dinlenme tesisleri", kurumların "tatil köyleri" inşa edildi. Bunlar günümüz standartları açısından artık "çok salaş" olarak ifade ediliyor, ve "tesis" bolluğundan, ve niteliklerinin düşük olmasından dolayı günümüzde genellikle boşlar.

Yazlık alma furyası ve kıyıların betonlaşması

Günümüz gençliğinin anneanne ve babaanneleri o dönemde orta yaşlarını sürüyordu ve birikimlerini yazlık almak için kullandılar. Bisiklet sahibi bir çocuğun zengin çocuk sayıldığı bir dönemdi. Dolayısı ile yazlığa gitmek önemliydi, yazlığı olmayanların eziklik hissettiği bir dönem. Esas garip olan ise yazlığı olmayanların değil, sahilde Grup Yorum ve Yeni Türkü dinleye dinleye yazlıkçının çocuğunun solcu olmasıydı. O dönem oralara tatile gelen üst düzey memurlar, "orta direk" küçük burjuvalar, zamanla oralarda ev aldılar, günümüzde emekli olup yaz-kış temelli yerleştiler. O ıssız Marmara, Ege ve Akdeniz sahil kasabalarının günümüzde artık birer şehir haline dönüşmesine, betonlaşmasına, ve artık bazı yerlerde denize bile girilmeyen bir yer olmasına katkıda bulundular.

Yazlıkta "tatil yapan" kadın

Tatil yapmak günümüzde hizmet beklenen bir dönemi ima ediyor. Ancak ülkemiz sahillerinin betonlaşmasına mal olan bu yazlık siteye girme ve yazlık alma furyasından nasibini almış kadınlar için durum tam tersiydi. Çünkü bu kadınlar için yaz mevsimi, evdekilere ve misafirlere yaz boyunca kızartma yapan ağır işçi konumunda hizmet etme mevsimiydi, hala da öyledir. Yazlık, kadınların tatil yapmaya değil iş yapmaya gittiği, her zamankinden daha fazla ev işiyle uğraştığı bir yerdir. Deniz kıyısında sözde "tatilde" kadın, yaz mevsimi boyunca birkaç kez denize girer-çıkar, onun dışında kadın tatil boyunca habire sofra kurar-kaldırır, yemek yapar, bulaşık yıkar, havluları- mayoları yıkar kurutur, balkonu yıkar, yazlığı temizler, bahçesini düzenler, eskiyen yazlığın tamiri ile uğraşır. Tatil yapamıyorlar diye eşini-dostunu-akrabasını çağırır, misafir ağırlar. Tatil, maaile yaşanan bir rahatsızlık durumuna, gençlerin zorla götürüldüğü bir mecburiyet durumuna dönüşür. "Sıcaktan ölünmesine" rağmen o yazlıklar yapılmıştır bir kere, topluca kışlıkta yaşarken topluca yazlıkta yaşamaya başlanacak, o sıcak yokmuş gibi davranılarak, tatil yüceltilecek, o kalabalığa ve sıcağa rağmen oraya en az 3 ay gidilecek ve şehirde kalmış aile fertlerine de her hafta sonu gelmesi için baskı yapılacaktır. Kışlıktaki rutinin bir başka çeşidi yazlıkta yaratılacaktır.

"Günümüzde yazlık sahibi olmak demode değilse bile artık moda değil"

Burada küçük bir parantez açıp hemen kapamak istiyorum: Peki yazlıklar böyledir de benzer bir rutin hissini, "her şey içinde" paket tatillerdeki ilk birkaç günden sonra rutine binen otel yaşamında hissedenler niye var? Açık büfe ilk çıktığında olağanüstü bir şey iken, günümüzde bu kadar çok yemek yemek bile sıkıyor! O kadar nimet içinde, yemek-içmek-yüzmekten ibaret bir otel yaşamı, neden, "asker gibi hep aynı şeyler", "monoton", "korkunç bir düzen", olarak algılanıyor?

Değişen yazlık algısı

Bütün bu yaşanmışlık sonucu günümüzde artık yazlık algısı değişmiştir: hep aynı yerde tatil yapmaya "mahkum" hissettiren bir algıya dönüşmüştür. Halbuki belki de tatil için gerekli olan tek şey kendimizi mahkum hissettiğimiz ev-işyeri gibi mekanlardan uzak olmamızdı. Evleşen bir yazlığa ne gerek vardı? Bu sebepten günümüzde yazlık sahibi olmak demode değilse bile artık moda değil. Yazlık, "sayfiye yerleri" kelimesini kullanan anneanne ve babaannelerle özdeşleştirilen bir "emekli mekanı", ve "huzurevi" gibi kelimelerle tanımlanan bir yer artık.

Boş yazlıklar: Yazlıkta geçmişle ve kimlikle yüzleşmek

Peki insanlara çocukken ve ilk gençlikte harika gözüken bir mekan nasıl oluyor da daha sonra "Akdeniz akşamları" şarkısı kadar sıkıcı bir şey haline gelebiliyor. Çünkü günümüzde yazlıklar, hatıralar yüzünden sevilir ve yine hatıralar yüzünden sevilmez duruma gelmiş. O dönem yeni olan bu yazlıklarda envai çeşit imkan içinde güzel anılarla büyüyen çocuklar, büyüdükçe yaşanmışlıkları nedeniyle, örneğin yan komşunun çocuğu ile "çıkıp", sonra ayrılınca, yazlığa gitmeme kararı almış, belki de bu sebepten yazlık "sıkıcı", "denizi kötü" ve "beton yığını"dır artık. Yalnızca yaşlanan komşular, kimin kızı kimin oğlu ne olmuş mukayesesi değil, çocukluktan hatırlanan mobilyalar, küçülmüş kıyafetlerle bile yüzleşmek kolay bir şey değil. Hele hele kimliği üzerinden varlık gösteren bir kişi ise eğer, solcu ve çevreci kimlik sahipleri için yazlık furyasıyla kıyı betonlaşmasına neden olmuş anne-baba, nine ve dedelerin gösteriş budalalığı ile yüzleşmek kolay mı?

> **"Eskiden gitmeye can atılan yerler artık can sıkıntısı ile bahsedilir oldu"**

Yazlığa mahkum yazlıkçı artık yaşlı

Yazlık kelimesinin algısı işte böyle değişti. Eskiden gitmeye can atılan yerler artık can sıkıntısı ile bahsedilir oldu. Çocukluk hatıralarını hatırlamak istemeyenler ve tatili sıkıcı bulanlar elbette ki değişiklik arıyor, çünkü tatil fikrinin ana konusu değişiklik ise, yazlıkta da hep aynı kişiler, hep aynı evler var ise niye yazlığa gelsinler ki. Dolayısıyla toplumda artık kullanılmayan boş yazlıklar ve yazlığa gitmeyenler diye bir olgu var. Bir zamanlar yazlıkları olanlar kıskanılır, olmayanlar eziklik duyarken, şimdi yazlıkçılara sanki bağları olan köleler, demode, yaşlı insanlar diye bakılıyor. Yazlık artık bir rutinin, bir düzenin simgesi gibi."Yazlıkçı" artık yaşlanmıştır, o furyada "dünya para" verdiği yazlığında oturup, etraftaki turistlerin gezebilmesine imrenen belli bir düzenin esiridir artık.

En baştan bir yanlış var

Esas söylemek istediğim iki şeyi söyleyip bu yazıyı burada

bitiriyorum: tercihlerimiz belki de en baştan yanlıştı, yazlıkları çok yanlış yerlere kurduk, belki de sadece hava çok sıcak olduğu için tatil yapamıyoruz, çünkü olması gereken yazın serin, kışın ılık yerlere göç etmekti, biz ise tam tersini yaptık.

Asıl ve esas sorum, "tatilden anladığımız" "deniz, kum, güneş" klişesi. Gerçekten bunu mu anlıyorduk, yoksa bu da ithal miydi? Taklit miydi? Bütün bu anlattığım onyıllar içinde, "tatilden ne anladığımıza" birileri bizim adımıza karar vermiş gözüküyor, kim, ne zaman bu kararı vermişti? Güneşi sadece sabah işe giderken gören bir "plaza insanı" iseniz elbette haklısınız, akıllı binalarda çalışanların güneş özlemi olabilir. Ama o zamanlar plazalar da yoktu ki?! Genelde bizler Kuzey ülkesinden gelmiş turistler değiliz ki, güneş arayalım. Bunu olsa olsa güneşi olmayan ülkelerdeki güneş arayan insanlar söylemiş olabilir. Çünkü örneğin gidin de Londra'da biraz yaşayın, gerçekten de üzerlerine güneş doğmuyor. Bırakın "üzerinde güneş batmayan" olmayı. Halbuki kalıntılar da gösteriyor ki ülkemizde tarih boyunca esasında birçok insan ne kadar yeşil, serin, yüksek, o kadar iyi demiş ve halen de demeye devam ediyor.

Bir İstanbul Kitabı

YUSUF ZİYA ALTINTAŞ

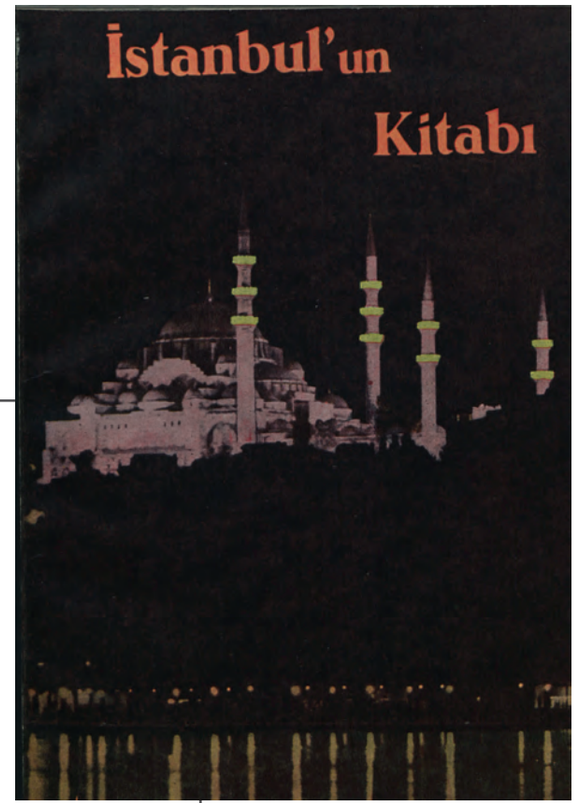

İstanbul'un şehir planlaması ve imar hareketleri bakımından en yoğun dönemlerinden biri şüphesiz 1950'li yıllar, yani Türkiye'nin Batılı demokratik modele geçişi ve yabancı desteğin sağlandığı Demokrat Parti, diğer bir deyişle Menderes dönemidir. Gelişen ekonomiyle birlikte hızla artan nüfus, köyden kente göç ve İstanbul'daki motorlu taşıt sayısının artışı gibi sorunların giderek büyüdüğü bu on yıllık dönemin özellikle ikinci yarısında hızlı bir imar faaliyetine girişilmiş ve şehir, bir bakışa göre modernleşerek geniş bulvarlara ve meydanlara kavuşmuş, tarihi eserleri ihya edilmiş; diğer bir bakışa göre ise pek çok tarihi eseri yok edilmiş, pek çok usulsüzlük suçlamaları ve dönemin siyasi ortamı bakımından bir yıkım dönemi olmuştur.

Bu yazıda dönemin önemli bir kaynağı olan ve aynı zamanda nadir sayılabilecek bir kitabı ilgililerine tanıtmayı hedefliyoruz. Nadir bir kitap, zira kütüphaneler ve piyasada bulmak neredeyse imkansız. İçeriği itibariyle 1950'den 1957 yılına kadar Adnan Menderes başbakanlığındaki Demokrat Parti dönemi İstanbul'u ile ilgili bir faaliyet raporu niteliğinde olan bu eserin yaygınlaşmaması için 27 Mayıs darbesi sonrasında bazı önlemler alındığı tahmin edilebilir. İstanbul Valiliği'nce 1957 yılında hazırlanan ve *İstanbul'un Kitabı*[1] başlığını taşıyan kitapta, İstanbul'un çok kısa zamanda mazhar olduğu kalkınma ve imar hareketlerinin bazı mühim kısımlarının ele alındığı, sonraki yayınların da bunu takip edeceği ifade ediliyor. Kitapta herhangi bir yazar veya hazırlayan ismi bulunmazken, yazarının bizzat İstanbul'un kendisi ve onun muhteşem kalkınma hamlesi olduğu belirtiliyor.

"İstanbul Valiliği'nce 1957 yılında hazırlanan ve *İstanbul'un Kitabı* başlığını taşıyan kitapta, İstanbul'un çok kısa zamanda mazhar olduğu kalkınma ve imar hareketlerinin bazı mühim kısımları ele alınıyor"

Bugünden geriye doğru baktığımızda kitabın hazırlandığı yıl içerisinde, 27 Ekim 1957 tarihinde genel seçimlerin yapıldığını ve 1950 yılında

1 *İstanbul'un Kitabı*, İstanbul: İstanbul Vilâyeti Neşriyat ve Turizm Müdürlüğü, t.y. [1957?].

yüzde 52 ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin, 1954 yılındaki seçimlerde oyunu yüzde 57'ye çıkardığını, fakat sonraki yıllardaki gergin siyasi ortam ve Demokrat Parti'nin destek aldığı geniş halk kesiminin daralmaya başlayıp 1957 seçimlerinde yüzde 47'lere gerilediğini görüyoruz. Bu çerçeveden bakılırsa kitabın seçimlere yönelik bir propaganda çalışması olarak hazırlandığı da düşünülebilir. Nitekim daha ilk sayfasında tam boy fotoğraflarla Başvekil Adnan Menderes'in imar hamlelerinin her safhasında hazır bulunduğu ve teftiş ettiğini gösteren kitapta "İstanbul şimdi Başvekil Sayın Adnan Menderes'in büyük gayreti ile ikinci defa fethedilmektedir. Fatih Bizans'a karşı zafer kazanmıştı. Menderes İstanbul'daki ızdıraba, avareliğe, dağınıklığa ve derbederliğe karşı bir medeniyet zaferi kazanmıştır. Çünkü İstanbul yeni baştan ele alınmış, caddeleriyle, meydanlarıyla, binalarıyla, camileriyle ve tarih eserleriyle, kültür ve sağlık müesseseleriyle, her cephesiyle yeniden tanzim yoluna girmiştir…" gibi ifadeleri görebiliyoruz. Bununla birlikte sunduğu bilgiler, içerik açısından geniş zengin muhtevası, harita ve görselleri ile kitap dönemin önemli bir şahididir ve döneme dair pek çok şey söylemektedir. Kitabın geniş içeriğini bu kısa yazıda vermek mümkün olmadığından sadece dikkate değer bazı hususlara değinmekle yetinmek durumundayız.

"Verilen bilgiler fotoğraflarla destekleniyor"

Kitapta dikkat çekilen noktaların başında İstanbul'un şiirlere konu olan dünyanın en güzel şehirlerinden biri olmasına rağmen –ki kitap Yahya Kemal'in "Başka bir Tepeden" başlıklı iki kıtalık şiiriyle başlamaktadır- aynı zamanda bir hüznü de içinde barındırdığı ifadesidir. Bu hüznün kaynağı ise asırlardır süregelen düzensizlik, plansızlıktan kaynaklanan dar ve bakımsız sokaklar, hendesesiz ve mimarisiz binalar, sokaksız kalmış mahalleler, yepyeni bir çağda bulunduğunu unutmuş semtler ve elbette altyapı eksikliği ve kentsel sorunlardır. "İstanbul'u talihine küsmüş bir şehir halinde bırakmak reva mıydı?" sorusuna verilen cevaptaki şu ifadeler kitabın bir nevi özetini sunmaktadır: "Şimdi İstanbul 60 metre genişlikte Vatan caddesiyle, 50 metre genişlikte Millet caddesiyle, asfalt Laleli yoluyla, restore edilen surlarıyla, yepyeni meydanlarıyla, Florya-Sirkeci yolu ile, etrafı açılan ve birer nadide yüzük taşı gibi parlayan camileriyle, geniş Boğaz yolları ve Boğaz köprüsüyle [proje aşamasında], korniş yollarıyla, liman tesisleri ve sanayi mües-

seseleriyle, mükellef binaları ve yeni hayat merkezleriyle taptaze ve medeni bir hüviyete kavuşmuştur. Bu eserlerin çoğu kısa bir zamanda başarılmıştır. Geri kalanları ise önümüzdeki yıl içinde bitirilmiş olacaktır. İşte bu kitap, bu eserlerin kitabıdır, bu hamlelerin kitabı, yepyeni İstanbul'un kitabıdır".

Kitaptan hareketle bu dönemdeki imar hareketinin temel amaçlarını modern anlamda geniş bulvarların yapılması, bu sayede artan trafik sorununa önlem almak, mevcut sokak dokusunu yeni bir düzene sokmak, abidevi eserlerin etraflarının açılarak meydan yapılması ve nihayetinde turistler için İstanbul'un cazibesini artırmak olarak sıralamak mümkün. Nitekim kitabın içeriğine bakıldığında modern şehrin dünyaya açılan bir kapısı olarak görülen Yeşilköy Havalimanı'ndan başlamak suretiyle, yeni yapılan devlet yolu üzerinden Topkapı'dan şehre girerek şehrin neredeyse tüm semtleri ve meydanları ayrı ayrı başlıklar altında ele alınmakta, tarihi bilgiler sunulmakta ve son 7 yıl içerisinde yapılan/yapılmakta olan çalışmalar ile planlanan çalışmalar hakkında bilgiler verilmektedir. Bilgiler verilirken dikkat çeken hususlardan biri de son 7 yılda yapılan icraatlarla, önceki 27 yılda yapılan icraatların sayısal olarak ve yapılan masraflar açısından karşılaştırılarak, verilen detaylı listelerle önceki dönemde İstanbul'un ihmal edildiğini ortaya koymasıdır. Öyle ki Havalimanı'ndan Topkapı'ya giden 50 m. genişliğindeki devlet yolunu ve 6 metrelik eski yolu aynı fotoğrafta göstererek "zihniyet ve çalışmanın mükemmel bir mukayesesini veren aradaki muazzam farkı" iki devir arasındaki fark olarak sunması dikkat çekici bir örnektir.

Tarihi İstanbul surları ve restorasyonlar hakkında bilgi ve fotoğraflar eşliğinde tarihi bilgiler de verilerek Topkapı'dan Millet caddesine: "iki burcun arasından 50 metre genişliğindeki bu yoldan İs-

tanbul'a giriş muhteşemdir…" denilerek girilmekte, "bir greyder makinesinin muazzam itiş

kuvvetiyle toprak yığınlarını bir yandan bir yana savuruşu" altyazılı fotoğraflarla dönemin ruhuna uygun bir şekil-

de, mezbelelikten bıkmış, daralmış halkın nabzı tutularak "500 küsür sene evvel Fatih'in askerleri bu kapıdan girmişti, şimdi de medeni bir anlayış girmektedir" denilmektedir. Kitabın "bu yolların bu kadar geniş açılmasına sebep nedir? Daha dar yapılsaydı olmaz mıydı?" diye düşünenlere cevabı ise şöyle: "…şimdiye kadar hep öyle düşünüldüğü, her şey oluruna bağlandığı için İstanbul bu hale gelmiştir. Halbuki insanlar gelip geçerler, ama şehirler ebedidir. Evvelce geniş zannedilen yollar birkaç sene sonra bize dar geliyor. Artık fayton devrinde değiliz, bunu yerini otomobiller kamyonlar aldı… Onun için ölçülerimiz artık dünün ölçüleri değildir, büyüyen Türkiye'nin ölçüleridir…. İstanbul dünkü İstanbul değildir, yarın daha da kalabalıklaşacaktır…".

Döneme dair önyargılardan sıyrılarak bakıldığında bu dönemde girişilen imar faaliyetlerinin aslında önemli ölçüde önceki dönemlerde hayal edilip de maddi imkansızlıklardan ötürü hayata geçirilemeyen projeler olduğu artık bilinmektedir.[2] Fransız uzman Henri Prost'un hazırladığı planların, II. Dünya savaşı ve dönemin zor şartları nedeniyle, sadece küçük bir kısmı gerçekleştirilmişti. Menderes döneminde girişilen imar faaliyeti de aslında büyük ölçüde Prost'un planları üzerinden ve dış ekonomik destek ile yürütülmüştü. İşin ilginç bir tarafı Menderes'in 1956 yılında imar programını ilk açıkladığında basın, entelletüel kesim, akademisyenler, mimarlık çevreleri ve hatta siyasi muhalefet dahil her kesimden olumlu görüşler gelmesiydi. Zira zaten ihmal edilmiş olan İstanbul, nüfus ve motorlu taşıt artışı başta olmak üzere yeni sorunlarla daha da çekilmez bir hal alıyordu. Kültürel miras açısından ise elbette bu imar programı çerçevesinde geniş yollar ve meydanlara ulaşmak ve hatta abidevi tarihi eserleri ortaya çıkarmak amacıyla bugünden bakıldığında tarih katliamı olarak nitelendirilebilecek yıkımların olduğunu, bazı

2 Bkz. Murat Gül, *Modern İstanbul'un Doğuşu*, çev. Büşra Helvacıoğlu, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013.

Osmanlı ve Bizans eserleriyle çok sayıda sivil yapının bu yol-

da feda edildiğini görüyoruz. Hatta kitapta da yer alan ve bu tür yıkımları meşrulaştırıcı şekilde "Ortaçağ'dan bile geriye ait hissini veren", "köhne" yapılar gibi ifadeler bugün insanın içini sızlatmaktadır. Fakat o dönemin korumacılık anlayışının bugünkünden farklı olduğunu, bu dönemlere kadar kültürel miras kavramının sadece Türkiye'de değil tüm dünyada sınırlı bir anlama sahip olduğunu da dikkate almak gerekir. Pek çok büyük Avrupa ve dünya şehrinin 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında geçirdiği büyük değişim ve dönüşüm de modernleşme adı altında benzeri ihmallerle birlikte gerçekleşmiştir.

Nihayetinde kitap eleştirilecek taraflarıyla birlikte o dönem gerçekten büyük işlere girişildiğini ortaya koymakta ve bu işlerin önemli bir kısmının da 27 Mayıs darbesiyle akamete uğradığını gözler önüne sermektedir. Örneğin protokolü imzalanmış, arabalı vapurların yükünü alması hedeflenen ve 1961 senesinde bitmesi öngörülen, Boğazın güzelliğine ilave edilecek bir mücevher olarak nitelenen Boğaz Köprüsü için İstanbul bir 10 yıl, Üsküdar-Harem sahil yolu için 25

yıl, detaylı bilgiler verilen metro projeleri için ise 30 yıldan daha fazla bekleyecektir. Son olarak bu kitap, içerdiği imar programının aslında açılan yolları ve meydanları ile bugünün tarihî İstanbul'unun ana iskeletini oluşturması ve bizlere bu ana hatların nasıl oluştuğunun bir nevi dökümünü ve dönem algısını vermesi açısından kıymetlidir.

Gençlerin Gözü ile 15 Temmuz: Karakalem Etkinliği

İstanbul Valiliği, "15 Temmuz Şehitleri ve Demokrasi Karakalem Etkinliği" çalışmalarını katalog olarak yayımladı.

İstanbul Valiliği, bu sene CNR Kitap Fuarında düzenlediği "15 Temmuz Şehitleri ve Demokrasi Etkinliği"ne güzel sanatlar liselerinden katılan genç çizerlerin çalışmalarını kitaplaştırdı.

Kitabın sunuş metnini kaleme alan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, etkinliği gerçekleştiren İstanbul Valiliğini tebrik ederek, "Çalışmalar, lise öğrencisi gençlerimizin bu konuya bakışı konusunda çok önemli ipuçları vermektedir. Gençlerimizin bu katalogdaki karakalem resimlerinin yansıttığı zihin dünyası, geleceğimize olan güvenimizi arttırmıştır." ifadelerini kullandı.

İstanbul Valisi Vasip Şahin ise, etkinliğe katılan sanatçılara ve gençlere teşekkür ettiği sunuş yazısında, çalışmaya dair düşüncelerini "Ne mutlu bize ki, istikbale umutla bakmamıza vesile olan gençlere sahibiz. Geçmişten aldığı güç ve asaleti, sahip olduğu hasletlerle yoğurup aydınlık bir geleceğe cesur ve vakur adımlarla yürüyen bir gençlik." şeklinde ifade etti.